

Tutkiva sosiaalityö

Talentia-lehti
Sosiaalityön
tutkimuksen seura
2011

Sosiaalityön
paikka tieteessä ja
yhteiskunnassa

Camilla Granholm, Tarja Juvonen, Maija Jäppinen (toim.)

Sisälllys

3 Lukijalle
Maija Jäppinen & Camilla Granholm & Tarja Juvonen

4 Kvalitatiivinen arviointi ja sosiaalipalvelutyön
vaikuttavuuden osoittaminen
Mirja Satka

11 Sosiaalityö ja New Public Management
Leena Eräsaari

17 Handlingsutrymmet i socialt arbete – hur studera
förändrade förutsättningar i praktiken i socialt
arbete i Norden?
Ilse Julkunen

21 Itsemurha – yksinäisen ja unohdetun nuoren
miehen viimeinen teko
Hanna Kiuru

24 Kulttuurisia kurotuksia: sosiaalista
oikeudenmukaisuutta tietoisuuden teatterilla
Satu Ranta-Tyrkkö

28 Laitoshoidon hallinnoimisesta ihmisoikeuksien
edistämiseen – katse sosiaalityöhön Sloveniassa
Professori Darja Završekin haastattelu
Maija Jäppinen

32 Kohtaamisia kokemustutkijatoiminnassa –
yhteistutkijuus sosiaalityön menetelmänä
Anna-Kaisa Tukiala & Elina Tervo

35 Eettinen arviointi ja toimijuus asiakastyön
kehittämisessä
Tuula Kostiainen

39 Arvot ja etiikka sosiaalityössä
Kirja-arvio
Katariina Fagerström

43 Sosiaalityön tutkimuksen seura

Lukijalle

XIII valtakunnalliset sosiaalityön tutkimuksen päivät järjestettiin Helsingissä 17.–18. helmikuuta. Teemana oli tällä kertaa *Sosiaalityön paikka tieteessä ja yhteiskunnassa*, ja perinteiseen tapaan päivien antia on koottu Tutkiva sosiaalityö -julkaisuun.

Tekstit peilaavat sosiaalityön paikkaa tieteessä ja yhteiskunnassa eri näkökulmista. Keskustelun sosiaalityön toimintaympäristön muutoksesta avaa Mirja Satka, jonka artikkeli käsittelee sosiaalityön suhdetta uuden hallinnan mukanaan tuomaan vaatimukseen työn vaikutavuuden arvioinnista. Satka kehittää uutta laadullista arviointiotetta, joka sopii sosiaalityöhön usein numeerisia mittareita paremmin.

Leena Eräsaari analysoi kriittisesti New Public Managementin (NPM) eli uuden julkisjohtamisen tuloa suomalaisen yhteiskuntaan ja pohtii, kuinka se on muuttanut sosiaalityön toimintaympäristöä. Ilse Julkunen jatkaa tästä esittelemällä sosiaalityön toimijuustilan (handlingsutrymme) tutkimusta vertailevassa pohjoismaisessa kontekstissa.

Perinteiseen tapaan Tutkiva sosiaalityö -julkaisu esittelee myös tutkimuksen päivillä palkittuja opinnäytteitä. Sosiaalityön tutkimuksen seuran pro gradu -palkinnon saanut Hanna Kiuru kirjoittaa julkaisussa nuorten miesten itsemurhiin liittyvää julkista keskustelua analysoineesta tutkimuksestaan. Elegantissa työssään Kiuru vertailee itsemurhien käsittelyä lehdistössä kahdella vuosikymmenellä.

Tänä vuonna ensi kertaa jaetun väitöskirjapalkinnon saaneen Satu Ranta-Tyrkön ansiokas etnografinen tutkimus puolestaan tuo suomalaisen sosiaalityön tutkimukseen aivan uusia näkökulmia tarkastellessaan sosiaalityön globaalia kirjoa intialaisen teatteriryhmän tekemän sosiaalityön kautta. Muut ehdokkaat väitöskirjapalkinnon saajiksi olivat Heli Kantola, Asta Niskala, Elina Pekkarinen ja Tuija Kotiranta. Kaikkien työt todistavat sosiaalityön väitöskirjatutkimusten korkeasta tasosta viime vuosina.

Ranta-Tyrkön artikkelin avaama keskustelu sosiaalityön globaalista monimuotoisuudesta jatkuu kiinnostavalla katsauksella sosiaalityön historiaan ja nykyisyyteen Sloveniassa. Yksi päivien pääpuhujista, professori Darja Zaviršek Ljubljanan yliopistosta, kertoo haastattelussa sosiaalityön koulutuksesta, tutkimuksesta ja yhteiskunnallisesta paikasta omassa maassaan. Näiden tekstien kautta lukijalle tarjoutuu mahdollisuus sosiaalityön tarkasteluun suomalaisen yhteiskunnan lisäksi myös kansainvälisessä toimintaympäristössään.

Haastattelumuotoa omassa tekstissään hyödyntävät myös Anna-Kaisa Tukiala ja Elina Tervo, jotka esittelevät Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskuksessa Soccassa kehitteillä olevaa yhteistutkijuuden menetelmää. Yhteistutkijuus on yksi kokemustutkimukseen liittyvistä metodeista, joka osallistaa uudella tavalla sosiaalityöntekijöiden rinnalla myös asiakkaita arvioimaan ja kehittämään sosiaalityön palveluita.

Yhtenä keskeisenä säikeenä julkaisussa kulkee sosiaalityön etiikkaan liittyvien kysymysten käsittely. Tuula Kostiaisen tuoreeseen väitöskirjatutkimukseen perustuva artikkeli tarkastelee eettistä arviointia ja toimijuutta asiakastyön kehittämisessä. Katarina Fagerström esittelee ja arvioi päivien yhteydessä julkaistun Aini Pehkosen ja Marja Väänänen-Fominin toimittaman teoksen Sosiaalityön arvot ja etiikka, joka on Sosiaalityön tutkimuksen seuran yhdeksäs vuosikirja.

Lämmin kiitos kaikille kirjoittajille ja kiinnostavia lukuhetkiä!

Maija Jäppinen

VTM, tohtorikoulutettava, Helsingin yliopisto

Camilla Granholm

PM, doktorand, Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet

Tarja Juvonen

VTL, yliopisto-opettaja, Helsingin yliopisto

Mirja Satka, YTT, professori

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kvalitatiivinen arviointi ja sosiaalipalvelutyön vaikuttavuuden osoittaminen

Viimeiset kaksi vuosikymmentä ovat olleet sosiaalialalle suuren murroksen aikaa. Ulla Mutka (1998) lienee ollut ensimmäinen suomalainen sosiaalityön tutkija, joka tunnisti väitöskirjassaan päälle vyöryvän muutoksen merkit ja ennakoii ”kokonaisen aikakauden vaihtumista”. Hän nimesi meneillään olevan muutoksen sosiaalityön neljänneksi käänteeksi. Nyt, yli kymmenen vuotta myöhemmin, on jo empiirisesti mahdollista hahmottaa, mitä neljäs käänne tulee merkitsemään sosiaalityön ja sosiaalipalvelujen sisältöjen, asiakkaiden ja sosiaalialan ammattien kannalta.

Monien yhteiskuntatieteilijöiden mukaan olemme eläneet aikaa, jolloin yhteiskunnassa on toimeenpantu uusi ohjauksen ja hallinnan tapa (esim. Hänninen & Karjalainen 1997; Miller & Rose 2008; Kotkas 2009; Kaisto & Pyykkönen 2010). Hallinnalla tarkoitan tässä yksinkertaisesti sellaista vallan harjoittamisen muotoa tai tapaa, jolla pyritään ohjaamaan yksilöiden, yhteisöjen ja organisaatioiden käyttäytymistä. Sosiaalialan toimijat ovat sopeutuneet uuden hallinnan tuomiin toimintatapoihin joiltain osin hyvin, toisin osin huonosti tai ei lainkaan. Siinä on sosiaalialan toimijoiden kannalta myös piirteitä, joita on perusteltua vastustaa esimerkiksi kehittämällä määrätietoisesti sosiaalipalvelutyöhön paremmin soveltuvia ohjaus- ja toimintatapoja.

Uuden hallinnan piirteisiin kuuluu ensinnäkin tietoperusta, joka nojaa strategisesti näyttöperustaisen toiminnan vaatimukseen (usein *evidence-based practice*). Se perustuu ja hyväksyy vain tietynlaiset filosofiset (ontologiset ja epistemologiset) oletukset siitä, millaista empiirisen näytön toiminnan vaikuttavuudesta tulee olla, jotta se on käypä argumentti toiminnalle. Toiseksi se edellyttää uudenlaista moraalista järjestystä, sillä yhteiskunnallisen toiminnan, olipa se tiedettä tai palvelutyötä, tulee tuottaa sitä mitä globalisoitunut talous ja siinä mukana olevien pääomien voiton maksimointi edellyttää. Sen toimeenpanemiseksi kaikille toimintasektoreille on asetettu taloudellisen tehokkuuden ja hyödyllisyyden

vaatimus: niiden tulee toiminnassaan priorisoida laadukkaan työvoiman saatavuuden varmistamista elinkeinöelämälle sekä kustannustehokkuutta lisääviä innovaatioita palvelutuotannolle. Innovaatiotoiminnan uutena kannustimena on etenkin se, ettei sosiaalipalveluilla enää tavoitella ainoastaan yhteisvastuun toteuttamista, vaan toiminnan eetoksena on palvelujen tuottamisesta saatava pääomasijoitusten maksimointi.

Kolmanneksi uuden hallinnan vaatimukseksi nostan numerotiedolla ohjaavan ja valvovan hallinnan järjestelmän, joka lainattiin kaupallisten yritysten laskentatoimesta. Ongelma on se, että yritystalouden mittarit soveltuvat huonosti niiden tulosten ”tuotteistamiseen” ja niiden ”tuotteiden paketointiin”, joita sosiaalipalveluilla tuotetaan. Näissä olosuhteissa alan asiantuntijoiden haasteeksi jää nykyisten, sangen monimutkaisten sosiaalisten ongelmien tiedollinen ja moraalinen hallinta niin, että toiminta täyttäisi sosiaalityölle asetetut oikeudelliset ja moraaliset tavoitteet sekä osoittaisi todelliset vaikutuksensa palveluja tarvitsevien kansalaisten arjessa. Keskityn tässä artikkelissa pohtimaan sitä, miten se saattaisi olla sosiaalipalvelujen parissa tehtävässä työssä mahdollista.

Sosiaalityön pitkä perinne ja ydin

Vaikuttavuuden osoittamisen haasteeseen vastaamiseksi on ensin oltava selvillä siitä mitä sosiaalityö on. Suomalaista sosiaalityötä kuvataan usein tieteelliseen tietoon perustuvaksi toiminnaksi, jonka tavoitteena on hyvinvointia edistävien olosuhteiden, sosiaalisen turvallisuuden, yhteisöjen toimivuuden sekä yksilöiden ja perheiden voimavarojen ja toimintamahdollisuuksien vahvistaminen; yhteiskunnassa ilmenevien esteiden vähentäminen ja eriarvoisuuden ehkäiseminen sekä tiedon tuottaminen hyvinvoinnin tilasta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Pauli Niemelä (2011) tiivistää saman sanomalla sosiaalityöntekijän ammattia toiminnaksi, joka varmistaa kansalaisten sosiaalisia oikeuksia. Hän osoittaa myös miten

sosiaalisten oikeuksien mukaisen hyvinvoinnin tuottaminen ei voi tapahtua vain ruohonjuuritasolla, vaan siihen tarvitaan kiinteää ja suunnitelmallista yhteistyötä asukkaiden palvelut organisoivissa hallintoyksiköissä ja niiden taustayhteisöissä, kunnissa. Lisäksi tarvitaan toimiva yhteys toiminnalle edellytyksiä luovaan politiikka-ohjaukseen. Näiden tärkeiden suhteiden tarkastelu rajautuu tämän artikkelin ulkopuolelle.

Se, että sosiaalityölle ja palvelutuotannolle asetetaan muutosvaateita niiden ulkopuolelta, ei ole sinänsä uutta. Suomalaisen sosiaalipolitiikan pitkä perinne ja legitimitetti on aina rakentunut oman ajan yhteiskunnalliseen tilaukseen vastaamiselle (esim. Satka 1995). Sosiaalityön historian valossa esimerkiksi sitoutuminen maan edun mukaisen sosiaalisen järjestyksen tuottamiseen on aina ollut itsestään selvää, eikä sitä ole kyseenalaistettu tälläkään vuosituhanella. Tämän ajan suuria kysymyksiä sosiaalityölle sen sijaan ovat: miten luoda uutta sosiaalista järjestystä tilanteessa, jossa kansallisvaltio, yhteinen kulttuuri ja yhteinen ymmärrys ”meistä” ja ”meidän edustamme” kuuluu historiaan? Miten säilyä hengissä moraalisesti ja olla vaikuttava poliittisesti? Miten nykyisen luokkayhteiskunnan sosiaalisia ongelmatilanteita voisi hallita pätevämmiin ja eettisempiin kuin meille nyt tuotetulla näyttöperustaisella (*evidence-based*) tekniikalla?

Nämä kysymykset ovat olennaisia siksi, että hyvinvointivaltion legitimitetti edellyttää uudenlaista suhdetta tiedontuotannon ja yhteiskunnallisten käytäntöjen välille sekä poliittisen päätöksenteon että kansalaisten arkielämän tasolla. Tästä näkökulmasta edellä esitettyjä kysymyksiä voi myös pitää palvelujärjestelmän sekä sen toimeenpanijoiden kohtalon kysymyksinä. Niihin kätkeytyy hyvinvointivaltion legitimitetin avainasetelma.

Jos tukea tarvitsevat kansalaiset jäävät palvelujärjestelmässä ilman apua, siitä tulee ihmisten menestyjiin ja putoajiin jakamisen sinetöivä elementti. Jos keskiluokka kohtaa elinpiirissään lisääntyvän turvattomuuden ja epävarmuuden, ei sillä näissä olosuhteissa ole aineellisia eikä moraalisia perusteita tukea omasta näkökulmastaan tehotonta hyvinvointivaltiota, vaan apuun kutsutaan – yhdysvaltalaisten esikuvien mukaan – poliisi, naapurit ja vapaaehtoisten tarjoama hyväntekeväisyys, ja usein nimenomaan kaikki ne yhdessä. Monia merkkejä tähän suuntaan etenemisestä on jo olemassa (esim. Harrikari 2008; Harrikari & Hoikkala 2008; Satka 2009; Harrikari & Pekkarinen 2011) ja onkin syytä kysyä, kenen etuja tähän suuntaan eteneminen palvelee? Ainakaan suunta ei ole palveluja tarvitsevien kansalaisten tai sosiaalialan työntekijöiden intressien mukainen.

Mitä sosiaalipalvelutyön muutoksesta tiedetään?

Tämänhetkisen suomalaisen tutkimuksen piirtämä sosiaalialan ammattikäytäntöjen nykytilan kuva on vielä toistaiseksi vain osittainen, mutta sellaisenakin se on sangen kiinnostava. Tuore tutkimus rakentaa sosiaalialan ammattikäytännöistä jännitteisen ilmiökentän. Se osoittaa, että uusi hallinta ja palvelujohtaminen on tähän mennessä toimeenpantu läpi sosiaalialan (esim. Välimaa 2011; Satka & Alanen & Harrikari & Pekkarinen 2011; Selin 2010). Lienee mahdotonta löytää yhtäkään sosiaali- tai terveystalouden toimintakenttää, joka olisi jäänyt sen ulkopuolelle. Toiseksi uusi julkisjohtaminen on tuottanut sosiaalityöntekijöille tili- tai selontekovelvollisuuden vaatimuksen (esim. Juhila 2009; Webb 2006).

Se edellyttää muun muassa sosiaalityön vaikuttavuuden arviointia tietotekniikan mahdollistamilla uusilla, hallinnan tarkoituksia varten tuotetuilla välineillä esimerkiksi työn vaikuttavuuden, kustannustehokkuuden, läpinäkyvyyden, hyvien käytäntöjen tai näyttövaatimusten nimissä. Välineiden käyttäminen on väistämätön osa toimijoiden arkipäivää, sillä niiden soveltaminen on tehty työntekijöitä velvoittavaksi, vaikka tämä velvoite syö muutenkin leikattuja ja niukkoja asiakastyön resursseja hallinnollisiin kirjanpitoihin. Tämä ulkopuolelta pakotettu asetelma on tuottanut sosiaalityöntekijöille vaikeasti ratkaistavia moraaliseettisiä ristiriitoja, jotka menevät päivittäistä ajankäyttöä paljon syvemmälle ja voivat johtaa pitkällä aikavälillä työkäytäntöjen teknistymiseen sekä aivovuotoon, sosiaalialalta ja ammattitehtävistä poissiirtymiseen (esim. Munro 2011).

Sosiaalityön tutkimuksen uusimmassa vuosikirjassa Anna Metteri ja Kaisa-Elina Hotari (2011) kirjoittavat puhuttelevasti siitä eettisestä kuormittumisesta, jota sosiaalityöntekijät kokevat nuorten palveluissa tehtävässä työssä. Sosiaalityön arvot ja etiikka ovat markkinoiden toiminnalle vieraita. Kun sosiaalityöntekijä tavoittelee hyvää palvelun laatua eli palvelun todellista vaikuttavuutta asiakkaan elämässä, on markkinalogiikka rakennettu varmistamaan toiminnan taloudellista edullisuutta. Niiden yhteensovittaminen markkinalogiikalle muunnetussa toimintaympäristössä on mahdoton tehtävä ja kuormittaa työntekijöitä kohtuuttomasti.

Myös muunlaisia eettisiä dilemmoja syntyy. Omassa tutkimushankkeessani pääsin kurkistamaan uusiin ammattikäytäntöihin näpistelevien lasten ja nuorten kanssa tehtävässä sosiaalialan projektityössä. Siellä uuden hallintatavan eetos edellyttää nopeaa toimintaa, kontrollin avoimuutta ja rikkeen tehneen lapsen ja hänen vanhempensa vastuullistamista sekä poliisin että lastensuojelun

työntekijöiden taholta. Lapsen suojelu, esimerkiksi lapsen puhesalaisuuden säilyttäminen ja lapsen suojeleminen vanhempien lainvastaisilta rankaisumenettelyiltä kansainvälisten lasten oikeuksien toimeenpanon hengessä, ei saanut työntekijöiden kuvauksissa sitä huomiota, jonka se kaikessa lastensuojelutyössä ehdottomasti ansaitsee. (Satka 2011.)

Palvelujärjestelmän empiirinen tutkimus osoittaa, että sosiaalipalvelujen uusi ohjausjärjestelmä ei useinkaan johda asiakkaan kannalta onnistuneeseen tulokseen. Tehostetun palvelutyön suunta voi olla jopa päinvastainen. Kun tehdään liiketalouden opeista johdettuja suoritteita, tuotetaan asiakkaan näkökulmasta epäpalvelua eikä toimijoiden hyvinvointi lisääny (esim. Raitakari & Saario 2008; Metteri & Hotari 2011; Välimaa 2011). Nykyisten palvelujen vaikuttavuuden mittareiden perusongelma on se, että ne on suunnattu hallinnon tarpeisiin, ja näin ollen niiden palautearvo ei ole riittävä asiakkaiden tai työprosessien näkökulmasta. Myös ruohonjuuritasolla olisi tiedettävä, milloin työ tuli tehdyksi riittävän hyvin.

Siksi tulevaisuuden sosiaalialan työn yhdeksi uudeksi ulottuvuudeksi tulee sisällyttää arviointiosaaminen eli se, että sosiaalityöntekijä osaa, tahtoo ja voi myös käytännössä tuottaa palautetietoa palvelujärjestelmän toiminnasta yhdessä asiakkaidensa kanssa. Vaikuttavuuden mittarit saattavat suorastaan kannustaa tekemään ongelmien ylläpitotyötä sen sijaan että ne suuntaisivat tavoittelemaan niiden ratkaisemista (esim. Rimpelä 2008). Kumpi siis on lopulta tärkeämpää: ylläpitää uuden hallinnan eetoksen mukaista taloudellista tehokkuuskäsitystä ja ostopalvelusopimuksen pykälien tarkkaa täyttämistä vai tavoitella asiakkaan sosiaalisen ongelman onnistunutta ratkaisemista hänen näkökulmastaan?

Palvelutyön vaikuttavuuden nykyiset hallintamekanismit näyttäisivät yltävän vain liiketaloudellisesti ymmärrettyyn tehokkuuteen. Sosiaali- ja terveysalalla se ei riitä. Lisäksi on painotettava, että tämän liiketaloustieteen harharetken, jota voisi verrata niin sanottuun psykiatrian harharetkeen 1920–1930-lukujen yhdysvaltaisessa sosiaalityössä (esim. Toikko 2001), inhimilliset kustannukset ovat mittaanattomat sekä asiakkaiden että työntekijöiden hyvinvoinnin kannalta.

Rajaudun seuraavaksi pohtimaan sitä, miten sosiaalisten ongelmien hallintatyötä voisi kehittää tiedollisesti ja moraalisesti niin, että se nykyistä paremmin vastaisi vaikuttavuutensa osoittamisesta ja täyttäisi suomalaiselle sosiaalipalvelutyölle asetetut tavoitteet. Lisäksi etsin vastausta siihen, miten sosiaalialan työntekijät voisivat nykyisissä oloissa säilyä hengissä moraalisesti ja olla sa-

malla yhdessä asiakkaidensa kanssa palvelupolitiikkaan rakentavasti vaikuttavia toimijoita.

Miten pitää sosiaalityö rehellisenä eriarvoisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden oloissa?

Olen lainannut otsikon kysymyksen professori Ian Shaw'lta (2011). Hän pohtii ilmestyvässä kirjassaan ”*Evaluating in Practice*” (vapaasti suomeksi käännettynä arviointi käytännössä tai käytäntöjen arviointi) miten sosiaalipalveluissa tehtävä työ saataisiin täyttämään sosiaalialan työlle asetetut tiedolliset, oikeudelliset ja eettiset tavoitteet, syventämään sosiaalialan osaamista sekä edistämään ammattitaidon reflektiivistä kehittämistä. Lupaavin vaihtoehto hänen mukaansa on kvalitatiivinen arviointi eli erilaisin laadullisin tiedontuotannon menetelmin ohjattu, laadulliseen näyttöön perustuva sosiaalityö. Shaw'n ajatuksen lähtökohtana on tietämisen ja tekemisen suhteiden syvälinen problematisointi, sillä manageristiseen selontekovelvollisuuteen yksioikaisesti tähtäävä näyttöperustainen arviointi tekee karkeaa väkivaltaa sosiaalityön ydinprosesseille. Sosiaalityö ei ole tuote eikä paketti. Se on aina asiakkaan ja tilanteen olosuhteisiin sovitettu vuorovaikutustapahtuma, jolla on samalla kenties näkymättömiä, mutta sangen tärkeitä suhteita palvelutoimintaa ympäröivään yhteisöön (vrt. edellä esitetty sosiaalityön määrittely). Sekä romanttisen konservatismiin kanta käytännön ensisijaisuudesta että tieteellisen rationalismin kanta tieteellisen tiedon paremmuudesta muuhun tietämiseen nähden ovat hänen mielestään sosiaalipalvelutyön tapauksessa liian yksinkertaisia.

Kun lähdetään osoittamaan työn todellista vaikuttavuutta, lähtökohtana on ymmärrys siitä, että suoritettu arviointi on aina olevaa todellisuutta muuttava interventio siihen, mikä arvioinnin kohde kulloinkin on. Toisin sanoen esimerkiksi yritystaloudesta lainattujen välineiden käyttämisellä on palvelutoimintaa muokkaavia seurauksia. Edellä esitellyt tutkimustulokset osoittavat osan seurauksista aiheuttavan vaikeasti ratkaistavia dilemmoja, jotka suuntaavat työtä sen sisältöjen kannalta haitallisesti. Toinen lähtökohta on käytännön toimijoiden ainutlaatuinen tiedollinen potentiaali, palvelutyön prosessien syvälinen asiantuntijuus, jota ei voi eikä kannata ohittaa. Shaw muistuttaa, että tässä tiedossa uinuu juuri sitä kriittistä käytännöllistä potentiaalia, jota meille tuotetussa hallinnan tavassa on yritetty löytää liiketalouden ajattelutapaan ja käsitteistöön nojaamalla ja rajoittamalla.

Palveluprosessien tekijöiden käytännöllinen tietämys kykenee tässä yhteydessä haastamaan niitä koskevan objektiivis-tieteellisen tiedon ja kyseenalaistamaan eri tiedonlajien perinteisesti hierarkkiseksi ajatellun asetelman. Shaw'n mukaan dogmaattisuuden sijasta tarvitaan eri tiedonlajien ja tiedon tuottamisen tapojen dialoogia. Muutos palvelutoiminnassa tapahtuu paremmin ymmärtämällä ja siksi työntekijöiden tulisi kyetä vaalimaan eräänlaista antropologista vierautta tai toiseutta suhteessa omiin ammattikäytäntöihinsä eli kyetä katsomaan niitä toisista näkökulmista kuin ainoastaan omistaan. Se avaa tärkeitä mahdollisuuksia silloin, kun tarkoitus on etsiä vastauksia kysymykseen, onko työni ollut mahdollisuuksia avaavaa ja edesauttanut toivottua muutosta. Asiakkaiden tietämys ja käsitykset palveluprosessin vaiheista ovat siinä merkittäviä.

Jotta palvelutyön prosessien asiantuntijuus saataisiin arvioinnin käyttöön, lähtökohdaksi otetaan palvelutyön todellisuus sellaisena kun toisaalta asiakkaat ja toisaalta työntekijät sen omissa toimintaympäristöissään kokevat. Lisäksi edellytyksenä on sosiaalityön avaintoimijoiden, asiakkaiden ja asiantuntijoiden, eettinen sitoumus ja halu ottaa vastuuta siitä, että sosiaalialan työ kyettäisiin pitämään omin voimin ja toimin työnä, joka eriarvoisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden oloissa parhaan kykynsä mukaan huolehtii palvelemissa kansalaisten hyvinvoinnin lisääntymisestä eli siitä, että kansalaisilla olisi *kyky elää ja toimia hyvin* (vrt. Niemelä 2011).

Toisin sanoen laadullisen arvioinnin käsitys sosiaalisesta todellisuudesta (ontologia) perustuu relationaalisesti ymmärrettyyn sosiaalipalvelutyöhön. Laadullinen arviointi kohdistuu toimijoiden tietämykseen toiminnassa ja toiminnasta. Se ei tähtää palvelun taloudelliseen tehokkuuteen, vaan tavoitteena on aito toiminnallinen muutos ihmisen problemaattisessa elämäntilanteessa sekä asiakkaiden ja työntekijöiden valtaannuttaminen omissa rooleissaan. Usein laadun parantuminen tuottaa sivutuloksenaan kuitenkin myös palvelutoiminnan taloudellista tehostumista. Tällaisen vaikuttavuuden arvioinnin tärkein tuotos lienee kuitenkin yhteiskuntarauhan, sosiaalisen integraation ja yhteisvastuun eetoksen vahvistumisessa.

Miksi laadullinen arviointi sosiaalipalvelutyön käytännöistä?

Ian Shaw'n (2011) peräänkuuluttama, sosiaalipalvelutyön tekijöiden itsesäätelevä toteutuva laadunvalvonta tarkoittaa tutkimuksen ja käytännöllisen palvelutyön suhteen uudelleen ajattelua. Ydinajatuksena on hyödyntää laadullisia tutkimusotteita palvelutyön prosessien kriit-

tisen reflektoinnin resurssina siten, että jokainen ammattilainen voi olla tietoinen, edistääkö ammatillinen toimintani tiedollisesti pätevää (*evidenced*), ymmärtävää ja asiakkaan mahdollisuuksia avaavaa sekä oikeudenmukaista sosiaalipalvelutyön ammattikäytäntöä eriarvoisessa yhteiskunnassa. Käytännössä se on kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmien ja kriittis-reflektiivisen ajattelun luovaa soveltamista tiedon tuottamiseen sosiaalipalvelutyön ydinprosesseista.

Laadullista arviointitietoa hyödyntämällä tähdätään palveluprosessien jatkuvaan parantamiseen. Jatkuvaan siksi, että myös sosiaaliset ongelmat ja ihmisten ongelmalliset elämäntilanteet elävät kaiken aikaa. Tässä ajattelussa tiedontuotannon käyttöön voidaan ottaa mitä tahansa laadullisen tutkimuksen soveltamia menetelmiä tai niiden yhdistelmiä – tai tyytyä vain näiden menetelmien vapaaseen hyödyntämiseen eräänlaisina metodisina malleina tai virikkeinä. Samoin kyseeseen tulevat myös taiteen ja kulttuurityön välineet ja niiden ajattelun luova hyödyntäminen. Osapuoleksi arviointiin ja työn kehittämiseen pyritään työntekijöiden lisäksi aina saamaan sekä asiakkaat että mahdollisuuksien mukaan myös kollegiaaliset yhteistyötahot ja -kumppanit.

Verkostoituneista palvelutyön käytännöistä seuraa, että relevanttia tietoa ja toimivia menetelmällisiä välineitä löytyy monilta tieteenaloilta. Siksi on tärkeää, että vaikuttavuutta arvioivassa toiminnassa säilyy utelias asenne kaikkien relevanttien tieteenalojen tietoon. Niiden joukko on lukuisa oikeustieteistä psykotieteisiin ja liiketaloudesta aluetieteeseen. Ihanteellista olisi jos tieteidenvälinen ja tieteenalarajojen yli tapahtuva tiedonvaihto ja yhteistyö olisivat luonteva osa niitä sosiaalityön käytäntötutkimuksen (esim. Satka ym. 2005) prosesseja, joissa sosiaalipalvelutyön laadullista arviointia tulevaisuudessa tehdään.

Kansainvälisen vuorovaikutuksen ja vaihdon merkitystä ei liioin ole syytä väheksyä. Kansainvälisessä keskustelussa on havaittavissa yhdeksi globalisaation ja uuden hallintatavan seuraukseksi se, että sosiaalityöntekijöiden arkiset kysymykset eri maissa ovat samankaltaistuneet. Tähän lienee vaikuttanut esimerkiksi pohjoismaisten valtioiden roolien heikentyminen sosiaalipalvelujen toimeenpanon ohjaamisessa ja vallan ja vastuun siirtymien paikallistasolle sekä toimijoille itselleen. Silti globalisaation ja uuden hallinnan sovellutukset ja seuraukset sosiaalityössä vaihtelevat – ne ovat aina kontingentteja eli toimintaympäristöstään ja toimijoistaan riippuvia. Esimerkiksi uuden julkisjohtamisen sovellutukset ovat suomalaisessa lainsäädännössä ja ammattikäytännöissä erilaiset kuin Keski-Euroopan maissa.

Suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen ja sosiaalialan kehittämisen traditio ei ole tähän mennessä juurikaan pyrkinyt osallistamaan asiakkaitaan, mutta muutosta sen suhteen on jo nähtävissä. Asiakkaiden palvelutietämys oman elämänsä toimintakentillä on alettu ottaa huomioon palvelutoiminnan vaikuttavuutta arvioitaessa. Kansainvälisten tutkimusten mukaan asiakkaille toistuvasti tärkeitä teemoja ovat muun muassa selviytyminen (coping), identiteettikysymykset, tiedon ja tuen tarpeet, oma-avun ja hoivan kysymykset, sukupuoli- ja naiskysymykset sekä kansalaisen oikeudet ja mahdollisuudet (esim. Shaw 2005).

Esimerkkejä laadullisesta arvioinnista

Laadullinen, yhdessä asiakkaiden kanssa tehtävä palvelujen arviointi ei edellä sanotusta huolimatta ole aivan uusi asia Suomessakaan. Muun muassa pääkaupunkiseudun lastensuojelutyössä on meneillään kehittämistyön kokeiluja, jotka voisi helposti kytkeä tämän käsitteen alle (ks. myös Tukiala & Tervo tässä julkaisussa). Yhdistävä tekijä on esimerkiksi idea, että sosiaalityöntekijät pyrkivät itse sosiaalipalvelujen laadun kontrolliin sekä korkeatasoiseen ja asiakaslähtöiseen ammattityöhön. Arviointi ei silloin ole enää tilivelvollisuuden täyttämistä hallinnolle ja poliittisille päättäjille, vaan ammatillisen vastuun ottamista palvelutyön laadusta. Tämä on ollut jo modernin professionaalisen sosiaalityön ideaali, joka vain ilmaistiin toisin käsittein. Puhuttiin esimerkiksi tapaushistoriallisesta työstä, työhohjauksesta tai tieteellisen tiedon soveltamisesta ammattikäytäntöihin.

Monet kvalitatiivisen tutkimuksen tiedonhankintamenetelmät voivat lähes sellaisinaan hyödyttää myös palveluprosesseja koskevan palautetiedon hankkimista. Eräällä tavalla helppoja ja lähellä arkista palvelutyötä olevia menetelmiä ovat tuotettujen tekstidokumenttien erilaiset laadulliset analysointitavat (kuten sisällönanalyysi ja diskurssianalyysi) sekä erilaiset, tutkimustyössä tavalliset haastattelutiedon hankintatavat. Esimerkiksi fokusryhmien käyttö arviointitarkoituksiin tarjoaa monipuolisia vaihtoehtoja (esim. Fern 2001): sen toteuttaminen voi itsessään olla osallistavan arvioinnin muoto tai keino etsiä konsensusta, jäljittää asiakkaiden kokemusten valtavirtaa tai identifoida asuinalueen sosiaalisia ongelmia asukkaiden näkökulmasta. Joka tapauksessa hyvin toteutettu fokusryhmä tarjoaa demokraattisen tilan, joita yhteisvastuun idean vahvistaminen ja asukkaiden valtaistaminen toimijoiksi omassa asemassaan epäilemättä tarvitsee. Lisäksi fokusryhmä voi palvella myös ammatilaisten keskinäisiä tiedontarpeita esimerkiksi sellaisissa tilanteissa kun palvelutyön arvioinnin kehittäminen

ei moniammatillisessa tiimissä etene toivotulla tavalla. Toinen hyvä tiedonhankintaväline samaan tarkoitukseen voisi olla systemaattinen osallistuva havainnointi.

Hieman toisenlainen tilanne on silloin kun laadullisen arvioinnin tarpeisiin käytetään yhtä tai useampaa laadullisen tutkimuksen lähestymistapaa. Kysymykseen voi esimerkiksi tulla narratiivisen eli tarinallisen, elämänhistoriallisen, omaelämäkerrallisen lähestymistavan soveltaminen palautetiedon tuottamiseen yhdessä asiakkaiden kanssa (esim. Darlington & Scott 2002). Toinen moneen tarkoitukseen sopivia laadullisia menetelmiä ovat tapaustutkimus ja etnografia (esim. Laine & Bamberg & Jokinen 2007; O'Reilly 2005). Viimeksi mainitun ilmaisullinen kapasiteetti sisältää mahdollisuuksia paljon laajempaan tiedon tuottamiseen asioiden välisistä suhteista kuin minkä palvelutyön rutiininomainen dokumentointi. Sen avulla on mahdollista saada esiin eri toimijoiden erilaiset toimintaympäristöt, ajat ja tilat sekä tuottaa normatiivisia ennako-oletuksia suhteellistavaa refleksiivistä ja samalla elävää tietoa palvelutyön prosesseista.

Visuaaliset menetelmät, kuten valokuvan käyttö, voivat tuottaa ainutlaatuista palautetietoa esimerkiksi sijaishuollossa kasvamisen prosesseista ja oman identiteetin kehityksestä. Tällaisella tiedolla saattaa olla sen tuottamiseen osallistuville myös merkittävää terapeutista merkitystä, kuten Miina Savolaisen valokuvauksen käyttöä hyödyntäneet projektit ovat osoittaneet. Myös kokemukselliset menetelmät, kuten teatteri, ovat tärkeä vaihtoehto esimerkiksi maahanmuuttajatyössä (esim. Westerling & Karvinen-Niinikoski 2010). Sen välinein sosiaalityön asiakkaat tai opiskelijat voivat ilmaista vuorovaikutussuhteistaan työntekijöihin ja instituutioihin myös sellaista emotionaalista sisältöä, johon sanallinen ilmaisu ei muutoin yltäisi (esim. Wulff ym. 2010).

Kuten edelliset esimerkit kertovat, laadullinen arviointi kohdistuu toimijoiden tietämykseen palveluominnasta ja sen prosesseista. Se voi kohdistua esimerkiksi siihen, miten aikaansaada muutos vaikeassa elämäntilanteessa tai miten parhaiten vahvistaa toimijoita omassa roolissaan. Sen toteutus on erilaista riippuen muun muassa siitä, ovatko arvioinnin kohteena asiakastyön suunnitelmat, käytännön prosessit vai lopputulokset eli asetettujen tavoitteiden saavuttaminen. Kaikissa niissä asiakkaiden tietämys on hyödyllistä, mutta erityisen tärkeää se on työprosessien arvioinnissa.

Lopuksi

Hyvän laadullisen arvioinnin edellytyksiä ja osatekijöitä ovat:

- Reflektiivisen ajattelun taito
- Todenperäinen käsitys siitä mitä ammattilainen tietää ja mikä sen sijaan on epävarman tiedon alaista
- Tieteellisesti ja ammatillisesti perusteltu käsitys asiakkaan palvelutyön prosessiin tuoman tiedon arvosta ja merkityksestä.

Laadullisen arvioinnin ottaminen osaksi arkista työtä ei silti edellytä, että sosiaalityöntekijä muuttuisi tutkijaksi. Kun Suomessa jo lähes kaikilla sosiaalityöntekijöillä on takanaan akateeminen tutkijakoulutus, jossa keskeisellä sijalla on ollut erilaisten laadullisten tutkimusmenetelmien opiskelu, on laadullisessa arvioinnissa kyse vain tämän tiedon määrätietoisesta jalostamisesta työn kehittämisen välineeksi ja asiakkaiden ottaminen tasavertaisiksi yhteistyökumppaneiksi palvelujen arvioinnissa. Parhaiten se lienee toteutettavissa yhteistyössä sosiaalityön käytäntötutkimuksen edustajien kanssa.

Laadullisen arvioinnin kehittämiseksi siten, että sen tulokset systemaattisesti välitettäisiin myös poliittiseen päätöksentekoon, voisi tulla käytäntötutkimuksen lähitulevaisuuden ”suuri aalto”. Tavoitteena olisi yksinkertaisesti palvelujen todelliseen laatuun suhteutettu palvelutoiminnan budjetointi, kansalaisten hyvän elämän valintamahdollisuuksien ja -taitojen oikea-aikainen vahvistaminen sekä arkielämän katkoksissa tukeminen niin, että hyvinvointi mahdollistuu myös monimutkaisissa yhteiskunnallisissa oloissa. Samalla tulotaisiin padonneiksi edes joitakin eriarvoistamisen lähteitä ja prosesseja.

Lähteet

- Darlington, Yvonne & Scott, Dorothy (2002) *Qualitative Research in Practice: Stories from the Field*. Buckingham: Open University Press.
- Fern, Edward F. (2001) *Advanced Focus Group Research*. London: Sage.
- Harrikari, Timo (2008) Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Harrikari, Timo & Hoikkala, Susanna (2008) Nuorten hyvinvointipolitiikka – pahoinvointiin puuttumista ja riskien hallinnointia? Teoksessa Minna Autio, Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.) *Polarisoituvuus? Nuorten elinolot -vuosikirja*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosaian neuvottelukunta & Stakes, 150–160.
- Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (ilmestyy 2011) *Tapaustutkimus lasten julkisen kotiintuloaikasuosituksen asettamisesta*. Teoksessa Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuvat hallinnan käytännöt*. Tampere: Vastapaino.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) (1997) *Biovallan kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Juhila, Kirsi (2009) Sosiaalityön selontekovelvollisuus. *Janus* 17 (4), 296–312.
- Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) (2010) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kotkas, Toomas (2009) Terveiden ja sosiaalisen turvallisuuden hallinnointi 2000-luvun Suomessa: menettelylliset oikeudet ja aktiivinen kansalaisuus. *Lakimies* 107 (2), 207–225.
- Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.) (2007) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus.
- Metteri, Anna & Hotari, Kaisa-Elina (2011) Eettinen kuormittuminen ja toimintaympäristö nuorten palveluissa. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 67–93.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2008) *Governing the Present. Administering Economic, Social and Personal Life*. Cambridge: Polity Press.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: SoPhi, Jyväskylän yliopisto.
- Munro, Eileen (2011) *The Munro Review of Child Protection. Interim report: the child’s journey*. [online]. <URL:http://signsofsafety-stuff.s3.amazonaws.com/munro%20review%20of%20child%20protection:%20part%20one.pdf>. Luettu 4.4.2011.
- Niemelä, Pauli (2011) Sosiaalityö hyvinvointietiikan toteuttajana. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Merja (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 13–43.
- O’Reilly, Karen (2005) *Ethnographic Methods*. London: Routledge.
- Pekkarinen, Elina (2010) *Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura.
- Raitakari, Suvi & Saario, Sirpa (2008) Vaikuttavuuden osoittamisen vaatimukset mielenterveys- ja päihdekuntoutuksessa. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 196–223.
- Rimpelä, Matti (2008) Lasten ja nuorten hyvinvointi. Teoksessa Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari & Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (toim.) *Suomalaisen hyvinvointi 2008*. Helsinki: Stakes, 62–75.
- Satka, Mirja (1995) *Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work*. Publications of Social and Political Sciences and Philosophy. Jyväskylä: SoPhi, Jyväskylän yliopisto.

- Satka, Mirja (2009) Varhainen puuttuminen, moraalinen käänne ja sosiaalisen asiantuntijat. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (1), 17–32.
- Satka, Mirja (ilmestyy 2011) Varhainen puuttuminen lapsuuden ja nuoruuden riskien hallinnoimisena. Teoksessa Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.): *Lapset, nuoret ja muuttuvat hallinnan käytännöt*. Tampere: Vastapaino.
- Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.) (2011) *Lapset, nuoret ja muuttuvat hallinnan käytännöt*. Tampere: Vastapaino.
- Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) (2005) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Selin, Jani (2010) Kansalaisuuden tuottaminen yhteisöllisissä huumehoidoissa. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 213–229.
- Shaw, Ian (ilmestyy 2011) *Evaluating in Practice*. Aldershot: Ashgate Publications.
- Shaw, Ian (2005) Practitioner Research: Evidence or Critique? *British Journal of Social Work* 35 (8), 1231–1248.
- Toikko, Timo (2001) Sosiaalityön amerikkalainen oppi. Yhdysvaltalaisen caseworkin kehitys ja sen yhteys suomalaiseen tapauskohtaiseen sosiaalityöhön. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu.
- Välimaa, Outi (2011) Kategoriat ongelman selontekoina. Pitkäaikaistyöttömyydestä neuvottelemisen ja sen rakentumisen haastattelupuheessa. *Acta universitatis tamperensis* 1589. Tampere: Tampere University Press.
- Webb, Stephen A. (2006) *Social Work in a Risk Society. Social and Political Perspectives*. Houndmill & New York: Palgrave MacMillan.
- Westerling, Marika & Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2010) Theatre Enriching Social Work with Immigrants – the Case of a Finnish Multicultural Theatre Group. *European Journal of Social Work* 13(2), 261–270.
- Wulff, Dan & George, Sally St. & Faul, Annatjie C & Frey, Andy & Frey, Shannon (2010) Drama in the Academy: Bringing Racism to Light. *Qualitative Social Work* 9 (1), 111–127.

Leena Eräsaari, YTT

Yhteisösosiaalityön professori (ma.)

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Sosiaalityö ja New Public Management

Olen seurannut julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin palvelujen muutosta 1990-luvulta lähtien, ja lähestymistapaani kutsun paremman puutteessa aikalaisanalyysiksi. Havainnoimani muutoksen aiheuttaa uusliberalismi ja toteuttaa New Public Management (NPM). Seuraan pääasiassa muutoksen vaikutuksia sosiaalipalveluihin, myös sosiaalityöhön. Jotkut uusliberalismia kritisoivat halusivat kutsua sitä uus-konservativismiksi, koska se ei lainkaan muistuta liberalismia. Aate- ja poliittisena suuntauksena liberalismi haluaa edistää kansalaisten tai ihmisten oikeuksia, kun taas uusliberalismi edistää yritysten ja vapaiden markkinoiden hyvää. NPM puolestaan koostuu erilaisista hallinnollisista toimenpiteistä, joilla uusliberalismia edistetään julkisella sektorilla. Toisinaan NPM käännetään uudeksi julkisjohtamiseksi, mutta itse haluan pitää kiinni englanninkielisestä nimityksestä, jotta nimessä näkyisi, että kyseessä on imperialismi.

Suomessa NPM tarkoittaa hyvinvointivaltion rakentamiselle vastakkaista prosessia, hyvinvointivaltion purkamista. Erona hyvinvointivaltion ja uusliberaalin valtion rakentamisessa on se, että edellinen rakennettiin poliittisen prosessin tuloksena, eduskunta laati lait ja asetukset. NPM muuttaa käytäntöjä radikaalisti. Valtiolta ja kunnilta edellytetään ”pysyvää muutosta”, mutta muutos ei tapahdu politiikan kautta vaan ”lobbaamalla” – konsultoinnin, evaluaation ja auditoinnin avulla. Uusliberaaliin valtioon siirryttiin poliittisesti Reaganin USA:ssa ja Thatcherin Englannissa, mutta muualla maailmassa muutokset ovat tapahtuneet epäpoliittisesti, läpinäkymättömästi. NPM muuttaa julkisen sektorin, hyvinvointivaltion radikaaleimmillaan – kuten John Cameronin ohjelma Big Society – yksityisten yritysten ja yhteisöjen hoitamiseksi palveluiksi. Parhailaankin NPM muuttaa laajasti muun muassa kuntarakenteita, organisaatiomuotoja ja sosiaalityön sisältöjä. Tässä artikkelissa valotan joidenkin NPM:n ideoiden vaikutuksia sosiaalityöhön. Tällaisiksi seurattaviksi ideoiksi olen valinnut pysyvän muutoksen, laskennallisuuden ja yhteisöllisyyden.

Törmäsin uusliberalismiin rajusti, kun tutkin 1990-luvun lopulla entisen Rakennushallituksen muuttumista Engel-yhtymäksi; ensin Valtion kiinteistölaitokseksi, myöhemmin Senaatti-kiinteistöiksi. ”Raju törmäys” viittaa sekä uudistusten tapaan kohdella työntekijöitä että tietämättömyyteeni muutoksista tutkijana. Tutkimieni organisaatioiden muutos oli suuri, osa työntekijöistä joutui siirtymään suoraan valtion virastosta yksityiseen yritykseen, Engeliin, joka oli alusta lähtien taloudellisesti kannattava. Valtion toiminta tuomittiin myöhemmin laittomaksi siivoojien osalta, ja he saivat laittomista irtisanomisista korvauksia. Uudistuksen toteuttaneet valtiovarainministeriön virkamiehet ja ministerit eivät kuitenkaan joutuneet vastuuseen tekemisistään, vaikka he tiesivät toimivansa Suomen lakien vastaisesti. Kukaan ei reagoinut siihen, että virkamiehet luopuivat lakien noudattamisesta ”säästösyistä”. Raimo Sailas ilmaisi asian siten, että ”yhtiöittäminen oli todennäköisesti laitton, mutta valtio säästi”. Tässä valtio muuttui lakeja säättävästä ja valvovasta, legitiimistä valtiosta säästäväksi valtioksi. Asian voi sanoa myös toisin: valtio oli muuttunut oikeusvaltiosta ”villiksi pohjolaksi” (Eräsaari 2002).

Tutkimukseni valmistumisen aikaan vuosituhannen vaihteessa ei suomalaisista yhteiskuntatieteistä yleensä eikä sosiaalityöstä erityisesti löytynyt juurikaan mainintoja uusliberalismista tai NPM:stä. Kun edellisen kerran 1970- ja 1980-luvuilla olin kaivannut yhteiskuntakriittikkä, oli tarjolla monenlaisia luentoja, kritikoita ja opintopiirejä, nyt oli syvä hiljaisuus. Tai itse asiassa vielä tuolloin yhteiskuntatieteissä juhlittiin postmodernia aikakautta, ajatusta luokkien ja eriarvoisuuden häviämisestä. Pohdittiin sitä, että hyvinvointivaltio oli enimmältään säilynyt, hieman muuttunut hyvinvointiyhteiskunnan suuntaan. Postmoderni aikakausi on periodisointina ristiriidassa uusliberalismin kanssa. Uusliberalismissa valtion väliintulo tai keynesiläisyys ei ole tasoittamassa yhteiskunnallisia eroja.

Julkisella sektorilla tapahtuva muutos eli uusliberalismi ja sen toteuttaminen NPM:n välityksellä on vähin-

tään yhtä suuri mullistus kuin teollistuminen, kaupungistuminen ja muu yhteiskunnan modernisoituminen. Uusliberalismin keskeinen ajatus on, että julkisesta sektorista tulee tehdä mahdollisimman pieni. Valtion tulee hoitaa oikeuslaitos, poliisi ja armeija, kaiken muun tarvittavan voisivat hoitaa markkinat ja yksityiset yritykset. Palveluiden osalta yksityistäminen koskisi sosiaali- ja terveystoimen lisäksi myös koulutusta peruskoulusta yliopistolaitokseen.

1900-lukua leimasi länsimaissa 1960- ja 1970-luvuille saakka julkisen sektorin roolin kasvu, Suomessa tämä kehitys jatkui 1990-luvulle saakka. Julkisella sektorilla vallitsi keynesiläisyys; valtio jakoi uusiksi yksityisellä sektorilla hankittuja resursseja rahana ja ilmaisina palveluina. Suomessa kansalaisilla on erityisen vankka usko valtion oikeudenmukaisuuteen ja hyvyyteen. Poliisia, oikeuslaitosta ja muita viranomaisia samoin kuin poliitikkoja on totuttu pitämään korruptoitumattomina ja oikeudenmukaisina. Julkiseen sektoriin luotetaan, ajatellaan että kunta huolehtii esimerkiksi kaikkien hoivaa tarvitsevien vanhusten hyvinvoinnista. Julkisen sektorin (valtion) rooli yleisenä ”hyviksenä” kuitenkin kiistetään uusliberalismin myötä.

Markkinoiden tai yritysten tuleminen julkiselle sektorille ei kuitenkaan tarkoita, että yksityiset yritykset ottaisivat maksun asiakkailta (tai kansalaisilta) vaan sitä, että julkinen sektori maksaa ja yritykset järjestävät. Kun yksityisiä palveluita puolustetaan keskusteluissa tai politiikassa, julkisen sektorin maksajan rooli jätetään helposti keskustelujen ulkopuolelle. Yksityinen maksaa yksityisen sairaalan tai koulun harvoin, sillä subventoimattomat palvelut ovat liian kalliita muille kuin hyvin varakkaille.

NPM on maailmanlaajuinen muoti, joka eri maissa näyttäytyy erilaisina muunnelmina. Kaikkialla se ylistää yksityistä yritystoimintaa ja väheksyy julkista sektoria. Muodin edelläkävijöitä ovat olleet Reaganin USA ja Thatcherin Englanti. Toisinaan uusliberalismin ja NPM:n olemassaolo kiistetään sillä perusteella, että lopputulos on moninainen, erilaisia organisatorisia himmeleitä rakennellaan. Yhtäällä siirrytään tilaaja-tuottajamalliin, toisaalla henkilökohtaisiin budjetteihin ja pormestarialliin, kolmannessa paikassa otetaan käyttöön maksusetelit ja neljännessä palvelut tuotteistetaan. Organisaatioiden ja palveluiden erilaisuus johtuu siitä, että NPM:n ideat istutetaan olemassa oleviin paikallisiin järjestelmiin. Koska organisaatiot ovat erilaisia ennen uusia ideoita, ovat ne sitä uudistuksen jälkeenkin. Kaikki tietävät, että Tampereen ja Helsingin sosiaalitoimet ovat erilaisia, onpa kaupunkien aluetoimistoissakin eroja. Uudistusten jälkeenkin ne eroavat, vaikka muutosten suunta on sama. Koska

NPM on vaikuttanut Suomessa jo 1990-luvulta lähtien, on se ehtinyt muuttaa palveluita radikaalisti.

Pysyvä muutos

Tutkimani Rakennushallituksen muutos (Eräsaari 2002) oli monien asioiden pilotti. Siinä siirryttiin laillisesta valtiosta laittomaan, maksuttomista julkisista tiloista ”aitoon markkinavuokraan”, suuri määrä työntekijöitä siirrettiin yksityisiin yrityksiin, valtio lopetti kokonaan joidenkin tehtävien hoidon, joitakin karsittiin radikaalisti. Valtio irtisanoi ihmisiä laittomasti, mutta vielä siivoojille maksettujen korvausten jälkeenkin valtio ”säästi”. Siivoojille ja muille matalapalkkaisille työntekijöille maksetaan yksityisissä yrityksissä vähemmän kuin valtiolla tai kunnilla. Monet kunnat seurasivat Engelin esimerkkiä irtisanomalla vakinaisia työsuhteita. Nykyinen tilanne, jossa kunnat ovat perustaneet omia liikelaitoksia, on sekin perua valtion avaamasta väylästä, jossa siirryttiin ensin julkiseen liikelaitokseen ja sitten myytiin yksityiseksi.

Nykyisille organisaatiomuutoksille on tyyppillistä, että ne tapahtuvat nopeasti ja sisällöistä päättää keskuhallinto. Naomi Klein (2008) nimittää shokkiefektiksi ja kriisitietoisuudeksi tapaa, jolla uusliberalismia on maailmassa edistetty. Suomessa kriisitietoisuuden luomiseen käytettiin 1990-luvun taloudellista lamaa. Kriisitietoisuus on meillä tarkoittanut, että päätökset on tehty ”so-taa muistuttavissa oloissa”, nopeasti, suunnittelematta, epädemokraattisesti, joissakin tapauksissa, kuten Rakennushallituksen yhteydessä, jopa perustuslain vastaisesti (Eräsaari 2009a). Suomalaisessa politiikassa on pitkät perinteet vedota ”välttämättömyyden retoriikkaan” ja 1990-luvulla valittu vaihtoehdon tehostamisen politiikka sosiaalipolitiikassa jatkoi sitä.

Tehostamisen tehokkuudesta – siis kustannustehokkuudesta – ei usein ole näyttöä, ei etukäteen eikä jälkikäteen. Kyse onkin tehokkuuden sijaan muodista: uusi on hyvää sinänsä, vanha on huonoa. Päätökset eivät perustu rationaaliseen argumentaatioon. ”Emme voi katsoa peruutuspeiliin”, suunta on eteenpäin ”paremminvointiyhteiskuntaan” kuten vuoden 2011 Kokoomuksen vaalijulisteeissa. ”Pysyvä muutos” on arvo sinänsä, vaikka sillä väitetään haettavan tehokkuutta. Organisaatioiden muutosten yhteydessä vedotaan yksityisiin yrityksiin, jotka ovat joustavia, nopeita, dynaamisia ja innovatiivisia.

Julkiselle sektorille tuodaan yksityisen sektorin toimintatapoja, joista keskeisimpiä on kilpailuttaminen. Julkisella sektorilla kilpailuttamista ei kuitenkaan voi toteuttaa samalla tavalla kuin yrityksissä, joissa voi esimerkiksi olla kilpailuttamatta, jos on hyvä tekijä tiedossa. Tavaroita voidaan kohtuullisesti kilpailuttaa ja asiallisia

säästöjä saadaan aikaan. Palveluiden kilpailuttamisesta syntyy kuitenkin runsaasti ongelmia, joista uudistajat vaikenevat. Palveluiden kilpailuttaminen muuttaa myös niiden sisältöä radikaalisti, ja itse kilpailuttaminen ja yksityisten palvelujen valvonta vie aikaa varsinaisilta tehtäviltä eli hyvien palveluiden tuottamiselta.

Pysyvä muutos ja kilpailuttaminen johtavat tilanteeseen, jossa sosiaalityöntekijän nimi, puhelinnumero ja työhuone vaihtuvat ainakin kerran vuodessa, ellei kuukauden välein. Sosiaalityön ja muiden sosiaalipalveluiden keskeinen idea on tuoda turvaa ja vakautta asiakkaiden epävakaaseen, puutteellaiseen tai kaoottiseen elämään. Kun ammatillista sosiaalityötä aikoinaan Englannissa luotiin, oli mottona ”asiakkaiden varustautuminen saateisiin päiviin”, millä tarkoitettiin suunnitelmallista ja säästävää rahankäyttöä ja ylipäänsä elämänhallintaa. Pysyvän muutoksen myötä sosiaalityöstä on tullut ongelmien ratkaisijan sijasta yksi ongelmien lähde. Pysyvyyden ja turvan sijaan se tuottaa epävarmuutta, turvattomuutta ja arvaamattomuutta sekä lisää asiakkaiden huolta.

Muutoksilla tähdätään viime kädessä palveluiden huonontamiseen, vähentämiseen, ohentamiseen ja karsintaan. Nopeus ja ennalta arvaamattomuus on tärkeää, jotta ihmiset eivät pääse vastustamaan uudistuksia. Palveluiden laadun heikentäminen ei onnistu demokraattisesti, katutason byrokraatteja kuulemalla, asiakkaista puhumattakaan. Keskeinen osa NPM:ia onkin vallan keskittäminen johtajille, jotka johtavat etäältä käyttäen hyväkseen konsultteja, auditoreita, arvioitsijoita (evaluaattoreita) sekä tietotekniikan asiantuntijoita. NPM merkitsee vallan keskittämistä, kuten esimerkiksi yliopistouudistus vuoden 2010 alusta osoittaa. Toisaalta se merkitsee myös johtamisen ideologian uudistumista – siirtymistä asiajohtajista ammattijohtajiin, sosiaalitoimessa vaikkapa sosiaalialan koulutuksesta ekonomisteihin tai juristeihin.

Julkisen sektorin eetos, jota on korostettu esimerkiksi sosiaalityön ja sairaanhoidon opetuksessa, on Julian le Grandin (2003; 2000) ideaa lainaten ritarin ja talonpojan eetos mukainen. Koko julkisen sektorin eetos on ollut altruistinen, ritarin, ja samassa hengessä toimivat ennen myös sen johtajat. Julkisten palveluiden yksityistäminen kuitenkin perustuu ajatukselle itsekkyydestä ja egoismista, omasta edusta. Kun julkisia palveluita järjestetään, vedotaan kuitenkin organisaatioissa työskentelevien ihmisten altruismiin, heidän ritarillisiin tunteisiinsa. Yhtiöiden tai johtamisen logiikka korostaa kuitenkin tehokkuutta ja tulosta, ”nopeasti ja halvalla”. Matkiessaan yksityistä yritystoimintaa esimerkiksi sosiaalitoimi tuottaa paljon ja halvalla. Tämä uusi tehokkuutta korostava ideologia tarttuu ensin johtajiin, vähitellen

myös työntekijöihin. Palvelijatkin muuttuvat ritareista kuningattariksi, palvelijoista käskijöiksi.

Uutta johtajien eetosta le Grand (2000) luonnehtii kuningattaren asenteeksi, jossa johtaja käskii alaistaan, joka puolestaan käskii seuraavan tason työntekijää. Kuningattarelle kuuluu kaikki, hän on oikeutettu saamaan. Jos sosiaalityöntekijä joutuu priorisoimaan asiakkaita tai heidän tarpeitaan, eniten tarvitsevat (heikoimmat, köyhimmät, pienimmät) asetetaan etusijalle. Uudessa tilanteessa johdon ja katutason työntekijöiden arvot joutuvat aluksi vastakkain – kunnes katutason työntekijätkin vähitellen antavat periksi uusille arvoille (le Grand 2000). Muun muassa tästä johdon ja katutason arvojen eriyttämisestä on kyse siinä, mitä Anna Metteri ja Kaisa-Elina Hotari (2011) kutsuvat sosiaalityön eettiseksi kuormittumiseksi.

Laskennallisuus ohjaa sosiaalityön sisältöä

Julkisella sektorilla palveluista etsitään tehokkuutta ”tayloristisesta” tehtaasta lainatuin keinoin: yksiköitä suurennetaan, palveluita keskitetään ja tuotteistetaan, prosesseja pilkotaan tai ositetaan ja liukuhinnan kiertoa nopeutetaan. Taylorismiin kuuluu myös tiukka ja yksityiskohtainen työn kontrollointi. Esimerkiksi tuntemani kuntayhtymän palveluksessa oleva perheneuvolan sosiaalityöntekijä raportoi työnsä viiden minuutin tarkkuudella 24 eri kategoriaan. Myös yliopistoihin on pesiytynyt runsaasti erilaisia tapoja kontrolloida työntekijän työpanosta. Toisinaan yliopiston työntekijästä tuntuu, että aika menee työn raportointiin ja tulostittareiden täyttämiseen.

1980- ja 1990-luvuilla ”yhden luukun” palvelua pidettiin hyvänä. Siinä asiakas sai kaiken palvelun yhdestä paikasta, nykyisin hän kiertää (oikeasti tai virtuaalisesti) paikasta toiseen saadakseen tarvitsemansa – jos saa sittenkään. Siellä missä asiakkaita hoidetaan katutasolla tai sängyn vierellä, ammattilaisten työ muuttuu ”hispaisemalla tekemiseksi” (Hintikka 2006), syvällisestä ja hitaasta pinnalliseksi ja nopeaksi.

Uuden hallinnon osana tarjotaan myös läpinäkyvyyttä, kuten keväällä 2010 Helsingissä, missä apulaiskaupunginjohtaja ehdotti, että sairaalalaskuihin kirjoitetaan näkyville ”todelliset kustannukset” potilasmaksun ohuen. Ajatus todellisten kustannusten näyttämistä NPM:n yhteydessä viittaa ”value for money” -ideologiaan, jossa korostetaan veronmaksajien oikeutta saada tietää minne rahat menevät. Palveluja tarjoavien työntekijöiden kannalta ”value for money” -ajatus tarkoittaa, että he ovat ”selontekovelvollisia”, kuten Kirsi Juhila (2009, 296–312) accountability-termin kääntää. Juhila sanoo, että sosi-

aalityöhön on aina liittynyt selontekovelvollisuus niin työnantajille kuin asiakkaille. NPM:ssä selontekovelvollisuudet korostuvat entistä enemmän, joskin asiakkaiden suuntaan ne jäävät toissijaisiksi.

Itse olisin kuitenkin halukas kääntämään accountability-termin *laskettavuudeksi*. Laskettavuudesta on tullut julkisella sektorilla kaikkea työtä ohjaava idea. Mittaaminen vie yhä suuremman osan vähistä resursseista. Oman työn kirjaaminen, lomakkeiden laadinta ja täytäminen lisääntyvät palveluita tarjoavien työntekijöiden arjessa – samoin asiakkaiden arjessa. Mikä ennen hoitui puhelimen välityksellä, vaatii nykyisin yhä isomman pinnon papereita, joissa kuvataan laatustandardeja ja ISO-luokituksia. Julkisella sektorilla tehtävästä työstä ei tule tehokasta, vaan se muuttuu hoivan tai sosiaalityön sijaan laskentatoimeksi. ”Measurement takes over” kuten Heather Höpfl (2001) asian ilmaisee.

Prosessien osittamisen ohella laskennallisuus vähentää sektoreiden välistä yhteistyötä, muuttaa yhteistyön ei-työksi. Suuria määriä saadaan myös sulkemalla tapaus usein. Vaikka asiakas olisi poissa luukulta vain kuukauden, lopetetaan hänen asiakkuutensa. Kun asiakas palaa kuukauden kuluttua, hänet otetaan vastaan uutena asiakkaana. Asiakkaiksi kannattaa valita helpoimmin hoidettavat, sillä vaikeista ei tehopisteitä irtoa. Eniten tarvitsevat ovat jääneet tienposkeen (Eräsaari 2009). Lukumäärillä voidaan vakuuttaa hoidon tai palvelun tehokkuutta, vaikka säällisen kohtelun kannalta lopputulos olisi keho.

Laskennallisuus muuttaa työn sisältöä niin, että mittattavuudesta ja mittaamisesta tulee itsetarkoitus. Työtä kyllä kehitetään kokouksissa ja seminaareissa, mutta tavoitteena ei ole palveluiden parantaminen. Sen sijaan mietitään, kuinka työ käännetään numeroiksi tai millaisiksi tuotteiksi prosessit pilkotaan. Asiakkuudesta lohkeaa sellaisia tuotteita kuin alkuarviointi, loppuarviointi ja läheisneuvonpito. Laskennallisuus ohjaa sisältöjä paljon ja halvalla tekemisen suuntaan hinnalla millä hyvänsä. Laskennallisuutta perustellaan sillä, että veronmaksajien on saatava tietää mihin veroja käytetään. Mahavatkohon veronmaksajat kuitenkin olla tyytyväisiä, kun väline on muuttunut työtä ohjaavaksi periaatteeksi ja laskennallisuus hallitsee?

Laskennallisuus on joiltakin osin jo muuttanut hoivatyön painopisteitä. Esimerkiksi siirtymää laitoshoidosta koti- tai avohoitoon on nopeuttanut ”aito markkinavuokra” (Eräsaari 2002), joka lasketaan laitosten kuluiksi. Kaikesta laitoshoidosta on tullut kallista kotihoitoon verrattuna, koska ”seinät” lasketaan kustannuksiksi. Koti ja laitos seininä eivät välttämättä eroa kustannuksiltaan,

mutta esimerkiksi laskun vanhuksen seinistä maksaa kotona ihminen itse ja sairaalassa kunta. Aito markkinavuokra tarkoittaa usein myös sitä, että julkiset rakennukset ovat kalliimpia kuin yksityiset, koska ne sijaitsevat keskeisillä paikoilla. Joka tapauksessa rakennusten vuokran laskeminen palveluiden hintaan saa ne näyttämään juuri niin kalliilta kuin valtiovarainministeriö tarvitsee todistelllessaan kestävyysvajetta.

Ristiriita tehdyn työn ja toivotun työn välillä lisääntyy ja uhkaa sosiaalityöntekijöiden ammatti-identiteettiä, jonka peruspilareita on työskentely asiakkaiden, ei mittareiden puolesta. Samaan aikaan kun palveluissa podetaan hoivaköyhyyttä (Kröger ym. 2009), miettivät työntekijät tuotteita ja käyttävät aikaansa laskennallisuuden vaatimuksiin.

Yhteisöllisyyden välttämättömyys ja kunnioitusvaje

Wisconsinin osavaltio USA:ssa kielsi maaliskuussa 2011 julkisen sektorin ammattiliitoilta oikeuden neuvotella palkoista – ehkä muistakin työehdoista. Perusteluna käytettiin samaa argumenttia kuin muuallakin länsimaissa: opettajille ja muille julkisen sektorin työntekijöille ei ole varaa maksaa kunnollisia palkkoja. Julkisen sektorin työntekijät ovat meillä Suomessakin suuressa roolissa siinä ongelmassa, jota meillä nimitetään kestävyysvajeksi. Kestävyysvajetta aiheuttavat tässä keskustelussa vaikkapa vanhat ihmiset, joiden päivittäinen selviämisen vaatii julkisia palveluita.

Kestävyysvajetta suurempi ongelma julkisella sektorilla on kuitenkin kunnioitusvaje. Valotan tässä lyhyesti joitakin kunnioitusvajeen ilmenemismuotoja ja seurauksia. Isäni vanhin veli teki pääosan työurastaan Helsingin kaupungin kadunlakaisijana 1950-luvulta 1970-luvulle. Ehkä häntä kutsuttiin uran loppupuolella puhtaanapitolaitoksen työntekijäksi eikä kadunlakaisijaksi, mitä hän oli. Ennen kadunlakaisijaksi ryhtymistään veli oli ollut osakkaana kuljetusliikkeessä isäni ja kolmannen veljen kanssa. Mutta vanhimman veljen pää ei kestänyt yrittämisen epävarmuutta; olihan hän jo tehnyt yhden ison loikan maaseudun rauhasta vilkseiseen kaupunkielämään. Siksi hän siirtyi vaatimattomaan mutta turvalliseen kunnalliseen virkaan.

Setäni tuli mieleen lukiessani Richard Sennettin (2007, 176–180) siteeraamaa tutkimuksia julkisen sektorin työntekijöistä. Sennett väittää, että jopa kunnalliset kadunlakaisijat mieltävät itsensä julkista hyvää edistäviksi työntekijöiksi, yleisön palvelijoiksi. Julkisen sektorin työntekijä on yhteisön palveluksessa. Tässä julkista sektoria arvostavassa ideologiassa ihmiset mieltävät it-

sensä yhteistä hyvää edistäviksi toimijoiksi. On vaikea kuvitella, että nämä ihmiset kävisivät kippaamassa ongelmajätteet likakaivoihin tai puistoihin kuten yksityinen jätehuoltofirma pääkaupunkiseudulla teki (Lokopojilta vietiin oikeus, 2011). Ajattelu, että julkinen sektori on moraaliltaan ylivoimainen, on vanhanaikaista. Julkisen sektorin työntekijät mielletään koronkiskureiksi, jotka synnyttävät kestävyysvajeen verottamalla tuottavaa sektoria. Markkinat, yritykset ja business ovat hyviksiä, joiden toimintatavat pitäisi tuoda myös julkiselle sektorille.

Julkiset palvelut, kuten sosiaalityö, terveydenhuolto ja koulutus, ovat ihmisten toimintaa toisten kanssa, apuna tai hyväksi. Toiminta voi olla keskustelua, neuvontaa, motivointia, opetusta tai konkreettista syöttämistä, pyllyn pyyhkimistä tai verenpaineen mittausta. Nämä palvelut ovat tekijän persoonan varassa; ilman opettajaa ei ole opetusta, ei sosiaalityötä ilman sosiaalityöntekijää. Palvelut ovat myös tiimityötä, yhteistyötä, ja ne toteutuvat instituutioina kuten sosiaalivirastoina ja kouluihin, työyhteisöinä. Palvelut pelaavat vain, jos yksittäisten työntekijöiden lisäksi työyhteisö voi hyvin.

Instituutiot tarvitsevat yhteisiä näkemyksiä ja päämääriä – ainakin jonkinlaisen minimin – voidakseen toimia kansalaisten tai potilaitten avuksi. Jotta yhteisöstä tulee yhteisö, tarvitaan yhteistä moraalialue (Durkheim, 1985). Yhteisön moraalialue voi kyllä olla hyvää tai paha. Kaikki eivät esimerkiksi pitäneet 1900-luvun alun kunnissa vallinneesta köyhäinhoidon moraalialue, kun köyhiä ostettiin ja myytiin markkinoilla. Yhteisöiden moraalialue on ominaista, että se kasvaa hitaasti. Moraalialue opitaan enimmäkseen esimerkin voimalla ja tekemällä; puhe, opetus tai saarnaaminen ovat vain vähäisessä osassa.

Samaan aikaan, kun julkisella sektorilla tapahtuva muutos, uusliberalismi ja NPM puhuvat yhteisöllisyyden puolesta, uudistajat rapauttavat olemassa olevaa yhteisöllisyyttä – julkisen sektorin luomaa ja ylläpitämää yhteisöllisyyttä. Keskeinen piirre NPM:ssä on pysyvä muutos. Muutoksilla pyritään palveluiden sisällölliseen huonontamiseen ja määrälliseen karsimiseen. Huonontaminen on mahdollista vain vallan keskittämisen avulla. Esimerkiksi sosiaalitoimissa tämä tarkoittaa, ettei sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä kysytä uudistusten yhteydessä. Julkisella sektorilla vallitseva demokratiavaje ei siis koske ainoastaan Wisconsinin osavaltiota, vaan myös kaikkia suomalaisia julkisia organisaatioita.

Sosiaalityöntekijöiden rooli on ratkaiseva sosiaalityön tekemisessä, mutta sisältö sanellaan muualla. Sosiaalityöntekijän ammatti-identiteetin kannalta on moraalialue, etteivät työntekijöiden näkemykset vaikuta muutosten sisältöön. Sosiaalityöntekijöiden eettiset ohjeet

kehottavat sosiaalityöntekijöitä hoitamaan kaikkia vähäosaisia parhaan kykynsä mukaan, eivätkä esimerkiksi vähentämään toimeentulotukea, kun asiakas ei massenukseltaan löydä tietä sosiaalitoimistoon, kuten lex Soininvaara edellyttää.

Demokratiavaje vie pohjan luottamukselta organisaatioissa. Työyhteisöt perustuvat luottamukselle, joka luodaan hitaasti ja tekemällä luottamusta kasvattavia tekoja. Luottamus kuitenkin häviää hetkessä. Yksi väärä teko ratkaisevassa kohdassa vie pohjan pois pitkään rakennetulta suhteelta kuten Päivi Lahti (2011, 96–99) joutui todistamaan tutkimuksessaan vapautuvien vankien suhteesta viranomaisiin. Luottamus on keskeinen osa organisaatioiden yhteisöllisyyttä, jaettua moraalialue. Luottamusta tarvitaan sekä suhteessa kollegoihin ja muihin organisaatioihin että suhteessa asiakkaisiin. Jos sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhteesta puuttuu luottamus, ei suhteesta mikään muukaan edisty.

Sosiaalityön toimenkuvassa keskeistä on moraalialue – yhteisön normien – välittäminen asiakkaille. Tähtäimenä työssä on se, että asiakkaat hallitsevat omaa elämäänsä tavalla, joka jotenkin asettuu yhteisön normien sisäin (Clark 2002, 10–24). Sosiaalityöntekijät toimivat kuitenkin huonosti elämänhallinnan esikuvina asiakkailleen, kun he eivät pääse päättämään edes oman työyhteisönsä asioista. Tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijöiltä ja muilta julkisen sektorin työntekijöiltä viedään arvokkuus työstä ja mahdollisuudet yhteisöllisyyteen edistämiseen.

Lähteet

- Clark, Chris L. (2002) *Social Work Ethics. Politics, Principles and Practice*. New York: Palgrave.
- Durkheim, Émile (1985, alkup.1897) *Itsemurha*. Sosiologinen tutkimus. Helsinki: Tammi.
- Eräsaari, Leena (2009) *Jos ratkaisu on yhteisö, niin mikä on ongelma?* Teoksessa Karin Filander ja Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.) *Yhteisöllisyys liikkeessä*. Aikuiskasvatuksen vuosikirja (48), 67–90.
- Eräsaari, Leena (2009a) *Laittoman valtion synty*. Teoksessa Filmikela. *Suomi-filmistä sosiaalipolitiikkaan*. Toim. Tuula Helne ja Laura Kalliomaa-Puha. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 238–246.
- Eräsaari, Leena (2002) *Julkinen tila ja valtion yhtiöittäminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- le Grand, Julian (2003) *Motivation, agency, and public policy: of knights and knaves, pawns and queens*. Oxford: Oxford University Press.
- le Grand, Julian (2000): *From Knight to Knave, from Pawn to Queen. The State, the Market and Social Services*. Paper in Colloquium on Globalization, South Africa, 25.–27.2.

- Hintikka, Sari (2006) "Tehkää hipaisemalla":
sosiaalityöntekijöiden käsityksiä sosiaalityöntekijöiden
ja johdon välisestä vuorovaikutuksesta. Tampere:
Sosiaalityön pro gradu tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Höpfel, Heather (2001) *The Mystery of the assumption:
Women's Writing and Endless Consumption.*
Teoksessa Nicholas Lee & Rolland Munro (tom.): *The
Consumption of Mass.* Oxford: Wiley-Blackwell.
- Juhila, Kirsi (2009) Sosiaalityön selontekovelvollisuus. *Janus*
17 (4), 296–312.
- Klein, Naomi (2008) *Tuhokapitalismin nousu.* Helsinki:
WSOY.
- Kröger, Teppo & Leinonen Anu & Vuorensyrjä, Matti (2009)
Hoivan tekijät. *Suomalainen hoivatyö pohjoismaisessa
tarkastelussa.* Sosiaalityön julkaisusarja 6. Jyväskylä:
Jyväskylän yliopisto.
- Lahti, Päivi (2011) "Ehdonalaisvalvontaan määrättyjen
kokemuksia vankilan jälkeisestä arjesta. Kuka tekee
rikoksetonta elämää?". *Yhteisösosiaalityön erikoisala.*
Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lokapojilta vietiin oikeus [online] <URL: [http://
omakaupunki.hs.fi/paakaupunkiseutu/uutiset/
lokapojilta_viettiin_oikeus_kerata_jatteita/](http://omakaupunki.hs.fi/paakaupunkiseutu/uutiset/lokapojilta_viettiin_oikeus_kerata_jatteita/)>. Luettu
4.5.2011.
- Metteri, Anna ja Hotari, Kaisa-Elina (2011) Eettinen
kuormittuminen ja toimintaympäristö nuorten
palveluissa. Teoksessa Aini Pehkonen ja Marja
Väänänen-Fomin (toim.). *Sosiaalityön arvot ja etiikka.*
Sosiaalityön tutkimuksen seurauksen vuosikirja. Jyväskylä:
PS-kustannus, 67–92.
- Sennett, Richard (2007) *Uuden kapitalismin kulttuuri.*
Tampere: Vastapaino.

Ilse Julkunen

Professor i praktikforskning, socialt arbete
 Institutionen för socialvetenskaper, socialt arbete
 Helsingfors universitet

Handlingsutrymmet i socialt arbete

– hur studera förändrade förutsättningar i praktiken i socialt arbete i Norden?

Socialt arbete är ett professionellt fält som sträcker sig utöver organisationens gränser till det omringande samhället, familjen, nätverk, grupper och individer. Socialt arbete ingår ofta i mångprofessionella miljöer och inom fältet upplever vi både utvecklande och bakåsträvande tendenser. Det sociala arbetet och verksamheten påverkas av utvecklingen och trenderna på den politiska och den samhälleliga nivån samt på andra verksamhetsområden, kanske i högre grad än inom annan professionell verksamhet. De stora trenderna, såsom nyliberalismen och globaliseringen, inverkar på sociala arbetets vardag. Det sker genom marknads- och produktionsförändringar, genom att gränssnittet mellan offentligt och privat förändras, genom informationsteknologins framväxt och nedskärningar i välfärdsservicen.

Det finns en tendens att både gasa och bromsa, man ändrar på spelregler och drar tillbaka rättigheter, samtidigt som det finns en förstärkt tendens att öka tidigt ingripande. Arbetsplatskulturerna inom välfärdsektorn har t.ex. blivit mer manual- och regleringsbaserade (Svensson et al 2008; Saario & Raitakari 2010). Kirsi Juhila (2009) har diskuterat om socialarbetarnas ökade krav på redovisningsskyldigheter (selontekovelvollisuus). Man kan säga att socialt arbete idag i allt högre grad omringas av byråkratiska rutiner, klarare procedurer, regler och riskbedömningar som i sig kan utveckla och tydliggöra verksamheten. Å andra sidan ökar spänningen mellan reflektion och kontroll. Det här kan leda till att reflektion inte uppmuntras i arbetsgemenskaperna utan ledarskapets största bekymmer är, att se till, att socialarbetarna följer procedurerna och reglerna (jfr Ruch 2009).

Diskussionen om de förändrade förutsättningarna och om behovet att forska kring dessa omständigheter i ett komparativt perspektiv, startade inom Nordplus nätverket Kunskapsproduktion i socialt arbete förra året¹. I den här artikeln presenteras nätverkets explorativa forskningsidé om hur man kan tänkas greppa praktiken i förändring.

Hur ser handlingsrummet i socialt arbete ut?

Begreppet handlingsutrymme (toimijuustila) markerar att aktörer finns i en handlingsrymd som kan krympa eller utvidgas (Aronsson & Berglind 1990; Lindqvist 1991). Den bjuder på handlingsförutsättningar som aktörer kan ha mer eller mindre utvecklad kompetens att hantera och ha överblick över. Handlingsutrymme skapas i ett samspel mellan yttre förhållanden och aktörers möjligheter att förhålla sig till dessa.

Det har forskats en del i det sociala arbetets villkor i de nordiska länderna, vi har en del kunskap om undervisningen och professionens status och karaktär (Meeuwisse & Swärd 2005; Petersson & Juliusdottir 2003), om organiseringen av olika verksamheter och förklaringsmodeller inom vissa områden. En del nordiska jämförelser har utförts om behandlingen av socialbidragsklienter och inom barnskydd i de olika länderna (Blomberg et al. 2009; Blomberg et al. 2010). Det finns dock begränsat med forskning kring professionella beslutsprocesser i det dagliga sociala arbetet och om innebörden av expertis i en komplex situation.

Det är dock vanligt att studierna antar enbart ett perspektiv eller granskar frågan utifrån en nivå, ur klienternas, professionens, organisationens eller politikens synvinkel. Spänningsfältet mellan de olika nivåer är det som omringar det sociala arbetets vardag: praktiken i sin helhet som inrymmer både den diskursiva, den organi-

1. Nordplus nätverket Kunskapsproduktion i socialt arbete består av forskare och lärare i socialt arbete i de nordiska länderna. Till nätverket hör Helsingfors universitet, enheten för socialt arbete (Ilse Julkunen (koordinator), Synnöve Karvinen-Niinikoski, Johanna Björkenheim, Tammerfors universitet (Kirsi Juhila), Linnéuniversitet (Tapio Salonen, Matts Moseson) och Linköping universitet (Kerstin Johansson) i Sverige, Agder universitet, (Solveig Sagatun, Anne Halvorsen) Stavanger universitet (Aase Bo-Rygg, Anne Grete Jenssen) och Trondheim universitet (Edgar Martinhsen, Kirsti Cjetnes) i Norge samt Aalborg universitet (Lars Uggerhøj, Karin Kildedal) och Universitetet i Århus (Tove Rasmussen) i Danmark.

satoriska och den individuella nivån. Olika forskare har betonat betydelsen av att särskilja mellan olika domäner vid studie av organisationer (jfr Danemark & Kullberg 1999). Sunesson (1981) särskiljer mellan tre separata analytiska domäner: en överordnad (stat, normer), en social (samspelet och nätverket runt omkring) samt en konkret praktisk domän. Andra forskare (Olsson 1988) talar om fyra skilda domäner: den politiska, den professionella, den administrativa och brukarnas domän. Brukarnas domän innefattar det inflytande som de klienter som kommer i kontakt med verksamheten har.

Särskiljandet av olika domäner innebär att händelser och aktiviteter som vid första anblick till exempel skulle angå bara en yrkesgrupps sätt att definiera och förklara ett visst problem, vid en närmare analys kan gälla andra frågor inom andra domäner, såsom sättet att organisera, politiska mål, eller inflytande av klienter. Enskilda individer, myndigheter och organisationer bidrar aktivt till att skapa fenomenet vi vill undersöka och som de ser ut i de aktuella samhällena (Emirbayer & Mische 1998; Hacking 1999).

Den explorativa forskningsdesignen

Det finns många inledande frågor: Hur upplevs handlingsutrymmet i det sociala arbetet i de nordiska länderna? Vilka är och hur upplevs förutsättningarna och styrningen? Hur diskuteras detta och hur får de sin konkretisering i det sociala arbetet? Innebär det förändrade handlingsutrymmet en starkare styrning och kontroll eller en öppenhet och reflektion? Hur beskrivs och upplevs brukarnas roll i dessa processer? Har de fått en förstärkt eller en mer perifer roll i och med den ökade teknologiseringen? Vilka faktorer inverkar alltså på det förändrade handlingsutrymmet i de olika nordiska länderna och hur tar de sig uttryck i det konkreta arbetet?

Vi vill undersöka dessa problem genom tre skilda ingångar, den individuella, den diskursiva och den organisatoriska. Här tar vi stöd av Danemark & Kullbergs (1999) analysram inom olika domäner. Men vi kan även finna stöd hos Layders (2006) domänteori samt nyinstitutionalism (Ahrne & Hedström 1999). Vi gör alltså skillnad mellan en praktisk, diskursiv och organisatorisk analysdimension. Forskningsdesignen uppbyggs genom en explorativ fas med två pilotstudier. Det är en praktisknära forskningsdesign som tar sin utgångspunkt i praktiken i utmanande case inom det sociala arbetet, (Dewey 1922; Brookfield 2005; Askeland 2006) och där främst arbetslösa unga.

Ungdomar är en grupp som återigen drabbas av hög arbetslöshet. Ungdomsarbetslöshet är ett problemom-

råde där politiken och verksamheterna förändrats drastiskt på 2000-talet (Julkunen 2009; Wrede-Jäntti 2010; Marthinsen & Skjefstad 2007; Angelin 2009). Å ena sidan ser vi strängare kriterier, å andra sidan mer kreativa lösningar. Nya aktörer har gripit in, vi har mångprofessionella verksamheter där det sociala arbetet söker sitt utrymme och legitimitet. Administrativt förändras också ramarna inom detta område, skall arbetslöshet ses som en fråga underställd den sociala sektorn och/eller har nya administrativa lösningar uppstått?

Med utgångspunkt i verkliga case diskuteras dessa utmaningar i socialarbetar- och mångprofessionella team. Socialarbetare väljer ut ett case och beskriver detta för sitt arbetsteam, dessa beskrivningar och reflektioner är uppbyggda på en klar struktur. Ett forskarteam deltar i diskussionerna. Brukare involveras också i studien. Vi hör olika röster redan i denna fas och fångar variationen och beskrivningen av fältet. Denna explorativa fas startar under 2011 och utgör den första pilotstudien.

På det diskursiva planet samlas dokument om de olika diskussionerna i socialt arbete och där särskilt i frågor om arbetslöshet, i de nordiska länderna. I vilken grad styrs det sociala arbetet och hur uppfattas de förändrade förutsättningarna? Vilka är aktörerna? Den huvudsakliga metodologiska ansatsen bygger på Norman Faircloughs modell för *kritisk diskursanalys* (Fairclough 1992). För att kunna synliggöra aktörerna bakom och den kontextuella konstruktionen av dimensioner med politiska och ideologiska förtecken, behövs analyser av såväl text som kontext. Det är i detta avseende som den kritiska diskursanalysen lämpar sig väl som verktyg i denna studie. Utgångspunkten är att diskurser ses som konstituerande och skapande av innebörder. Genom att på samma gång konstruera och reproducera en social verklighet görs den samtidigt meningsfull för människan, och hennes handlingar framstår som rationella.

Med begreppet *kommunikativ händelse* åsyftas en form av samtal eller specifik text vilken görs tillgänglig för analys. Varje kommunikativ händelse bygger på tre dimensioner: (1) den är en *text* och kan bestå av såväl bilder, skrift, tal eller blandning dem emellan, (2) den är en *diskursiv praktik* där såväl produktion som konsumtion av texter ingår och (3) den är en *social praktik*. Med denna teoretiska utgångspunkt går det att konstatera att varje form av textanalys samtidigt är en analys av omgivande kontexter. Här är det viktigt att a) lokalisera nyckelaktörerna, b) definiera och identifiera de centrala dokumenten, c) utveckla en schematisk approach för att analysera dokumenten och slutligen utföra en diskursanalys som används som grund i utformningen av den tredje organisatoriska delen i stu-

dien. Den diskursiva ingången inleds med en pilotfas under 2011 som testas först i ett nordiskt land och därefter utförs i de andra nordiska länderna.

Den tredje ingången är den organisatoriska. Här är ambitionen att göra en komparativ etnografisk studie där vi analyserar den konkreta utformningen av det nya sociala arbetet i de nordiska länderna. Vilka olika logiker, praktikteorier och mekanismer kan vi finna som ger svar på vad som genererar de faktiska förhållanden? Denna studie bygger på både de explorativa faserna som utgörs av den individuella och diskursiva delstudien.

Unga arbetslösa risker och utanförskap ingår i ett sammanhang, i en kontext där olika beskrivningar och förståelse existerar parallellt. I ett nordiskt perspektiv kan man säga att det har utvecklats skilda former av institutionell epistemologi, det vill säga de kunskaper som produceras och reproduceras inom verksamheterna är relaterade till det nätverk av roller och normer som utgör själva organisationen. Villkoren för produktionen av trovärdiga kunskapsanspråk varierar mellan de deltagande institutionerna. De har skilda institutionella sfärer som utgör grunden för de kunskapsformer, antaganden och beteenden som verksamheten bygger på. (Danemark & Kullberg 1999).

Vår studie tar fasta på ett särskilt problemområde, verksamhet med fokus på arbetslösa unga. Det är ett område som står inför många förändringar, på en organisatorisk, en professionell och en förståelsemässig nivå. Med en praktik- och processorienterad forskningsdesign vill vi fånga komplexiteten och genom den komma närmare in på de logiker och mekanismer som finns inbyggda i verksamheten och få tag på vad som genererar de faktiska förhållanden i de olika länderna. Designen är explorativ och valideras längs med processen. Den inkluderar både studeranden, praktiker och brukare. Den har en explorativ fas med två skilda pilotstudier som testas i ett nordiskt land innan den utvecklas vidare i de andra nordiska länderna. Pilotstudierna som utförs under 2011 utgör grunden för den slutliga komparativa och etnografiska studien. Den komparativa studien inleds år 2012 och utförs i alla nordiska länder.

Referenser

- Ahrne, Göran & Hedström, Peter (red.) (1999) Organisationer och samhälle. Analytiska perspektiv. Lund: Studentlitteratur.
- Angelin, Anna (2009) Den dubbla vanmaktens logik. En studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna. Lund: Lunds universitets publikationer.
- Aronsson, Gunnar & Berglind Hans (red.) (1990) Handling och handlingsutrymme. Lund: Studentlitteratur.
- Askeland, Gurid Aga (2006) Kritisk reflekterande – mer enn å reflektere og kritisere. Nordisk Sosialt Arbeid 26 (2), 123–135.
- Blomberg, Helena & Corander, Clary & Kroll, Christian & Meeuwisse, Anna & Scaramuzzino, Roberto & Swärd, Hans (2009) "A Nordic model in child welfare?". I Forsberg, Hannele & Kröger, Teppo (red.) Social Work and Child Welfare Politics: Through Nordic lenses. University of Bristol: The Policy Press.
- Blomberg, Helena & Kallio, Johanna & Kroll, Christian (2010) Sosiaalityöntekijöiden mielipiteet köyhyiden syistä. Yhteiskuntapolitiikka 75 (6), 589–602.
- Brookfield, Stephen (2005) The power of Critical Theory for Adult Learning and Teaching. Maidenhead: Open University Press.
- Danemark, Berth & Kullberg, Christian (1999) Samverkan. Välfärdsstatens nya arbetsform. Lund: Studentlitteratur.
- Dewey, John (1922) Human Nature and Conduct. New York: Holt.
- Emirbayer, Mustafa & Mische A (1998) Agency. Volume 103 (4), 62–1023.
- Fairclough, Norman (1992) Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press.
- Hacking, Ian (1999) The social construction of what? Massachusetts: Harvard University Press.
- Juhila, Kirsi (2009) Sosiaalityön selontekovelvollisuus. Janus 17 (4), 296–312.
- Julkunen, Ilse (2009) Youth unemployment and marginalisation. I Furlong, Andy: International Handbook of Youth and Young Adulthood. Routledge International Handbooks.
- Layder, Derek (2006) Understanding social theory. London, New York: Sage Publications.
- Lindqvist, Anna-Lena (1991) På jakt efter ett förändringsgrepp i socialarbetares kontakt med utsatta människor. I Hans Berglind & Per-Olof Kristenson (red.) Socialt arbete i utveckling. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Marthinsen, Edgar & Skjefstad, Nina (2007) Tiltaksarbeid i sosialtjeneste og nav. Oslo: Universitetsforlaget.
- Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (2005) "Hur lär man sig socialt arbete i Norden?", Nordisk Sosialt Arbeid 25 (2), 122–137.
- Olsson Erik (1988) Förändring och konflikt. Om mellanmänskliga processer i en vårdorganisation. Lund: Studentlitteratur.
- Petersson, Jan & Juliusdottir, Sigrun (2003) Common Social Work Education Standards in the Nordic countries. Social Work & Society 1 (1), 78–93.
- Ruch, Gillian (2009) Identifying 'the critical' in a relationship-based model of reflection. European Journal of Social Work 12 (3), 349–362.

- Saario, Sirpa & Raitakari, Suvi (2010) Contractual Audit and Mental Health Rehabilitation: A Study of Formulating Effectiveness in a Finnish Supported Housing Unit. *International Journal of Social Welfare*, 19 (2), 321–329.
- Sunesson, Sune (1981) Byråkrati och historia. Fem studier i politik och organisation. Lund: Arkivförlag.
- Svensson, Kerstin & Johnsson Eva & Laanemets, Leili (2008) Handlingsutrymme. Utmaningar för socialt arbete. Stockholm: Natur och Kultur.
- Wrede-Jäntti, Matilda (2010) Pengarna eller livet? En kvalitativ och longitudinell studie om långtidsarbetslösa unga i ett aktörsperspektiv. Institutet för hälsa och välfärd. Helsingfors: Yliopistopaino.

Hanna Kiuru

VTM, tohtorikoulutettava

Sosiaalityö, sosiaalityö

Turun yliopisto

Itsemurha – yksinäisen ja unohdetun nuoren miehen viimeinen teko

Suomalaisia leimaa maine poikkeuksellisen itsetuhoisena kansana. Maine määrittää meitä jopa siinä määrin, että ”itsemurhaisuutta” on pidetty Suomessa vakavana kansanterveydellisenä ongelmana.

Kiinnostukseni itsemurhiin liitettyä problematisointia kohtaan johti minut pro gradu -tutkielmani (Kiuru 2009) aiheen pariin. Tarkastelin tutkielmassani nuorten miesten itsemurhien ja itsemurhayritysten ilmenemistä Helsingin Sanomissa ja aikakauslehdissä, jotka käsittivät sekä yleis- että ammattilehtiä. Aineistoni koostui nuorten miesten itsetuhoa käsittelevistä artikkeleista, joita valikoitui mukaan vuosilta 1990–1991 22 ja vuosilta 2005–2006 24 artikkelia.

Tutkielmassa vertaan 1990-luvun alun ja 2000-luvun puolivälin aikaista julkista kirjoittelua itsemurhasta. Valitut vuodet ilmentävät hyvin erilaista yhteiskunnallista kontekstia ja ovat myös merkittäviä itsemurhien määrällisen kehityksen kannalta, mikä perustelee tutkimukseni ajallista rajausta. Vuonna 1990 Suomi valmistautui lamaan ja kyseessä oli samalla itsemurhien huippuvuosi, kun taas vuonna 2005 elettiin nousukauden huumaa ja itsemurhia tehtiin vähiten 1970-luvun jälkeen (Kansanterveyslaitos 2006). Itsemurha on yleisin syy nuorten miesten kuolemaan (Terveys- ja hyvinvoinnin laitos 2008), ja tämän vuoksi tutkimuksellinen mielenkiintoni kohdistui nimenomaan heihin.

Itsemurhakäyttäytyminen sekä pelottaa että kiehtoo. Ei ole ihme, että niin moni on yrittänyt aikojen saatossa ottaa ilmiötä tiedollisesti haltuunsa. Itsemurhan moniulotteinen luonne tekee siitä myös tutkimuskohteen, joka ei ole kenenkään ”omaisuutta”. Itsetuhoisuuteen liittyvä mystiikka ja sen lähestymiskelpoisuus eri tieteille on johtanut tutkimustiedon laajaan karttumiseen. Tutkielmassani pyrin kuvaamaan tätä itsetuhoikäyttäytymisen moniulotteista luonnetta esittelemällä eri näkökulmia ja syy-seuraus-yhteyksiä, joita aiemmassa tutkimuksessa on itsetuhoisuuden syntyminen yhteydessä käytetty.

Julkisuus ja itsemurhat

Runsaasta tutkimustiedosta huolimatta itsemurhat väkivallan muotona ovat jääneet julkisessa keskustelussa muihin kohdistuvan väkivallan problematisoinnin varjoon. Itsemurhat koetaan yhä jossain määrin tabuksi. Toisaalta masennus, päihteiden käyttö ja ongelmien kasautuminen ovat vakiinnuttaneet asemansa tiedostettuina sosiaalisina ongelmina. Nämä kaikki ovat merkityksellisiä myös itsemurhien kannalta, ilmiöiden taustalta voidaan löytää yhteisiä selittäviä tekijöitä. Ongelmat kietoutuvat usein toisiinsa. Kuitenkin jotkut ilmiöt saavat julkisuudessa enemmän huomiota kuin toiset. Miksi? Kyse on sosiaalisten ongelmien konstruoinnista.

Tutkielmassani tunnistin median mahdollisen vaikutuksen itsetuhoisen ihmisen toimintaan. Asiantuntijat ovat tuoneet esiin tiedotusvälineiden roolin itsemurhien ehkäisyssä (ks. esim. Upanne & Arinperä 1992). Mikäli julkisessa keskustelussa pyritään ymmärtämään tragedian eri puolia yksinkertaistuksien ja sensaatiohakuisen kohun sijasta, on tiedotusvälineiden vaikutus pääsääntöisesti ennaltaehkäisevää. Tällöin itsemurhasta puhuminen edistää sallivuutta oman elämän vaikeuksien myöntämiseen. Salailu sen sijaan lisää ihmisten kärsimyksiä. (Achté ym. 1989, 228.) Toisaalta myös juuri suomalaisen miehen selviytyminen on otettava yleisen julkisen keskustelun kohteeksi (Upanne & Arinperä 1992, 23).

Tutkimuksellinen mielenkiintoni kohdistui siihen, onko media itsenäisenä valtaa käyttävänä toimijana lunastanut tutkimustiedon sille asettaman roolin itsemurhien ehkäisyn yhteisvastuussa ja onko media ottanut nuorten miesten selviytymisen omaksi asiakseen. Pidintä tätä tutkimisen arvoisena myös sosiaalityön kannalta, koska sitä on syytetty yksioikoisesta kiinnostuksesta lapsiperheiden tukemista kohtaan.

Nuorten miesten itsemurhat ja niiden määrittelemisen sosiaalisiksi ongelmaksi

Tutkimustehtävääni vastasin kontekstuaalisen konstruktivismin metodologisesta viitekehyksestä käsin; teorian mukaan sosiaaliset ongelmat ovat kollektiivisen määrittelyprosessin tuotoksia (Blumer 1971). Tutkielmani tarkoituksena oli selvittää, miten Helsingin Sanomat ja aikakauslehdet kontekstuaalisina ympäristöinä määrittivät nuorten miesten itsemurhia sosiaalisena ongelmana. Keskiössä olivat ongelman määrittelyyn osallistuneiden tahojen, näkökulmallisten painotusten ja auttamisjärjestelmään sekä vastuuseen liittyvien näkemysten tutkiminen erityisesti sosiaalialan ammattilaiset huomioiden. Analyysi pohjautui sisällönanalyttiseen tarkasteluun.

Tutkielmani tulosten mukaisesti vuosien 1990–1991 ja 2005–2006 nuorten miesten itsemurhien käsittelyn antia voidaan pitää varsin vähäisenä. Molempina vuosikymmeninä käsittelylle oli leimallista, että erityisen paikantamisen sijaan nuoret miehet sisältyivät pääasiassa yleiseen puheeseen miehistä itsemurhien tekijäryhmänä. Erittelyn puuttumista voidaan pitää ongelmana nuorten miesten tilanteen tiedostamisen kannalta. Viiteryhmän korkean itsemurhakuolleisuuden esittäminen ei pelkää riittä, jotta tilanteen vakavuus jäisi ihmisten mieleen. Ilmiön saaman huomion määrän perusteella nuorten miesten itsemurhien ei voida tulkita määrittäneen toimia vaativaksi sosiaalisiksi ongelmaksi kumpanakaan tutkimusajanjaksona.

Vuosina 2005–2006 käsittely oli kuitenkin runsaampaa ja monipuolisempaa kuin 1990-luvun alussa. Vuosien 1990 ja 2005 erityisyys ja muutos ilmiön määrällisen kehityksen kannalta oli tiedostettu. Myös yhteiskunnallisen kontekstin muutos näkyi artikkeleita vertailtaessa: 2000-luvun puolivälissä itsemurhia käsiteltiin osana ennenaikaisia kuolemia, menetettyinä elinvuosina. Kyse on Suomeen rantautuneesta kansainvälisestä tavasta, jossa taloudellinen ja alueellinen aspekti korostuvat. Nämä ovat tuttuja 2000-luvun politiikan teemoja. Vaikka vuosien 2005–2006 kirjoittelussa näkyi osittain yhteiskunnallisen ilmapiirin koventuminen, se sai myös vastapainonsa ongelman määrittelyyn osallistuneiden tahojen laajetessa. Poiketen 1990-luvun alusta reilu vuosikymmen myöhemmin julkiseen keskusteluun osallistui asiantuntijoiden rinnalla myös omaisia, jotka ovat kokeneet itsemurhamenetyksen.

Tutkielmani perusteella voidaan todeta, että itsemurhien käsittely lehdissä oli näkökulmaltaan sosiaalikeskeisesti painottunutta molempina vuosikymmeninä. Vuosien 2005–2006 kirjoittelu määrittäytyi kuitenkin sisällöllisesti monipuolisemmaksi 1990-luvun alkuun

nähdessä. Vuosien 1990–1991 käsittelyssä korostui teema ongelmaisessa perheessä kasvaneesta tai oman aikuisiän naisehdehuoliensa murtamasta nuoresta miehestä, joka yrittää ratkaista pahan olonsa alkoholiin sortumalla päätyen lopulta kuitenkin itsemurhaan. Itsetuho nähtiin lähinnä yksilötason ongelmana, eräänlaisena poikkeavana käyttäytymisenä.

Vuosien 2005–2006 käsittelyssä puolestaan välittyi kuva mahdollisesti syrjäseudulla asuvan ja yhteiskunnan täysivaltaisesta osallisuudesta syrjäytyneen miehen ahdingosta. Mies ei kestä jätetyksi tuleamista tai hänellä ei alun perinkään ole kumppania rinnallaan. Kulttuurillemme ominaisella tavalla hän ratkaisee selviytymisensä itsemurhalla, jota ei julkisessa puheessa tuomita ratkaisuna. Ilmiötä tarkasteltiin yhä enemmän yhteiskunnallisesta näkökulmasta, jolloin esillä oli väite eräänlaisesta yhteiskunnallisesta kehityssuunnasta, jonka katsottiin selittävät ongelman olemassaoloa. Karkeasti ottaen itsemurhan tehneiden miesten katsottiin joutuneen syrjäytymisen ja alueellisen eriarvoistumisen uhreiksi. Ongelma määriteltiin kansanterveydelliseksi ongelmaksi.

Auttamisjärjestelmää käsitellessään lehdet painottivat molempina vuosikymmeninä itsemurhien ehkäisyn tärkeyttä. Lisäksi sosiaalipalveluiden toimimattomuus sai osakseen laajaa kritiikkiä niin 1990-luvun alussa kuin 2000-luvun puolivälissä. Sosiaalipalveluiden tehokas toiminta nostettiin kuitenkin tärkeäksi osaksi auttamisjärjestelmän kokonaisuutta itsemurhien ehkäisyn kannalta. Voi siis todeta, että sosiaalialan asiantuntemuksella on tässäkin merkitystä.

Lopuksi

Nuorten miesten itsemurhien ja itsemurhayritysten käsittely vuosina 1990–1991 ja 2005–2006 Helsingin Sanomissa ja aikakauslehdissä osoittaa, ettei nuorten miesten itsemurhia ja selviytymistä laajemminkaan ole nähty huomionarvoisena ongelmana kyseisissä määrittelykonteksteissa. Toisaalta ilmiön vaisu käsittely on sulkenut pois myös sensaatiohakuksen esittelyn ja aineiston, joka selkeästi ihannoisi itsemurhaa. Itsemurhia määrittää yhä tietynlainen tabuluonteisuus, josta osaltaan kertoo se, että nuoria miehiä ei tarkemmin paikannettu erityisenä tekijäryhmänä. Merja Minkkisen (1995) toteamus, että suomalaisessa lehdistöissä pääsääntöisesti vältetään ottamasta kantaa itsemurhailmiöön, näyttää pitävän paikkansa myös tutkimukseni käsittely-yhteydessä.

Tutkimusongelmaa määrittellessäni otin tavoitteekseni selvittää, mikä on lehdistön käsittelyn mahdollinen anti sosiaalityön kannalta. Mielestäni kirjoittelun ainut selkeä viesti sosiaalityölle on, että sosiaalialan ammat-

tilaiset eivät saa työssään unohtaa marginaalissa eläviä nuoria miehiä, koska tutkimukseni perusteella julkisen huolen osalta näin on käynyt.

Lähteet

- Achté, Kalle & Lindfors, Olavi & Lönnqvist, Jouko & Salokari, Markku (1989) Kypsimmäkö puhumaan itsemurhasta? Teoksessa Kalle Achte & Olavi Lindfors & Jouko Lönnqvist & Markku Salokari (toim.) Suomalainen itsemurha. Helsinki: Yliopistopaino, 227–228.
- Blumer, Herbert (1971) Social Problems as Collective Behavior. *Social Problems* 18 (3), 298–306.
- Kansanterveyslaitos (2006) Kuvio 17 Miesten ja naisten itsemurhat (lkm) 1970–2004, kolmen vuoden liukuva keskiarvo. [online]. <URL:<http://www.ktl.fi/portal/12014>>. Luettu 28.8.2007.
- Kiuru, Hanna (2009) Nuorten miesten itsemurhat ja itsemurhayritykset lehdistön silmin vuosina 1990–1991 ja 2005–2006. Itsetuho tuomitsemattomana ratkaisuna umpikujaan. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalityö. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Turun yliopisto.
- Minkkinen, Merja (1995) Itsemurhien ehkäisy – kansalaisen näkökulma? STAKES/Itsemurhien ehkäisyprojekti 1992–96. *IMPRO*. *Yhteyslehti* 4/95, 14.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2008) Nuorten itsetuhokäyttämisen tunnistaminen ja arviointi - tietoa nuorten kanssa työskenteleville aikuisille. [online]. <URL:<http://www.ktl.fi/portal/16317>>. Luettu 21.2.2011.
- Upanne, Maila & Arinperä, Helena (1992) Itsemurhan voi ehkäistä. Itsemurhien ehkäisyn tavoite- ja toimintaohjelma. Sosiaali- ja Terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Satu Ranta-Tyrkkö

YTT, sosiaalityön yliassistentti

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö (Pori),

Tampereen yliopisto

Kulttuurisia kurotuksia: Sosiaalista oikeudenmukaisuutta tietoisuuden teatterilla

Se mitä pidetään sosiaalityönä yhtäällä, ei aina välttämättä hahmotu tai edes kelpaa sellaiseksi toisaalla. Huolimatta esimerkiksi pitkään ja perusteellisesti työstetystä ja laajasti hyväksytystä sosiaalityön kansainvälisestä määritelmästä (IFSW 2000), sosiaalityöstä on monia mielipiteitä, ja sitä rajataan ja painotetaan eri puolilla maailmaa eri tavoin. Niinpä valtioiden tai kulttuurien rajat ylittävissä sosiaalityön tarkastelu- tai yhteistyöpyrkimyksissä törmätään usein kysymyksiin siitä, mitä sosiaalityö on, ja minkälainen työ ja kenen tekemänä on sosiaalityötä. Kenties kiinnostavampaa on kuitenkin kysyä, miten sosiaalityötä eri paikoissa jäsennetään ja perustellaan, mikä missäkin kontekstissa on mielekästä ja mahdollista, ja mitkä ovat työn tekemisen ehdot.

Tässä kirjoituksessa lähestyn kysymystä sosiaalityön globaalista moninaisuudesta Itä-Intiassa Orissan osavaltiossa toimivan Natya Chetana (Tietoisuuden Teatteri)-teatteriryhmän kautta. Kirjoitus pohjaa Natya Chetanan kanssa vuodesta 2000 tekemääni yhteis- ja tutkimustyöhön, jonka yksi hedelmä on Natya Chetanan teatterityötä sosiaalityönä käsittelevä väitöstutkimukseni (Ranta-Tyrkkö 2010).

Maailmanlaajuisesti yksi tapa hahmottaa köyhyyden, huono-osaisuuden ja vastaavasti materiaalsen hyvinvoinnin suuria linjoja on ollut puhua globaalista Pohjoisesta ja Etelästä. Jaolla viitataan alun perin eurooppalaisesta ja pohjoisamerikkalaisesta imperialismista juontavaan epäsuhtaan vaurauden ja taloudellisen, poliittisen ja kulttuurisen vaikutusvallan globaalissa jakautumisessa (Connel 2007, 212; ks. myös Koponen 2007, 29–30). Pohjoisella tarkoitetaan tavallisesti rikkaita maita (useimmat Euroopan maat, Pohjois-Amerikka, Japani, Australia ja Uusi Seelanti) ja Etelällä Latinalaisen Amerikan, Afrikan ja Aasian verraten köyhiä niin sanottuja kehittyviä tai kehitysmaita, joista monella on kolonialistinen menneisyys siirtomaana. Pohjoisella ja Etelällä on kuitenkin myös yhteiskuntien sisäinen ja paikallinen ulottuvuutensa:

Etelästä voi löytää Pohjoisen saarekkeita ja päinvastoin.

Intiassa noin 40 miljoonan asukkaan Orissa on pitkään tunnettu yhtenä maan köyhimmistä osavaltioista, eräänlaisena Etelänä Etelässä, josta lähtee niin rikkaita kuin köyhiä muualle Intiaan työn ja paremman elämän toivossa. Orissaa leimaa kehittymätön, poikkeuksellisen maatalousvaltainen talous, laaja työttömyys, matala ansiotaso ja syvä köyhyys. Osavaltion köyhyyden erityispiirre on, että sillä on huomattavat mineraalivarat, etenkin alumiinin raaka-aineena käytettävää bauksiittia, mutta myös rautaa, hiiltä ja kromia. 1980-luvulta asti nopeimmin kasvava teollisuuden ala on ollut kaivos- ja louhintateollisuus, mistä johtuen viimeaikaiset tiedot kertovat osavaltion talouden nopeasta ja huomattavasta kasvusta. Esimerkiksi henkeä kohti lasketun tulon määrä nousi 48 prosenttia vuodesta 1994 vuoteen 2005. Tästä huolimatta köyhien määrä ei ole vähentynyt eikä heidän asemansa parantunut, vaan etenkin entuudestaan kaikkein köyhimmän väestöosan, kastittomien ja heimoväestön, köyhyys on monilla alueilla jopa syventynyt. Orissa käykin esimerkiksi siitä, miten lisääntynyt vauraus ei välttämättä auta yhteiskunnan köyhimpiä. (Panda 2008).

Tietoisuuden teatteria Natya Chetanan tyyliin

Orissassa Natya Chetana tunnetaan ennen kaikkea yhteiskunnallisesti kantaa ottavana omintakeisena teatteriryhmänä, jonka työ sijoittuu sosiaalityön ja taiteellisen teatterin välimaastoon. Vuosien varrella Natya Chetana on kehittänyt kaksi erilaiselle yleisölle ja erilaiseen esitystilanteeseen räätälöityä esitystyyppiä, polkupyörä- ja intiimateatterin. Molemmat pohjaavat taustatutkimukseen ja paikallisiin tarinoihin. Näytelmät rakennetaan käsikirjoitusta myöten osallistavissa harjoitusprosesseissa, ja mukaan pyritään saamaan aina myös ensikertalaisia.

Polkupyöräteatteriesitykset ovat polkupyöräkiertueilla maaseutukyliin vietyjä noin puolen tunnin mittaisia näytelmiä. Ryhmä ei tiedota tulostaan etukäteen, vaan

ilmaantuu paikalle maataloustyön rytmiin sopivana hetkenä, kun ihmiset ovat esimerkiksi tulossa kotiin pelto-
töistä. Lähitienoon ihmiset kutsutaan paikalle laulamalla ja rummuttamalla. Pääsylippuja ei ole, mutta esityksen päätteeksi ihmiset voivat niin halutessaan avustaa ryhmää tuomalla tarkoitusta varten levitetulle kankaalle vähän rahaa tai muuta tarpeellista, kuten riisiä.

Esitysten yllätysiskumaisesta luonteesta huolimatta Natya Chetana toimii aina yhteistyössä jonkin paikallisen tahon, esimerkiksi teatterikerhon tai nuorten yhdistyksen kanssa. Pitkällä kiertueella tällaisia yhteistyökumppaneita voi olla useita. Ne järjestävät kiertueella tarvittavan majoituksen ja ruokaa. Natya Chetanan jatkettua matkaa ne kannattelevat näytelmästä virinnyttä keskustelua. Tätä ennen yhteistyökumppanit ovat lisäksi järjestäneet joukoistaan vapaaehtoisia näytelmän teko-prosessiin. Osa polkupyöräteatterin esiintyjistä on aina paikallisia ihmisiä, jotka lupautuvat mukaan kiertueen suunnitteluvaiheessa, jolloin edes näytelmän teema ei ole välttämättä vielä selvillä.

Intiimiteatterissa on kyse kaupunkilaisyleisölle suunnatusta, katsomossa istuvalle yleisölle esitetystä parituntisesta näytelmästä. Nimensä mukaisesti myös intiimiteatteri pyrkii pääsemään lähelle katsojiaan sekä muotonsa että sisältönsä puolesta. Esitykset ovat yleensä maksullisia, mutta ulkoilmaesityksissä vähävaraisempi yleisö voi seurata näytelmää ilmaiseksi pääsylippukatoson viereltä ja takaa.

Molemmat esitystyyppit yhdistävät alueen rikkaista kansanteatteriperinteistä ammennettua estetiikkaa ajan-kohtaisten yhteiskunnallisten kysymysten käsittelyyn. Kansantaiteista ammentava estetiikka tarkoittaa, että esitysten tulkitseminen ei edellytä erityistä oppineisuutta tai harjaantuneisuutta, vaan ne ovat muotonsa puolesta ymmärrettäviä ja paikalliselle katsojalle tutunoloisia. Esityskieli on osavaltion virallinen kieli oria. Monikielisessä ympäristössä näytelmien on kuitenkin toimittava muutenkin kuin puheen varassa. Esityksissä viljelläänkin paikallisia kulttuurisia koodeja, melodioita ja liikekieltä. Kaiken kaikkiaan näyttelijäntyo on vahvasti fyysistä. Jotta esitysten kanssa on mahdollista kiertää, raskaita lavarakennelmia ei käytetä. Polkupyöräteatterin on kirjaimellisesti liikuttava pyörän selässä. Intiimiteatterissa käytetään yksikertaisia, bussin katolle tai jeepin kyytiin pakattavia valaistus-, äänentoisto- ja lavastusratkaisuja.

Näytelmien keskiössä rakenteellinen väkivalta

Natya Chetanan näytelmien perusteemoja ovat yhteiskunnan rakenteellinen väkivalta ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja perustarpeiden puutteet. Näitä käsitel-

lään tarinoiden ja niiden päähenkilöiden, vastapelurien, ja muiden hahmojen kautta. Juonenkuluille on tyypillistä kasvava jännite ja näytelmän päättyminen keskelle kriisitilannetta. Ongelmien kuvaamisesta ja analysoimisesta huolimatta näytelmät tarjoavat harvoin mitään ratkaisua niissä käsiteltyihin ilmiöihin ja kysymyksiin. Sen sijaan tarkoitus on ”häiritä katsojien mieltä”. Näytelmä on onnistunut, jos se jää vaivaamaan ja askarruttamaan ja saa katsojat pohtimaan näytelmän esiin nostamia kysymyksiä omasta näkökulmastaan ja keskustelemaan niistä muiden kanssa.

Näytelmiensä kautta Natya Chetanan laajempi tavoite on lisätä paikallisten yhteisöjen kollektiivista vastuuntuntoa, aloitteellisuutta ja osallisuutta. Esittämällä tarinoita, joista eri positioissa olevat katsojat voivat tunnistaa omia piirteitään, näytelmät tarjoavat sekä yksityisiä että kollektiivisia tilaisuuksia katsoa ja reflektoida asioita pienen välimatkan päästä. Moninaisten katsojiensa suhteen köyhien ja vähäosaisten osalta Natya Chetanan ajatus on, että näytelmät kannustaisivat heitä analysoimaan omaa elämäänsä, hahmottamaan oikeuksiaan, sekä miettimään keinoja parantaa omaa tilannettaan yhdessä muiden samassa tilanteessa olevien kanssa. Hyväosaisten kohdalla näytelmien asettama kysymys on pitkälti sama, vain näkökulma on eri: Miten olla kollektiivisesti vastuullinen, alkaen oman paikan tunnistamisesta erilaisissa riiston ja hyväksikäytön ketjuissa? Teatterille ominaisesti näytelmä voi haastaa ja houkuttaa, muttei pakottaa katsojan ajatuksia tiettyyn suuntaan. Ja koska kyseessä on ”vain” esitys, myös kriittikin kohteena olevalla on ainakin periaatteessa mahdollisuus säilyttää kasvonsa.

Natya Chetana ei kaihdakaan vaikeita, jännitteisiä aiheita. Näytelmillään ryhmä sekä haastaa että houkuttelee yleisöjäänsä pohtimaan, mitä demokratia ja kansalaisuus tarkoittavat ja miten elää ja antaa toisten elää itseään, toisia ja luontoa kunnioittaen nykyisessä Orissassa. Näytelmien itsestään selvä mutta edelleen tarpeellinen viesti on, että myös vähäosaaiset, ei-etuoikeutetut ja alas painetut ovat Intian kansalaisia, ja sellaisina heitä tulisi kohdella. Teatterityöllään ja muulla yhteiskunnallisella toiminnallaan Natya Chetana osallistuu Intiassa monella rintamalla käynnissä olevaan kamppailuun siitä, kenen kokemukset ovat tärkeitä ja kuka todella edustaa nykyistä Intiaa.

Natya Chetanan näytelmät ovat suhteellisen populistisia ja edustavat arvoja, joita on perinteisissä poliittisissa jaoissa pidetty vasemmistolaisina. Niistä on luettavissa myös romanttisia, kulttuuripatrioottisia tai -nationalistisia sävyjä. Tähän liittyen on tärkeä huomata, että Natya Chetana ei viljele muukalaisvihamielisiä ajatuksia ja että

ryhmä vastustaa uskonnollisten kysymysten politisointia ja kaikenlaista vihapoliittikkaa. Sen sijaan ryhmä julistaa omien juurien, paikan ja kulttuurin tuntemisen tärkeyttä. Yhtäältä niihin on tyydyttävä, toisaalta ne ovat arvokas resurssi globalisoituvassa maailmassa. Juurevuus ei kuitenkaan tarkoita kritiikitöntä suhtautumista kulttuurin alistaviin tai epäoikeudenmukaisiin puoliin. Vaikka ihmisen on hyvä kuulua jonnekin, hänellä on myös oikeus ja velvollisuus kysyä kriittisiä kysymyksiä, avartaa maailmankuvaansa ja auttaa muita ja itseään.

Natya Chetana ja sosiaalityö

Natya Chetanan näytelmiä voi pitää eräänlaisina todistajanlausuntoina siitä, miten vähäosaisten tai muuten haavoittuvissa asemassa olevien ihmisten elämää intialaisen yhteiskunnan marginaaleissa leimaa jatkuva väkivalta, sorto, turvattomuus ja suojelun puute. Ryhmän analyysit haavoittuvissa asemassa olevien ongelmista tulevat lähelle monen jälkikolonialista teoriaa soveltavan ajattelijan tulkintoja. Intian tilanteesta kirjoittava Gyanendra Pandey (2006) korostaa, että demokraattiset kansallismallit, joihin myös Intia kuuluu, ovat alituisessa neuvotteluprosessissa olevia ristiriitaisia rakennelmia. Köyhien ja vähemmistöjen kannalta neuvotteluista tekee erityisen ongelmallisia paitsi muiden osapuolten erilaiset kiinnostukset ja sitoumukset, myös se, että neuvottelijat ovat toisiinsa nähden usein hyvin epäsuhtaisia ja epätasa-arvoisia.

Tavallista on, että virallisissa ja kansallisissa kertomuksissa köyhät ja vähemmistöt joko vaiennetaan tai poistetaan. Pandeyn (mt.) ja Gayatri Chakravorty Spivakin (2008) mukaan eri tavoin syrjässä olevat ihmiset joka tapauksessa tarvitsevat julkisia kertomuksia kärsimyksistään. Jos niille ei ole tilaa, laajan ihmisjoukon kokemukset jäävät ikään kuin historian ulkopuolelle. Kokemusten jakaminen on tärkeää myös siksi, että syrjäytetyt, vaiennetut tai muuten väärin kohdellut saisivat mahdollisuuden surra ja päästä surustaan eteenpäin. Parhaimmillaan kipeiden ja vaiennettujen kertomusten salliminen ja kuuleminen antaa mahdollisuuden oppia yhteisöjen ja yhteiskunnan kollektiivisesta pahuudesta ja avaa tietä sovittelulle.

Natya Chetanan ja muiden sosiaalisesti sitoutuneiden teatteriryhmien työ on yksi tapa tehdä kuultua ja todistettua näkyväksi ja altistaa tulkinta edelleen kritisoitavaksi ja keskusteltavaksi. Sosiaalityöstä (Pohjoisessa) käytävän akateemisen keskustelun puitteissa Natya Chetanan lähestymistavasta voi teemojen ja tavoitteiden tasolla löytää yhtymäkohtia esimerkiksi kriittisen ja konstruktiivisen sosiaalityön kanssa. Kriittisen sosiaali-

työn lailla Natya Chetana kysyy, millä tavalla yksilöiden ongelmat kytkeytyvät yhteiskunnan rakenteisiin, ja miten vastustaa sortoa sen eri muodoissa. Konstruktiivisen sosiaalityön kanssa yhteistä on puolestaan usko siihen, että myös marginaalissa elävillä on toimijuutta ja kyky luoda yhteiskunnallista todellisuutta. Sosiaalityön kannalta keskeistä on alttius dialogiin ja marginaalissa elävien kertomusten kuulemiseen. Yhteistä lähestymistavoille on pyrkimys ymmärtää maailmaa ja tukea niiden ihmisten toimijuutta joille ja joiden kanssa työtä tehdään.

Natya Chetanalta sosiaalityö on työtä ohjaava ideologia. Se on myös yläkäsite erilaisille sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja ihmisten keskinäistä tasa-arvoa tavoitteleville ja edistäville toimille. Tässä mielessä kuka tahansa ammattilainen tai vapaaehtoistyöntekijä voi olla sosiaalityöntekijä. Vastaavasti Natya Chetanan näkökulmasta ammatillisuus siihen liittyvine pätevyysvaatimuksineen ei ole sosiaalityössä oleellista. Tärkeintä on kriittinen ja luova mieli, toimiminen kullekin avautuvista mahdollisuuksista käsin.

Natya Chetanan uskottavuuden ehto on, että ryhmä elää niin kuin opettaa. Teatterin tekemiseen liittyvät sitoumukset eivät rajoitukaan vain esityksiin, vaan kattavat myös niiden tekotavan ja ryhmän koko elämäntavan. Natya Chetanan ydinjoukon kohdalla tämä tarkoittaa sitoutumista tiiviiseen ryhmäelämään, yhdessä sovituihin sääntöihin ja niukkaan, taloudellisesti epävarmaan elämäntapaan. Ryhmään kuuluminen edellyttää esimerkiksi pidättäytymistä kaikista päihdyttävistä aineista kahvi, tee ja tupakka mukaan lukien.

Natya Chetana toimii vapaaehtoisten varassa – edes ryhmää ympärivuotisesti ja usein myös ympärivuorokautisesti pyörittävä pieni ydinjoukko ei saa työstään varsinaisesti palkkaa. Sen sijaan heille pyritään pitkälti pieniin kehitysyhteistyöprojektiavustuksiin pohjaavassa taloudessa turvaamaan katto pään päälle ja juuri ja juuri ruokaan ja pieniin välttämättömiin menoihin riittävä stipendiksi kutsuttu kuukausiavustus. Yhtälön kääntöpuoli on, että Natya Chetanan jäsenillä ei ole liiemmälti aikaa sen paremmin kuin rahaakaan intialaisessa yhteiskunnassa tärkeille perheelle ja suvulle. Ryhmään kuuluminen näyttäisikin sopivan parhaiten naimattomille nuorille aikuisille. Moni jatkaa kuitenkin pidempään. Samalla kun teatterielämä tarjoaa mahdollisuuden innostavaan, osin epäsovinnaiseenkin työhön samanmielisten ihmisten kanssa, valinnasta puhutaan yleisesti myös henkilökohtaisena uhrauksena teatterin ja sosiaalityön puolesta.

Natya Chetanalta sosiaalityö ja teatterityö ovat yhtä: ryhmän teatterityö on sosiaalityötä sisältönsä ja sitoumustensa puolesta. Teatterin ja sosiaalityön yhtymä-

kohdassa Natya Chetanan erityisosaamista on teatterin tekeminen, ja sen kautta laajempien yhteisöllisten ja yhteiskunnallisten prosessien kannattelu. Yhteiskunnan muuttajana Natya Chetanan rooli on toimia katalysaattorina. Tässä ovat myös työn rajat. Teatteri voi toimia katalysaattorina, mutta laajempi poliittisen muutospaineen luominen edellyttää kansanliikettä tai poliittista puoluetta viemään asia eteenpäin. Vaikutusmahdollisuuksiensa rajallisuudesta huolimatta ryhmä ei kannata hyväntekeväisyyttä sen paremmin kuin eskapistista viihdettäkään, vaan puolustaa kriittistä, poliittista sosiaalityötä ja teatteria.

Siltoja Suomesta Intiaan ja takaisin

Sosiaalityö on yhtä aikaa paitsi ammatti, myös yhteiskunnallinen liike vähäosaisten ja haavoittuvassa asemassa olevien puolustamiseksi ja auttamiseksi, sekä enemmän tai vähemmän itsenäinen tieteenala. Yksi sosiaalityön sekä paikallisista että yleismaailmallisista haasteista on, miten rakentaa vuoropuhelua ja tehdä yhteistyötä monien erojen yli ja mahdollisesti hyvin erilaisista katsantokannoista sosiaalityötä tekevien kanssa.

Mitä sitten Suomessa ja suomalaisena pitäisi ajatella Natya Chetanan kaltaisesta teatteriryhmästä? Ainakin Natya Chetana muistuttaa tarinoiden kuulemisen ja kertomisen tärkeydestä, ja todentaa sosiaalityön, aktivismin ja taiteen yhdistämisen mahdollisuutta. Lisäksi ryhmän työn tunteminen herkistää tunnistamaan ja tunnustamaan erilaisia paikkasidonnaisia identiteettejä, näkökulmia ja moninaisuutta sosiaalityössä.

Yrittäessäni suomalaisena sosiaalityön tutkijana ymmärtää Natya Chetanaa ja ryhmän sosiaalityökäsitystä itselleni tärkeiksi silloiksi muodostuivat kansainvälistä ja globaalia sosiaalityötä sekä kolonialismia ja postkolonialismia koskevat keskustelut. Vaikka Natya Chetanan työn sosiaalityöluonne on itsestäänselvyys niin ryhmälle itselleen kuin sen tunteville paikallisille ihmisille, kiinnostava havainto oli, että Natya Chetanan kaltaisia toimijoita ei kansainvälistä sosiaalityötä koskevista teksteistä löydy. Syynä tähän voi olla tällaisten ryhmien lähtökohtainen kiinnostuksen puute sosiaalityöhön ammattina. Muita mahdollisia syitä voivat olla länsimaisten sosiaalityökäsitysten globaali ylivalta ja siihen liittyvä sosiaalityön teorian pohjoisuus (ks. esim. Askeland & Payne 2006; Ranta-Tyrkkö 2011).

Vaikka sosiaalityö on väistämättä paikallista ja erilaiset sosiaalityön tekemisen tavat kulttuurisesti erityisiä, paikat ovat monin tavoin kytkeytyneet toisiinsa. Sosiaalityön kannalta ajankohtaisia yhtä aikaa sekä globaaleja että paikallisia kysymyksiä ovat esimerkiksi ih-

miskauppa, pakolaisuus, väkivaltaiset konfliktit, rasismi, huumeet, ja ympäristön köyhtymisestä tai luonnonkatastrofeista seuraavat sosiaaliset ongelmat (ks. esim. Lyons & Manion & Carlsen 2006; Healy 2008). Maaailma on siis sosiaalityössäkin monin tavoin yhteinen, ja sosiaaliaalaa koskettavilla kysymyksillä on monia globaaleja ulottuvuuksia. Siksi myös keskinäinen ymmärtäminen ja strateginen kumppanuus yhteisten kysymysten äärellä on mahdollista ja tarpeellista, jopa välttämätöntä. Yhtä välttämätöntä on kuitenkin kysyä, millä ja kenen ehdoilla se tapahtuu. Tässä kulttuurien yli kurottajan on hyvä kysyä paitsi toisen, myös omia lähtökohtiaan.

Lähteet

- Askeland, Gurid Aga & Payne, Malcolm (2006) Social work education's cultural hegemony. *International Social Work* (49)6, 731–743.
- Connell, Raewyn (2007) *Southern Theory. The Global Dynamics of Knowledge in Social Science*. Cambridge: Polity Press.
- Healy, Lynne M. (2008) *International Social Work. Professional Action in an Interdependent World. Second Edition*. New York: Oxford University Press.
- IFSW (2000) Definition of Social Work. Adopted by the IFSW General Meeting in Montréal, Canada, July 2000.
- Koponen, Juhani (2007) Kehityskaat ja maailman ymmärtäminen. Teoksessa Juhani Koponen & Jari Lanki & Anna Kervinen (toim.) *Kehityskaatutkimus. Johdatus perusteisiin*. Helsinki: Gaudeamus, 29–47.
- Lyons, Karen & Manion, Kathleen & Carlsen, Mary (2006) *International Perspectives on Social Work. Global Conditions and Local Practice*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Pandey, Gyanendra (2006) *Routine Violence. Nations, Fragments, Histories*. Delhi: Permanent Black.
- Panda, Manoj (2008) *Economic Development in Orissa: Growth Without Inclusion?* Indira Gandhi Institute of Development Research (IGIDR), Mumbai, India. [online]. <URL: <http://www.igidr.ac.in/pdf/publication/WP-2008-025.pdf>>. Luettu 16.11.2009.
- Ranta-Tyrkkö, Satu (2010). *At the Intersection of Theatre and Social Work in Orissa, India. Natya Chetana and Its Theatre*. Tampere: Tampere University Press.
- Ranta-Tyrkkö, Satu (2011) High time for postcolonial analysis in social work. *Nordic Social Work Research* (1)1, 25–41.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (2008) *Other Asias*. Oxford: Blackwell.

Maija Jäppinen

VTM, tohtorikoulutettava

Sosiaalitieteiden laitos, sosiaalityö

Helsingin yliopisto

Laitoshoidon hallinnoimisesta ihmisoikeuksien edistämiseen – katse sosiaalityöhön Sloveniassa

Yksi Sosiaalityön tutkimuksen päivien pääpuhujista oli tänä vuonna professori Darja Zaviršek Sloveniasta. Darja Zaviršek johtaa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja inklusion laitosta Ljubljanan yliopiston sosiaalityön tiedekunnassa. Hänet tunnetaan yhtenä slovenialaisen sosiaalityön tutkimuksen pitkäaikaisista kehittäjistä sekä aktiivisena kansainvälisenä keskustelijana ja vaikuttajana.

Haastattelin Darjaa kahvikupin äärellä sosiaalityön koulutuksesta, tutkimuksesta ja yhteiskunnallisesta paikasta Sloveniassa. Sosiaalityön koulutus alkoi Jugoslaviassa jo 1950-luvulla, mutta sen tehtävät sosialistisessa yhteiskunnassa liittyivät pitkälti etuuksien ja laitossijoitusten hallintaan. 1990-luvulta lähtien slovenialaisessa sosiaalityössä ovat vahvistuneet oikeusnäkökulma ja rakenteiden uudistaminen ihmisen kokoisiksi.

Maija: Sosiaalityö on samaan aikaan globaali ja lokaali ammatti- ja tutkimusala – meillä on IFSW:n muotoilema sosiaalityön määritelmä ja yhä enemmän kansainvälistä yhteistyötä niin tutkijoiden kuin käytännön työntekijöidenkin kesken. Koulutusjärjestelmä, tutkimus ja sosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä muotoutuvat kuitenkin aina myös paikallisessa ympäristössään. Uskon, että sosiaalityön eri kontekstien peilaaminen kansainvälisesti lisää ymmärrystä myös omasta ja tutusta, ja siksi halusin haastatella sinua suomalaisen sosiaalialan ammattilehden tutkimusliitteeseen. Lähdetäänkö liikkeelle siitä, millainen sosiaalityön koulutusjärjestelmä Sloveniassa on?

Darja: Aloitetaan siitä, että Slovenia on hyvin pieni maa: vitsailemme, että jos soitat haitaria Sloveniassa ja levität haitarin oikein leveäksi, vasen kätesi ylittää jo Italiaan ja oikea Unkariin. Kahden miljoonan asukkaan maassa meillä on yksi sosiaalityön tiedekunta, joka on sijoittunut Ljubljanan yliopistoon. Se on ainut sosiaalityön yliopistotasoisista koulutusta tarjoava yksikkö Sloveniassa, ja olen työskennellyt siellä jo 25 vuotta.

Vuosittain otamme sisään 120 opiskelijaa kokopäi-

väisiin ja 80 opiskelijaa osa-aikaisiin opintoihin suoritamaan nelivuotista alempaa korkeakoulututkintoa. Lisäksi meillä on noin 50 maisteriopiskelijää. Vuonna 2009 siirryimme Bolognan prosessin myötä 4+1 vuoden ohjelmaan. Sitä ennen kandidaatintutkinnon suoritus aika oli sama neljä vuotta, mutta maisterintutkintoon käytettiin kaksi vuotta. Nyt meillä on yksivuotisia maisteriohjelmaa, kuten sosiaalityö perheiden kanssa, mielenterveys sekä sosiaalinen oikeudenmukaisuus ja inklusio, jota itse johdan. Pian avataan uusi vanhussosiaalityön maisteriohjelma. Lisäksi opiskelijat voivat valita neljästä suuntautumismuutostiedosta. Ne ovat siirtolaisuus, vammaisuuden tutkimus, sukupuoli ja väkivalta sosiaalityössä sekä sosiaalityön aatehistoria.

Vuodesta 2004 lähtien meillä on järjestetty myös tohtorikoulutusta. Tällä hetkellä yliopistossamme ei ole kansallista sosiaalityön tohtoriohjelmaa, mutta olemme mukana kansainvälisessä tutkijakoulussa INDOSOW:ssa, jota kehitettiin neljän vuoden ajan ja johon valittiin ensimmäiset opiskelijat vuonna 2009. Jyväskylän yliopisto on yksi INDOSOW-ohjelman partneriyliopistoista.

Maija: Ymmärsinkö oikein, että alempi korkeakoulututkinto antaa Sloveniassa sosiaalityöntekijän kelpoisuuden?

Darja: Silloin he ovat yliopistotutkinnon suorittaneita sosiaalityöntekijöitä, ja saadakseen kelpoisuuden toimia julkisen sektorin viroissa heidän täytyy suorittaa lisäksi valtion tutkinto, joka käsittelee pääasiallisesti lainsäädäntöä. Tämän tutkinnon suorittaminen vie muutamia kuukausia.

Sosiaalityön juurista Jugoslaviassa

Maija: Sosiaalityön historia Itä-Euroopassa on ollut pitkään yksi tutkimusaiheistasi. Itä-Euroopan maiden joukossa Jugoslavia oli eräänlainen poikkeus sosiaalityön koulutuksen suhteen. Kertoisitko hieman ammatin historiasta maassasi?

Darja: Entinen Jugoslavia oli tosiaan ainut Itä-Euroopan sosialistimaa, jossa järjestettiin sosiaalityön koulutusta vuodesta 1952 lähtien. Kussakin tasavallassa oli sosiaalityön korkeakoulu. Ensimmäinen perustettiin Zagrebiin, Kroatiaan vuonna 1952, toinen Ljubljanaan 1955. Loput tasavallat saivat omat sosiaalityön oppilaitoksensa vuosina 1957–1958 ja 1970-luvulla sosiaalityön korkeakoulutus integroitiin yliopistoihin. Sosiaalityön korkeakoulut ovat toimineet keskeytyksettä 1950-luvulta lähtien, mitä voi todellakin entisestä sosialistimaasta puhuttaessa pitää poikkeuksellisenä. Yleensä sosialistisissa maissa johtajat ajattelivat, että kaikki sosiaaliset ongelmat katoavat sosialismin edistyessä, eikä sosiaalityötä tarvita.

Sosiaalityö miellettiin pikkuporvarillisten naisten ammatiksi, joka assosioitui kristilliseen hyväntekeväisyyteen. Siksi useimmissa sosialistimaissa haluttiin pysyä siitä kaukana. Jugoslavia teki kuitenkin yhteistyötä Yhdysvaltojen kanssa Stalinin ja Titon vuonna 1948 tapahtuneesta välirikosta lähtien. Maahan tuli amerikkalaisia hyvinvointiasiantuntijoita, ja sillä oli iso vaikutus sosiaalityön korkeakoulujen perustamiseen. Yksi jugoslavalaisen sosiaalityön pioneereista lähti Yhdysvaltoihin opiskelemaan ja toi palatessaan monia ideoita. Haastatelin häntä muutama vuosi sitten. Eli oikeastaan ajatus siitä, että tarvittiin jotain, mitä kutsutaan sosiaalityöksi, tuli sekä jugoslavalaisen yhteiskunnan sisä- että ulkopuolelta.

Voi siis sanoa, että meillä on ollut formaali koulutusjärjestelmä jo pitkään, ja se on hyvä asia. Lisäksi 1960-luvulla alettiin perustaa niin sanottuja sosiaalityön keskuksia. Ne olivat suuria kunnallisia organisaatioita, jotka jakoivat sosiaalietuuksia, tekivät kotikäyntejä ja arvioivat ihmisten palvelutarpeita, sijoittivat lapsia laitoksiin ja järjestivät adoptioita, sijoittivat vanhuksia suuriin vanhainkoteihin ja niin edelleen. Ne olivat kommunistisen ajan tärkeimpiä hyvinvointityön instituutioita.

Maija: Mainitsit sosiaalityön keskuksista kertoessasi useita laitoshoidon muotoja. Oliko sosiaalipalveluiden fokus laitoksissa?

Darja: Nimenomaan. Kutsun tätä viivästyneeksi modernisaatioksi. Slovenia oli hyvin maaseutuvoittoinen katolinen maa. Vuoteen 1909 saakka kuuluimme Itävalta-Unkarin keisarikuntaan, sitten olimme osa Serbien, Kroaattien ja Sloveenien kuningaskuntaa. Hyvinvointijärjestelmä kehittyi vain vaatimattomasti ja kirkon hyväntekeväisyydellä oli suuri merkitys. 1950-luvulla alkoi laitoshoidon kehitys, ja 1960-luvulla siirryimme aikakauden, jota Foucault kutsuisi suljettujen instituutioiden kulta-ajaksi. Laitoksia oli eri tavoin vammaisille lapsille ja aikuisille, ongelmanuorille ja vanhuksille. Erityises-

ti haluan mainita yhden laitostyyppin, jota voisi kutsua ”psykiatristen sairaaloiden jäteastiaksi”. Sellaiset varattomat ja ilman huolehtivia omaisia jääneet ihmiset, jotka psykiatri oli luokitellut parantumattomiksi, lähetettiin vanhoihin linnoihin tai kaupungin laidoilla sijaitseviin parakkeihin. Näissä totaalisisissa instituutioissa asui vammaisia, köyhiä, ihmisiä joilla oli yhdistelmädiagnooseja. Laitokset olivat valtavia, yhdessä sellaisessa saattoi asua 800 ihmistä.

Ollessani opiskelija osallistuin vapaaehtoisena aktivistiryhmän jäsenenä tutkimusprojektiin, jonka tavoitteena oli lisätä ihmisten tietoisuutta näissä laitoksissa asuvista mielenterveyspotilaista. Se oli laitosjärjestelmän uudistamista ja purkamista vaatineen deinstitutionalisaatioliikkeen alkupiste. Laitosten uudistaminen alkoi vasta 1990-luvun alussa. Voitko kuvitella, että 1960–1980-luvuilla, jolloin länsimaissa jo keskusteltiin deinstitutionalisaatiosta, me perustimme ylpeinä uusia laitoksia. Tämän viiveen takia emme ole vieläkään päässeet eroon laitoksista. Edelleen olemassa olevat isot laitokset ovat minulle tuskallinen ja surua tuottava asia. Niitä ei voi enää kutsua totaalisisiksi instituutioiksi goffmanilaisessa mielessä, mutta ne ovat edelleen liian suuria ja elämä niissä on liian yhdenmukaista. Asukkailla ei ole päätösvaltaa omista asioissaan eikä yksityisyyttä, laitoksissa ilmenee väkivaltaa eikä henkilökunta ei ole riittävästi koulutettua. Minä haluaisin eroon niistä paikoista.

Kohti uutta

Maija: Ymmärsin, että Slovenian itsenäistyminen ja siirtyminen jälkisosialistiseksi yhteiskunnaksi 1990-luvun alussa oli suuri murros myös sosiaalityön näkökulmasta. Kerisitko vielä uudistusten etenemisestä?

Darja: Yhteisölliset palvelut alkoivat kehittyä vasta 1990-luvun puolivälissä. Ensimmäiset ryhmäkodit mielenterveyskuntoutujille perustettiin 1992, ensimmäiset turvakodit väkivaltaa kokeneille naisille ja lapsille vuonna 1996. Olin kouluttamassa ensimmäistä vapaaehtoisten ryhmää. Aiemmin olimme jo vuonna 1989 perustaneet ensimmäisen auttavan puhelimen väkivaltaa kokeneille naisille ja lapsille. Kun pidin ensimmäisen luennon lähisuuhdeväkivallasta sosiaalityön tiedekunnassa, vanhemmat kollegani sanoivat, että tuon lännestä ongelmia, joita Sloveniassa ei ole. Se oli iso taistelu. Sukupuolistunut väkivalta ja lasten seksuaalinen hyväksikäyttö huomioitiin koulutusohjelmassa vasta 1990-luvulla, ja minä olin ensimmäinen niistä aiheista opetusta järjestänyt.

Laitoshoidon uudistamista vaatinut liike alkoi sosiaalityön tiedekunnasta: sen aloittivat sosiaalityön tutkijat

ja opettajat yhdessä käytännön työntekijöiden, aktivistien ja palvelunkäyttäjien kanssa. Väkivaltakeskustelun sijaan avasivat ennen kaikkea feministijärjestöt. Yksi naisjärjestö avasi auttavan puhelimen ja lähdin toimintaan mukaan vapaaehtoisena. Sitten naisten kriisipalveluita koskeva opetus tuli yliopiston järjestettäväksi. Turvakodin ensimmäiset työntekijät löytyivät meidän opiskelijoidemme joukosta.

Eli mikä on muuttunut? Huolimatta siitä, että meillä on ollut sosiaalityön koulutusta jo pitkään, ennen 1990-lukua sosiaalityö oli hyvin hallinnollista työtä, lähinnä etuuksien myöntämistä ja laitoksiin sijoittamista. Mutta oikeastaan ei puhuttu ihmisten oikeuksista, koska sosialismin aikana se ei ollut sallittua. Tavallaan sosiaalityössä voi nähdä eräänlaisen kahtiajaon: toisaalta on vahva hallinnollisen työn perinne, jossa ihmisiä ei kohdella tarpeeksi hyvin. Mutta toisaalta sosiaalityö on synnyttänyt monia tärkeitä innovaatioita, kuten laitoshoidon uudistaminen, mielenterveysongelmien leimaavuuden vastainen kampanjointi, naiseen kohdistuvan väkivallan nostaminen keskusteluun tai lasten kanssa tehtävän työn kehittäminen kouluissa ja ”ongelmalasten” leimaamisen lopettaminen.

Lisäksi 1990-luvun puolivälissä alkoi kehittyä vammaisaktivismia erillään sosiaalityöstä. Menin mukaan tällaiseen ryhmään vuonna 1997 ja aloin kehittää sosiaalityöhön jotain aivan uutta: vammaisuuden tutkimusta. Sitä ennen vammaisuus oli nähty täysin lääketieteellisenä kysymyksenä. Ei ihmisoikeusnäkökulmaa, ei kansalaisuusnäkökulmaa, ei käsitystä vammaisuudesta kulttuurisena konstruktiona. Sosiaalityöntekijät pitivät vammaisuutta jonain, mistä lääkärit ja hoitajat saavat huolehtia. Toimme vammaisuuden tutkimuksen osaksi sosiaalityön tutkintovaatimuksia ja aloitimme keskustelun esimerkiksi itsenäisestä asumisesta.

Maija: Olet useampaan otteeseen maininnut erilaisia kansalaisjärjestöjä ja -liikkeitä kertoessasi sosiaalityön kehityksestä. Millainen niiden rooli on ollut?

Darja: Meillä on tosiaan aktiivinen kolmas sektori. 1980-luvun lopulla, kun isot muutokset ja demokratisoituminen olivat jo näköpiirissä, aloimme perustaa kansalaisjärjestöjä. Kutsumme sitä uusien kansalaisliikkeiden ajaksi. Vanhemmat kollegani järjestivät terapeutisia kesäleirejä kaikkein vaikeimpina pidetyille lapsille. Niin sanotuille ongelmanuorille ja nuorille rikoksentekeijöille alettiin perustaa ryhmäkoteja suurten laitosten sijaan. 1980-luvun lopulla oli jo paljon innovatiivisia projekteja.

Järjestöt ovat perustaneet tähän mennessä jo 30 ryhmäkotia eri puolille Sloveniaa, päiväkeskuksia, kriisikeskuksia ja matalan kynnyksen palvelupisteitä. Meillä on

11 naisten turvakotia, joista osa on kansalaisjärjestöjen perustamia ja osa sosiaalityön keskusten projekteja. Lisäksi meillä on naisten auttava puhelin, joka on kansalaisjärjestöpohjainen, ja hyvin voimakas lasten seksuaalisen hyväksikäytön vastaista työtä tekevä järjestö. Kansalaisjärjestöillä on ollut suuri merkitys uusien aiheiden tuomisessa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja uudenlaisten sosiaalipalveluiden kehittämisessä.

Tutkimus kehittämässä käytäntöjä

Maija: Kertoisitko lopuksi vielä, millaiset aiheet ovat juuri nyt ajankohtaisia slovenialaisessa sosiaalityön keskustelussa?

Darja: Sosiaalipolitiikasta vastaava työ-, perhe- ja sosiaaliasioiden ministeriö pyytää meitä usein tekemään tutkimusta tietyistä ajankohtaisista aiheista. Parhaillaan on käynnissä hyvinvointilainsäädännön uudistus, ja uusi laki hyväksyttäneen puolen vuoden kuluttua. Jatkossa tiedot kaikista ihmisten saamista sosiaalietuuksista tallennetaan samaan tietokantaan. Sosiaalityöntekijät valittavat, että tämä lisää heidän tekemänsä byrokratiatyön määrää, mutta toisaalta järjestelmä parantaa läpinäkyvyyttä. Lisäksi käynnissä on iso keskustelu hyvien käytäntöjen kehittämisestä kansainväliseen adoptioon. Slovenialaiset vanhemmat adoptoivat lapsia erityisesti Venäjältä ja Makedoniasta. Meillä on järjestöjä, jotka hoitavat adoptioita, mutta ei riittävästi valtion kontrollia. Yksi ajankohtainen ja aktiivisesti tutkittu aihe on vammaisuus ja erityisesti vammaisten ihmisten koulutukseen ja työelämään pääsy. Hallitus on kiinnittänyt huomiota myös romanien asemaan. Romanit ovat Sloveniasa äärimmäisen syrjitty ryhmä, jonka perusoikeuksien toteutumiseksi pitää tehdä vielä paljon työtä.

Lisäksi haluan mainita vielä vilkkaan keskustelun sosiaalityön roolista ihmisten asioiden ajajana, advocacy-näkökulman. Uudessa mielenterveyslainsäädännössä määritellään ensimmäistä kertaa, että jokaisella psyykkisesti sairastuneella on oikeus edustajaan, joka puhuu hänen puolestaan ja ajaa hänen etuaan. Meillä on myös lapsille tällaisia edustajia. Sosiaalityön tiedekunta on parhaillaan mukana tällaisten lasten edustajien koulutusprojektissa; parin vuoden aikana on koulutettu jo 70 vapaaehtoista. Oikeastaan, mitä tulee lainsäädäntöön, se on Sloveniassa monelta osin kunnossa. Ongelma on, että ihmisoikeuksia ei aina todella sovelleta käytäntöön. Se linkittyy sosiaalityön hallinnollis-kontrolloivaan traditioon.

Maija: Missä määrin sosiaalityön koulutuksella ja tutkimuksella on kokemuksesi mukaan mahdollista kehittää alan rakenteita ja käytäntöjä?

Darja: Sosiaalityön tutkimusta tehdään pienessä

maassamme verrattain vähän, joten paljon riippuu yksittäisistä tutkijoista. Kokemukseni on, että kehittämättömillä osa-alueilla on mahdollista saada muutoksia aikaan, mutta jo kehittyneitä rakenteita on vaikeata muuttaa. Hyvä esimerkki viimeksi mainitusta on se, miten hidasta laitospurkamisen on ollut. Toisaalta menestystarinoitakin on. Esimerkiksi sukupuolistunut väkivalta on osa-alue, jossa tutkimuksella on selvästi vaikutusta käytäntöjen kehittämiseen. Vuonna

2009 toteutettiin ensimmäinen kyselytutkimus naisiin kohdistuneesta väkivallasta ja sen tuloksia käytetään kehittämistyössä. Ja kun aloin kollegani kanssa tehdä mielenterveyteen liittyvää tutkimusta, pystyimme sen avulla vaikuttamaan vuonna 2008 voimaan tulleeseen uuteen lakiin ja sen sisältöihin. Sosiaalityön tutkimuksella on vaikuttavuutta.

Anna-Kaisa Tukiala

VTM, tutkijasosiaalityöntekijä
Pääkaupunkiseudun sosiaaliala
osaamiskeskus Socca

Elina Tervo

sosiaalityön opiskelija
Helsingin yliopisto
Vs. sosiaalityöntekijä
Helsingin kaupunki

Kohtaamisia kokemustutkijatoiminnassa – yhteistutkijuus sosiaalityön menetelmänä

Kokemustutkimus on vakiintumassa Suomessa sekä käsitteenä että käytäntönä. Kokemustutkimuksessa tutkimustoiminnan perustana ovat syrjäytymisvaarassa elävien ihmisryhmien ja/tai palvelunkäyttäjien omakohtaiset kokemukset, jotka ohjaavat tieteellisen tutkimustoiminnan kaikkia vaiheita. (Salo 2008, 115–117.) Palveluiden käyttäjien kokemustiedon huomioiminen ja laaja-alainen hyödyntäminen voidaan nähdä sosiaalipoliittisena suunnanmuutoksena kohti kansalaisten osallistumiseen perustuvia palveluja (Hyväri & Salo 2011, 13).

Esittelemme tässä kirjoituksessa kokemus- ja yhteistutkijuutta vuoropuhelun avulla. Ajatuksena on, että vastatessamme kysymyksiin emme vain anna informaatiota, vaan rakennamme kokemuksemme kautta uudenlaista todellisuutta.

Anna-Kaisa: Miten kokemustutkijatoiminta on vaikuttanut työskentelyysi sosiaalityössä ja miten se mahdollisesti eroaa entisistä työtavoistasi sosiaalityöntekijänä?

Elina: Jostain syystä minun tekisi mieli kysyä tätä heiltä, joiden kanssa olen ollut tutkimussuhteessa kokemustutkijatoiminnassa. Huomaan, että minun on myös vaikea tässä tehdä eroa asiakkaiden ja työntekijöiden välille puhuessani kokemustutkimussuhteesta. Mitä ajattelet, mistähän se voisi kertoa?

Kyse voisi olla siitä, että kokemustutkijatoiminnan kautta on tullut näkyväksi tiedon ja todellisuuden suhteellisuus, paikallisuus ja monimerkityksisyys. Sen myötä huomaan sosiaalityöntekijänä työskentelynikin rakentuvan aina tilanteittaisesti. Mitä itse ajattelet, millaisena kokemustutkijatoiminta on näyttäytynyt sosiaalityön kannalta?

Anna-Kaisa: Lähestyn asiaa terminologian kautta. Itseäni mietityttää tällä hetkellä kovasti termi kokemustutkija. Se pelkistyy usein vertaistukeen tai se mielletään vertaistuen synonyymiksi. Vertaistuesssa ei sinällään ole

mitään pahaa, mutta toimintamme yhteydessä tällainen tulkinta nimestä saattaa johtaa harhaan. Oikeastaan termi kokemustutkija saattaa vähätellä asiakkaita, koska ikään kuin heidän tarkoituksensa ryhmässä pelkistyisi vertaistuen antamiseen ja yhteisessä tutkimisessa omien kokemustensa antamiseen sosiaalialan ammattilaisille tutkimuksen teon aineistoksi.

Mieluummin puhuisin kanssatutkijoista ja yhteistutkijuudesta sosiaalityössä. Jos kuitenkin aiomme käyttää kokemustutkija-käsitettä, tulee painottaa, että jokainen osallinen on yhtä lailla kokemustutkija, niin ammattilaiset kuin asiakkaat.

Jos sitten valitaan käsitteeksi yhteistutkijuus sosiaalityössä, niin mitä se voisi antaa sosiaalityölle, siis ennen kaikkea sosiaalityön asiakkaille?

Elina: Niin, voisiko tutkimuksen teon prosessi toimia työvälineenä sosiaalityössä ja täten koko yhteistutkijuuden nähdä sosiaalityön menetelmänä. Yhteistutkijuutta tarjotaan yhtenä sosiaalityön areenana, johon asiakkaat voivat liittyä. Ajatuksena tällaisessa työskentelyssä on avata kriittisen reflektion kautta yhteiskunnallisia rakenteita suhteessa osallistujien omaan elämään ja siten suhteessa omaa itseä laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Yksilölliset tarinat ”jalostuvat” yhteisen keskustelun ja tutkimisen myötä omaa elämää ja myös yhteiskuntaa koskeviksi vaikuttamisen resursseiksi. Tällöin sosiaalityön menetelmänä yhteistutkijuus laimentaa häpeän ja syyllisyyden leimaamien tarinoiden lamauttavaa voimaa.

Toisaalta yhteistutkijuudessa on ollut kysymys siitä, että sosiaalityöntekijät ovat heittäytyneet tutkimusprosessiin mahdollisimman tasavertaisina antaen myös itsestään ihmisenä. Yhteistutkijuus on kutsunut sosiaalityöntekijöitä jakamaan kokemuksiaan tarvitsematta pelätä ammatillisuuden menettämistä. Itse olen kokenut, että tapaamiset ovat väistämättä muovanneet

Kokemustutkijatoimintaa aikuisosiaalityössä

MITÄ?

Tutkimme asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden kokemuksia sosiaalipalveluista. Tutkimuskysymyksemme ovat:

Millainen kohtaaminen on ollut toimivaa sosiaalityössä ja -palveluissa? Entä millainen kohtaaminen ei ole ollut toimivaa?

Millaisena nuorten vaikuttamisen halu näyttäytyy suhteessa omaan elämään ja laajemmin yhteiskunnassa?

KETKÄ JA MITEN?

Tutkimusryhmä koostuu asiakkaista ja sosiaalityöntekijöistä. Ryhmään osallistuu noin kymmenen nuorta aikuisosiaalityön asiakasta, kolme sosiaalityöntekijää ja yksi tutkijasosiaalityöntekijä. Tutkimusryhmään voi osallistua eri tavoin.

Tällä hetkellä analysoimme tuotettua aineistoa. Asiakkaat ja sosiaalityöntekijät ovat tuottaneet aineistoa kirjoittamalla ja haastattelemalla. Analyysitapaamiset ovat kerran viikossa ja niihin osallistuu noin neljä asiakasta,

kaksi sosiaalityöntekijää ja tutkijasosiaalityöntekijä. Analyysimenetelmämme on laadullinen sisällönanalyysi. Raportointia on tarkoitus tehdä monin eri tavoin muun muassa artikkelien, digitarinoiden, valokuvanäyttelyiden ja seminaarien muodossa sekä päättäjiä muilla tavoilla informoiden.

Toimintamme vaihtelee osallistujien tarpeiden mukaan sekä tutkimusprosessin vaiheesta riippuen siitä. Suurempi joukko osallistuu reflektiivisiin ryhmätapaamisiin, joita pidämme useimmiten kahvilassa. Muutamat osallistuvat ryhmään pelkästään kirjoittamalla.

MIKSI?

Tutkimme yhdessä, koska haluamme saada autenttista tietoa palvelun käyttäjiltä, jotta olisi mahdollista kehittää sosiaalityötä vastaamaan entistä paremmin asiakkaiden tarpeisiin. Tavoitteena on myös tehdä sosiaalityöstä arvokasta sen sijaan että se olisi häpeällistä. Peilaamme kokemuksia kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin näkökohtiin.

myös omaa käsitystäni siitä, kuka olen, mistä tullen, minhin olen menossa ja mikä on tämä yhteiskunta. Pohdin kovasti sitä, mikä merkitys mahtaa olla sillä, että tapamisissa on ollut useampia sosiaalityöntekijöitä samanaikaisesti tutkimassa.

Anna-Kaisa: Liitän jaetun sosiaalityöntekijyyden eli useamman työntekijän samanaikaisen työskentelyn avoimeen asiantuntijuuteen, joka näkyy toiminnassamme eri tavoin. Erään kokemustutkijanuoren sanoin:

”Kun on useampi työntekijä mukana, yhden työntekijän määrittelyvalta poistuu, se hajoaa keskustelun avulla.”

Avoin asiantuntijuus on toiminnassamme sekä oman ammatillisuuden että sosiaalityön ammattikäytäntöjen avaamista asiakkaille yhteisen kehittämisen kohteeksi.

Pohdin tässä sitä, että puhumme kuitenkin kovin sosiaalityölähtöisesti, profession näkökulmasta. En voi olla miettimättä, mitä kanssamme työskentelevät nuoret kirjoittaisivat tähän teemaan liittyen. Aineiston analyysimme on kesken, mutta olisiko tarpeellista kuitenkin nostaa esiin muutamia alustavia tuloksia?

Eliina: Se olisi varmaan järkevää, sillä alustavien tutkimustulosten avulla saisimme tähän kirjoitukseen mukaan myös asiakkaiden näkökulmaa. Koko yhteistutkimuksen ideahan on, että ei ole mieltä kehittää sosiaalityötä profession vuoksi vaan asiakkaiden hyödyksi.

Aineisto koostuu nuorten omista kirjoituksista sekä tutkijasosiaalityöntekijän tekemistä haastatteluista nuorille. Nuoret ovat tehneet myös vertaishaastatteluja.

Sosiaalipalvelujen rakenteet ja toimintamallit eivät näytä tukevan kohtaamistyötä. Tämä on asia, joka ilmenee jokaisessa tekstissä. Kaikista kirjoituksista näkyy myös se, kuinka tuomitsevaa asenneilmapiiri erityisesti toimeentulotukityössä on. Nuorten mielestä sosiaalipalveluja leimaa ongelmakeskeisyys. Ongelmakeskeisyyden sijaan he toivoisivat, että palveluissa voitaisiin keskittyä enemmän hyvinvoinnin tukemiseen ja antaa enemmän aikaa ja tilaa asiakkaille löytää oma suunnitelmansa tulleisuudelle.

Anna-Kaisa: On myös ilmennyt, että nuorilla on tarve käsitellä aiempia lastensuojelukokemuksiaan sekä omista teksteissään että ryhmäreflektioissa. Nuorten kokemukset lastensuojelusta vaikuttavat myötäilevän samoja linjoja kuin myöhemmät kokemukset aikuisten palveluissa asioidessa. Kyse ei kuitenkaan ole siitä, ”etteikö lastensuojelun sosiaalityö olisi hoitanut hommiaan, vaan kyse on yksinkertaisesti siitä, että nuoret ovat aikuispalveluihin tullessaan siinä iässä, jolloin tulee ajankohtaiseksi miettiä suuntaa elämälle ja menneitä kokemuksiaan”.

Aineistosta ilmenee, että muun muassa iän mukaan sektoroitu palvelujärjestelmä luo keinotekoisien rajan lastensuojelun ja aikuisosiaalityön välille.

Aineistosta näkyy nuorten vahva halu sekä omaan elämäänsä että laajemmin yhteiskunnassa. Maan elämään näyttäytyy muun muassa oman tilanteen arviointikykyinä ja aktiivisena vaihtoehtojen etsimisellä. Laajempi vaikuttamisen halu näkyy esimerkiksi yhteiskunnan normatiivisen ajattelun kyseenalaistamisena ja vaihtoehtoisten toimintatapojen etsimisellä palvelukulttuuriin ja -järjestelmään.

Millaisia muita tuloksia ja vaikutuksia yhteisessä oppimisprosessissamme on mielestäsi ollut?

Elina: Mielestäni olemme herättäneet paljon arvokasta keskustelua. Saamamme kritiikki on edistänyt oppimisprosessia pitäen meidät jatkuvasti toiminnan monien merkitysten äärellä. Kritiikkiä olemme saaneet siitä, että yhteistutkijuuden otaksutaan vahvistavan osallisuuden sijaan asiakasidentiteettiä ja toimivan siten syrjäyttävänä käytäntönä. Lisäksi yhteistutkijoina toimiville nuoril-

le on tarjottu ”eliittinuoren” identiteettiä. Kritiikin kärki on vahvistanut käsitystämme siitä, että kaikilla ihmisillä on olemassa kyky toimia yhteiskunnassa ja puhua tärkeiksi kokemistaan asioista ymmärrettävästi. Kyvyt tulevat esiin suotuisassa ympäristössä sekä arvostavassa ja mahdollistavassa vuorovaikutuksessa.

Lähteet

- Hyväri, Susanna & Salo, Markku (2011) Miksi asumispalvelujen kehittämisessä tarvitaan palvelujen käyttäjien osallistumista? Suuntaaja 1, 13–17. [online]. <URL:<http://www.aspa.fi/digijulkaisut/suuntaaja/>> Luettu 5.5.2011.
- Salo, Markku (2008) Jälkisanat: Kokemustutkimus mielenterveyden keskusliitossa. Teoksessa Peter Beresford & Markku Salo Kokemuksen muodonmuutos. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto, 115–126.

Tuula Kostiainen

KT

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Tampereen yliopisto

Eettinen arviointi ja toimijuus asiakastyön kehittämisessä

Aineistolähtöinen tutkimus voi parhaimmillaan paljastaa ennakoimattomia ja yllätyksellisiä yhteyksiä eri tekijöiden välillä. Sosiaalityön osaamisen kehittämistä käsittelevässä kasvatustieteen väitöskirjatyössäni (Kostiainen 2009) sosiaalityön arvot ja niiden arviointi olivat ennakoimattomalla tavalla yhteydessä sosiaalityön osaamisen kehittämiseen. Sosiaalityöntekijät eivät usein ottaneet esiin eettisiä kysymyksiä, mutta silloin kun he keskustelivat niistä, asiakastyön luonteen arviointi oli syvästi koskettavaa. Arviointi perustui sosiaalityön arvoihin, työn inhimillisyyteen ja omaan elämäkokemukseen.

Tutkin kaksi vuotta kestäneessä seurantatutkimuksessa sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöitä sosiaalialan osaamiskeskuksen projekteissa. Yksi tutkimuskysymys oli, mitkä tekijät ovat yhteydessä sosiaalityön osaamisen kehittämiseen ja miten. Tutkimuksen aineisto hankittiin yksilö- ja ryhmähaastatteluilla sekä havainnoimalla tilaisuuksia. Lisäksi käytössä oli osaamiskeskusdokumentteja. Yksilöhaastatteluihin osallistui yhdeksän lastensuojeluun erikoistunutta sosiaalityöntekijää kolmesta kunnasta. Ryhmähaastatteluihin osallistui 57 sosiaalityöntekijää 26 maaseutumaisesta kunnasta. Aineiston käsittelyssä käytin glaserilaista grounded theorya, jossa teorianmuodostus tarkoittaa aineiston käsitteellistämistä ja käsitteiden välisten suhteiden tutkimista ja teorian ydin muodostuu empiirisestä aineistosta (Glaser & Strauss 1965; Glaser 1992; 2001; 2007).

Tässä artikkelissa tarkastelen, miten eettinen arviointi oli sisäistetty väitöskirjatutkimuksessa muodostuneissa osaamisen kehittämisen tiloissa ja miten eettisen arvioinnin luonne oli yhteydessä sosiaalityöntekijän toimijuuteen asiakastyön kehittämisessä. Liitän tässä artikkelissa arvioinnin tarkastelun Lawrence Kohlbergin (1981; 1983) moraaliarvioinnin kehityksen teoriaan, jossa korkeimpana hyvearvona pidetään oikeudenmukaisuutta.

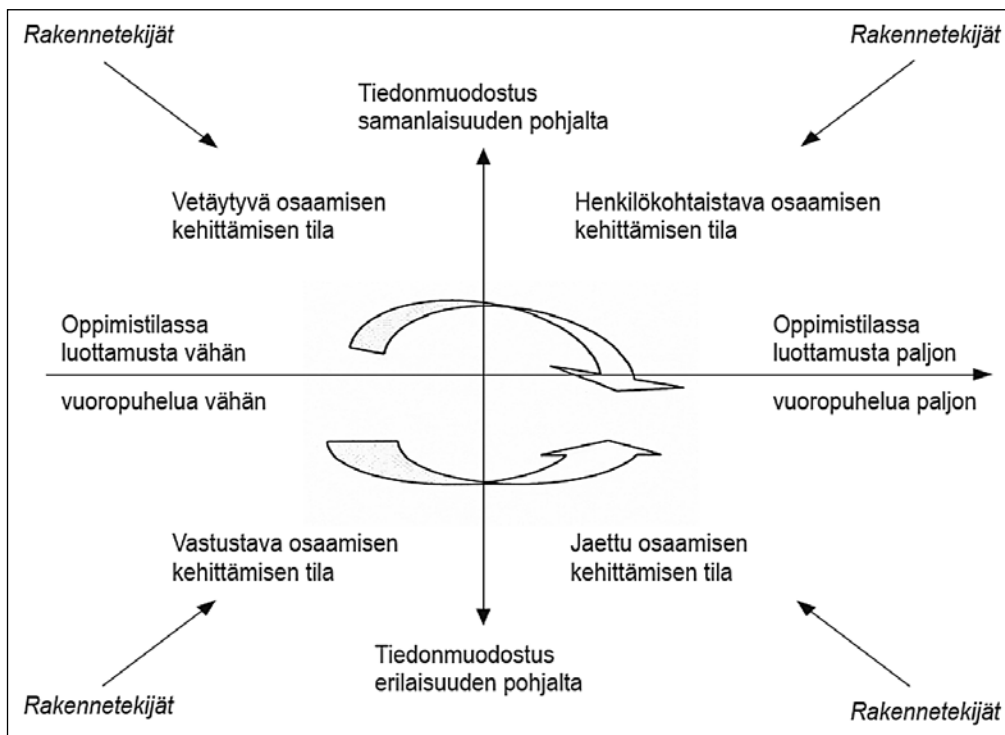
Osaamisen kehittämisen tilat

Muodostin väitöskirjatutkimuksessa aineiston pohjalta neljä osaamisen kehittämisen tilaa: vetäytyvä, henkilökohtaistava, vastustava ja jaettu tila. Osaamisen kehittämisen tiloja jäsentävä nelikenttä (kuva 1) rakennettiin kahden ydinkäsitteen *ominaisuuksien* varaan. Ne olivat tiedonmuodostamisen samankaltaistaminen ja oppimistilan luottamuksellisuus ja vuoropuhelullisuus. Samankaltaistaminen (ks. Kakkuri-Knuuttilla & Heinlahti 2006, 106–107) tarkoitti sitä, että sosiaalityöntekijät vertasivat uutta tietoa aiempaan tietoonsa arvioiden tiedon samantyyppiseksi tai erilaiseksi. Sosiaalityöntekijät saattoivat liikkua eri osaamisen kehittämisen tiloissa, vaikka olivatkin enimmäkseen yhdessä tilassa. Erityisesti kriittiset työntekijät liikkuiivat ajatuksellisesti useassa tilassa, mikä voi merkitä kriittisen reflektion tärkeyttä osaamisen kehittämisessä. Liikkuminen tilojen välillä johtikin päätelmään, että tilat ovat oppimisprosessin välttämättömiä vaiheita.

Tilojen luonne oli yhteydessä tilaan vaikuttaviin rakennetekijöihin. Yksi vahva rakennetekijä oli käsitys sosiaalityön arvopohjasta ja sen eettinen arviointi. Tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijät pyrkivät muuttamaan asiakkaan tilanteen hyväksi, mutta vaativa työ koettiin ennakoimattomaksi. Työ edellytti vahvaa ammattietoutta, herkkyyttä ja itsessä tunnistettavaa inhimillisyyttä.

Eettinen arviointi ja toimijuus

Käsittelen seuraavaksi, miten sosiaalityöntekijät olivat sisäistäneet sosiaalityön eettisen arvioinnin osaamisen kehittämisen tiloissa ja miten arviointi oli yhteydessä toimijuuteen asiakastyön kehittämisessä. Toimijuuden ymmärrän Margaret Archerin (2003, 94, 118) tapaan sekä henkilökohtaisena että kollektiivisena ominaisuutena. Toimijuus tarkoittaa sosiaaliin olosuhteisiin kohdistuvaa muutosvoimaa, joka syntyy yksilön refleksiivisen sisäisen keskustelun avulla (Archer 2003, 130). Tutkimustuloksia tarkastellessani havaitsin, että osaamisen kehittämisen tiloilla oli yhtymäkohtia Lawrence Kohlbergin

Kuva 1. Osaamisen kehittämisen tilat

moraalikehityksen tasoihin, jotka liittyvät yksilön tietoon hyvän tekemisestä. Kohlbergille hyvä tarkoitti oikeudenmukaisuutta, tekemistä oikein. Oikeudenmukaisuuden periaate ohjaa moraalista toimintaa. Moraalisella periaatteella tarkoitetaan moraalisisissa valintatilanteissa ilmenevää mallia tai sääntöä, jonka kaikkien toivotaan hyväksyvän kaikissa tilanteissa. Vaikka Kohlberg kuvasi kehitystä tasoina, kyse on kuitenkin ideaalityypeistä. (Kohlberg 1981, 30, 39; Kohlberg 1983, xxiv, xxix.)

Kohlbergin mukaan ihminen järkeilee pääasiallisesti yhdellä ja sekundaarisesti jollakin toisella tasolla. Kehityksen järjestys on kulttuurista riippumaton ja kehitys voi pysähtyä jollekin tasolle. Kaikki yksilöt eivät saavuta korkeinta tasoa. Kohlbergin mukaan ylempi taso on tehokkaampi eettisten ongelmien ratkaisemisessa. (Kohlberg 1983, 59–60.)

Kohlbergin ensimmäisellä moraalikehityksen tasolla yksilö arvioi toimintaansa oman etunsa näkökulmasta ja antaa muiden pitää huolta omista eduistaan. Tutkimusaineistossa ei ole selkeästi havaintoja tämän tason arvoista, mutta aineistossa tuli kuitenkin esiin, että sosiaalityöntekijän työn laatua heikentävät väsyminen, kyllästyminen, näivettyminen ja kyynistyminen. Ominaisuudet liittyvät *vetäytyvään tilaan*, johon yhdistyi myös

sosiaalitoimen johdon passiivisuus työn kehittämisessä. Vetäytyvä tila ei kannusta sosiaalityöntekijää toimijuuteen, sillä muutosvoimaa ei ole tai se on rajoittunutta.

Henkilökohtaistavassa osaamisen kehittämisen tilassa moraaliarvioinnin toinen taso on vahvasti esillä. Kohlbergin mukaan toiselle tasolle on ominaista hyvien ihmissuhteiden moraalit, jolloin sosiaalityöntekijällä on tarve olla hyvä ihminen omista ja toisten silmissä. Oikeaa toimintaa on toisten odotusten mukaisesti toimiminen. Hyvä ihminenä oleminen merkitsee toimimista hyvistä vaikuttimista ja huolenpitoa toisista. Se merkitsee myös luottamuksen, lojaalisuuden, kunnioituksen ja kiitollisuuden ylläpitämistä. Toimintaa ohjaa kultainen sääntö: kohtelee muita niin kuin haluaisit itseäsi kohdeltavan. (Kohlberg 1981, 410–411.)

Moraaliarvioinnin toisen tason ilmeneminen tulee esille tutkimuksessani seuraavissa sitaateissa.

”Kaikkien ihmisten tarpeet pystyä... (että) voisi hyväksyä sen että on tehnyt parhaansa.”

”ANNAN kaikkee mitä VOI tarjota... käytännön toimia.”

”(sosiaalityöntekijän on saatava) tunnekokemus siitä, mitä on se lapsen elämä oikeesti.”

Tällä tasolla sosiaalityöntekijät käsittelevät kokemuksiaan analyttisesti. Tekemistä ohjaavat kognitiivi-

sen tiedon lisäksi tunteet, erityisesti syällisyys siitä, ettei ole pystynyt auttamaan riittävästi. Tunnepitoinen, reflektioiva käsittelytapa kääntää tarkastelun henkilökohtaiseksi osaamattomuudeksi sen sijaan, että ratkaisua edellyttävät ongelmat vietäisiin yhteisölliseen tai organisatoriseen tarkasteluun sosiaalitoimessa. Käsittelytapa kääntää toimijuuden sisäänpäin. Osaamis- ja toiminta-vaatimukset kohdistuvat omaan itseän.

Vastustavassa osaamisen kehittämisen tilassa sosiaalityöntekijää ohjaavat tieto ja tunne lakien velvoittavuudesta. Laki antaa välineitä asioiden käsittelyyn. Moraaliarvioinnin kolmannella tasolla perustelu oikein tekemisestä liittyy tunteeseen lakien velvoittavuudesta, sillä yksilö noudattaa lakeja turvatakseen kaikkien ihmisten hyvinvoinnin ja oikeudet. Laki ilmaisee rationaalisen kokonaishyödyn, siitä tulee suurin hyvä suurimmalle joukolle. (Kohlberg 1981, 411–412.)

”Sä osaat, sä tiedät, mihkä lakiin sä perustat tän ja ne menee oikeen. Sehän on kanssa äärettömän tärkeitä, että ihminen tulee kuulluksi.. oikein ja ja kaikki kaikki nää hoituu, ett se velvollisuushan meillä on myöskin...Se on AIVAN eri nähdä se ihminen kasvotusten. Kyll hienot teoriat rapisee aika nopeesti, kun sä joudut ottaan käyttöön niin kun ihan maalaisjärkee.”

Sitaatissa on nähtävissä myös moraalikehityksen toinen taso. Maalaisjärjen käytöllä halutaan korostaa asiakkaan arjen ymmärtävää kohtaamista, mutta laki antaa kuitenkin jämäkän perustelun työskentelylle. Vastustavan tilan yksi ominaisuus on vihamielisyys, joka suuntautuu erilaista tietoa kohtaan. Yksilö vastustaa teoria- ja tutkimustietoa, joka määritellään ”hienoksi” ja todellisuudesta irrallaan olevaksi. Epäluottamus muiden toimijoiden tietopohjaan vie yhteistyön mahdollisuuden ja siten toimijuuden. Epäluottamusta ei ilmaista sanallisesti, vaan vaikenemalla.

Jaetulla osaamisen kehittämisen tilalla on yhteys moraalikehityksen kolmannen tason toiseen vaiheeseen, joka sisältää universaalit eettiset periaatteet. Oikean toiminnan katsotaan olevan itse valittujen universaalisten eettisten periaatteiden ohjaamaa toimintaa. Yksittäiset lait tai yhteiskunnalliset sopimukset ovat yleensä päteviä, koska ne perustuvat tällaisiin periaatteisiin. Jos lait rikkovat näitä periaatteita vastaan, on laki hylättävä ja toimittava periaatteen mukaisesti. Universaaleja oikeudenmukaisuuden periaatteita ovat ihmisoikeudet, tasa-arvo ja ihmisarvon kunnioittaminen. Yksilö on henkilökohtaisesti sitoutunut niihin. (Kohlberg 1981, 411–412.)

”Monta kertaa aina palaan siihen omaan tapaan tehdä töitä... kuinkas mä oon tässä oikein toiminut kun on tullut ittelle ikää ja on elämässään joutunut kokee jo pal-

jon kaikenlaisia tällasia inhimillisiä juttuja, vaikeitakin elämäntilanteita, njiin oppinut ymmärtämään asiakkaita ihan toisella tavalla.”

”Mitä kaikkea hirveitä ihmiset joutuu kestään... mitä kaikkea hirveää ihmisten pitää kestää, minkälaisissa piirunlaisissa tilanteissa niitten pitää räpeltää... kuinka kylmiä nämä hallintoihmiset saattaa puhua näistä samoista ihmisistä, joille ei ole elämässä kovin kauheita tapahtunut. Siis ääretön kylmyys, ääretön kauheus, mitä elämä tuottaa.”

Jaetussa tilassa sosiaalityöntekijä noudattaa lakeja ja käyttää mahdollisuuksien mukaan suopeaa tulkintaa asiakkaan asioiden edistämiseksi. Tila edellyttää vahvaa tietopohjaa, persoonallista ja ammatillista identiteettiä sekä sosiaalityön arvojen eettistä pohdintaa ihmisten kanssa tehtävässä työssä. Sosiaalityöntekijän toimijuus säilyy ja kehittyy ristiriitoja ratkaisemalla ja asioihin tarttumalla. Toiminta vaatii myös rohkeutta ja työn rajojen rikkomista.

Johtopäätökset

Osaamiskeskustutkimuksessa havaitsin, että jokainen työntekijä haluaa tehdä työnsä hyvin. Sosiaalityöntekijät olivat kuitenkin sisäistäneet sosiaalityön eettisen arvioinnin eri tavoin osaamisen kehittämisen tiloissa, mistä johtuen toimijuus sai eri muodon eri tiloissa. Havaintojen perusteella voi olettaa, että vetäytyvässä osaamisen kehittämisen tilassa toimijuus kohdistui itseän. Sosiaalityöntekijät saattoivat siirtyä vetäytyvään tilaan jouduttuaan ristiriitaan eri tavalla ajattelevien sosiaalityöntekijöiden tai osaamiskeskustyöntekijöiden kanssa. Erilainen tieto herätti myös vihaisuutta, koska tieto-odotuksiin petyttiin. Niissä tapauksissa, joissa sosiaalityöntekijät sanoivat vetäytyneensä kokonaan yhteistyöstä kollegojen ja osaamiskeskuksen kanssa, saattoi kyseessä olla oman edun arviointi. Sosiaalityöntekijät sanoivat olevansa osaavampia ja kokeneempia kuin monet muut sosiaalityöntekijät tai osaamiskeskustyöntekijät. Arvostettavin asia heille itselleen oli, että selviytyvät hyvin omista arkitöistään. Taustalla saattoi olla myös kuormittunut työtilanne tai sosiaalitoimen välinpitämätönjohtamistapa.

Henkilökohtaistavassa tilassa eettinen arviointi lähti vahvasti sosiaalityöntekijän omista tunteista ja ajatuksista. Työ oli vuorovaikutusta asiakkaan kanssa perustuen hyvän ihmisen moraaliiin, haluan tehdä oikein ja hyvää. Sosiaalityöntekijä halusi olla auttamistyön vuorovaikutuksessa parempi osaaja ja asiakkaan liittolainen. Carol Gilligan (1982, 19) on tuonut esiin, että hyvän ihmisen moraalii on naisille tyyppillinen moraalinen ääni. Se on välittämistä, huolenpitoa ja vastuuta muista ihmisistä.

Näkökulmallaan hän kyseenalaistaa Kohlbergin esittämän tasojen välisen järjestyksen.

Vastustavassa osaamisen kehittämisen tilassa sosiaalityöntekijällä oli tahto tehdä oikein normien mukaisesti ja halutessaan kuunnella asiakasta. Yhteistyöhaluiseksi arvioitua asiakasta haluttiin kunnioittaa. Teoria- ja tutkimustieto tulkittiin ihanteelliseksi, käytännöstä irrallaan olevaksi. Sosiaalityössä painottui käytännöllinen ja juridis-hallinnollinen työote. Työntekijällä oli tunne lakien velvoittavuudesta.

Jaetussa osaamisen kehittämisen tilassa eettinen arviointi liittyi ammatilliseen pohdintaan työn tavoitteista, kehittämisestä, tietoperustasta ja asiakkaasta kumppanina. Toimijuus säilyi sosiaalityöntekijällä, sillä hän pyrki vahvistamaan asemaansa ja ottamaan vastuuta. Elämäkokemuksen karttuessa lisääntyi ymmärrys asiakkaan voimavaroista tai niiden puuttumisesta. Sosiaalityöntekijällä oli usko inhimilliseen työhön, universaaleihin moraaliperiaatteisiin ja henkilökohtainen sitoutuminen niihin.

Lähteet

- Archer, Margaret S. (2003) *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilligan, Carol (1982) *In a Different Voice*. Psychological Theory and Women's Development. Cambridge: Harvard University Press.
- Glaser, Barney & Strauss, Anselm (1965) *Awareness of Dying*. Chicago: Aldine.
- Glaser, Barney G. (1992) *Basics of Grounded Theory Analysis. Emergence vs. Forcing*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser, Barney G. (2001) *The Grounded Theory Perspective: Conceptualization Contrasted with Description*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser, Barney G. (2007) *Doing Formal Grounded Theory: A Proposal*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Heinlahti, Kaisa (2006) *Mitä on tutkimus? Argumentaatio ja tieteenfilosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kohlberg, Lawrence (1981) *Essays of Moral Development, Volume I. The Philosophy of Moral Development*. San Francisco: Harper & Row, Publishers.
- Kohlberg, Lawrence (1983) *Essays of Moral Development, Volume II. The Psychology of Moral Development*. San Francisco: Harper & Row, Publishers.
- Kostiainen, Tuula (2009) *Osaamisen kehittämisen neljä tilaa. Osaamiskeskuksen interventio sosiaalityöhön*. Acta Universitatis Tamperensis 1446. Tampere: Tampere University Press.

Katarina Fagerström

VTM, sosiaalityön jatko-opiskelija

Helsingin yliopisto

Kirja-arvio

Arvot ja etiikka sosiaalityössä

Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus, Jyväskylä. 2011, 320 s.

Aini Pehkonen ja Marja Väänänen-Fominin toimittamassa sosiaalityön tutkimuksen seuran yhdeksännessä vuosikirjassa pohditaan, miten etiikka ja arvot huomioidaan sosiaalityön käytännöissä, opetuksessa ja tutkimuksessa. Kysymys herättää uusia kysymyksiä. Arvot ja eettiset periaatteet ohjaavat sosiaalityötä, mutta auttavatko teoreettiset ja filosofiset pohdinnat meitä paremmin ymmärtämään sosiaalityön arvoja ja etiikkaa, vai tavoitettaisiinko sosiaalityön eettisiä arvoristiriitoja myös tutkimalla käytännön sosiaalityöstä nousevia arkisia tilanteita? Jotta tutkijoiden ja tutkittavien välinen suhde olisi sosiaalityön sensitiivisten kysymysten äärellä mahdollisimman eettinen, on olemassa yhteisesti hyväksytyjä arvoja ja ohjeistuksia, joita on kunnioitettava.

Monet sosiaalityön väitöskirjat (esim. Nousiainen 2004; Laitinen 2004) ovat käsitelleet eettisesti sensitiivisiä aiheita sosiaalityön käytännöissä. Lisäksi on ilmestynyt kirjoja, joissa kirjoitetaan arvoristiriidoista ja ammattietiikkaan liittyvistä kysymyksistä. Esimerkiksi kirjan *Pahan kosketus* (Laitinen & Hurtig 2002) artikkelit käsittelevät pahuuden kohtaamista sosiaalityön käytännöissä. Ammattieettistä ohjeistusta on pyritty pitämään ajan tasalla. Kansainväliset sosiaalityön järjestöt IASSW ja IFSW laativat vuonna 2004 yhteiset kansainväliset eettiset ohjeet sosiaalityölle. (www.iassw-aiets.org.) Suomessa Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentian ammattieettinen lautakunta julkaisi vuonna 2005 uudistetun etiikkaoppaan.

Sosiaalityön tutkimuseettisiä kysymyksiä on tarkasteltu useissa tieteellisissä artikkeleissa (esim. Hurtig 2006; Ylinen 2008; Laitinen & Uusitalo 2007; Sinko & Virokannas 2009). Viime vuonna julkaistussa artikkelikoelmassa *Asiakkuus sosiaalityössä* (Laitinen & Pohjola 2010) käsitellään monipuolisesti sosiaalityön asiakkuuteen liittyviä eettisiä kysymyksiä. Samoin viime vuonna ilmestyi erityisesti lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka-

kaa pohtinut teos (Lagström ym. 2010). Yksinomaan sosiaalityön arvoja ja etiikkaa käsittelevää kirjaa ei Suomessa ole 2000-luvulla julkaistu.

Kirjan rakenne

Vuosikirja koostuu kolmestatoista artikkelista, jotka valottavat sekä sosiaalityön käytännön että tutkimuksen eettisesti jännitteisiä kysymyksenasetteluja. Teoksessa tarkastellaan sosiaalityön arvojen ja etiikan tutkimusta erilaisista teoreettisista, menetelmällisistä ja paikantamisen näkökulmista. Kirjan artikkelit tuovat sekä tyylillisesti että sisällöllisesti tuoreella tavalla esiin sosiaalityön tutkimuksen eettisten kysymysten moniulotteisuuden ja monimuotoisuuden.

Kirja rakentuu neljästä osasta. Ensimmäisessä osassa Pauli Niemelä käsittelee sosiaalityön arvojen ja etiikan filosofista perustaa. Niemelä esittelee kehittämänsä hyvinvointieettisen teorian, joka pohjautuu pitkälti George Henrik von Wrightin moraalifilosofiaan. Von Wrightiltä Niemelä poimii praktisen toiminnan välttämättömyyden keskeiseksi käsitteeksi. Ihmisen hyvän Niemelä näkee hyvinvointina (well-being), olemisen ja toiminnan hyvänä. Tarve-, tarkoitus- ja osallisuusteorian lisäksi Niemelä yhdistää resurssiteorian hyvinvoinnin jäsentämiseen. Hän jakaa hyvinvointiin tarvittavat resurssit fyysiseen hyvään, sosiaaliseen hyvään ja henkiseen hyvään. Niemelä näkee, että tämä teoreettinen malli voi toimia työvälineenä sosiaalityön eettisten periaatteiden hahmottamisessa. Teoksen toisessa osassa kirjoittajat paikantavat tutkimuksissaan sosiaalityötä toimintana. Kolmannessa osassa paneudutaan sosiaalityön arvoihin ja etiikkaan ammatillisissa käytännöissä. Neljännessä osassa tarkastellaan sosiaalityön tutkimuksen arvoja ja etiikkaa.

Eettinen kuormittuminen yhteistyöverkostoissa

Erityisen kiinnostava esimerkki sosiaalityön käytäntötutkimuksesta on mielestäni Anna Metterin ja Kaisa-Elina Hotarin artikkeli *Eettinen kuormittuminen ja toimintaympäristö nuorten palveluissa*. Artikkelissaan tutkijat tuovat esiin sektoreita ylittävistä moniammatillisesta yhteistyöstä nousevia eettisiä ristiriitoja. Tutkimus perustuu moniammatillisten ryhmien koulutuspäivillä nauhoitettuihin keskusteluihin ja käsittelee työntekijöiden eettistä kuormittumista nuorten palveluiden toimintaympäristössä. Artikkelista käy hyvin ilmi, ettei työntekijöiden kuormittuminen nouse asiakastyöstä vaan toimintaympäristöstä. Eettinen kuormittuminen kuitenkin vaikuttaa palvelujen laatuun ja palvelujen käyttäjien elämään.

Tutkimuksessaan Metteri ja Hotari nostavat esiin työntekijöiden eettiseen kuormittumiseen vaikuttavina tekijöinä organisaatioiden väliset yhteistyösuhteet ja vallankäytön rakenteet, palvelujärjestelmän markkinoinnituksen sekä talouden dominanssin päätöksenteossa. Tutkijat ehdottavat, että rakenteiden olemassaolon ja vaikutuksen ymmärtämiseen tarvitaan järjestelmän tulkkeja, kuten työnhajajia, jotka voivat auttaa asiakastyötä tekeviä jäsentämään muuttuvaa järjestelmää. Keskeinen asia sosiaalityön etiikan näkökulmasta on pysähtyä miettimään, miten vaihtelevissa tilanteissa ja rakenteissa on mahdollista toimia asiakkaan kannalta onnistuneesti.

Sosiaalityön etiikka näyttöön perustuvan käytännön haasteena

Kyösti Raunio tutkii artikkelissaan kattavasti, miten näyttöön perustuva käytäntö toteuttaa ammattieettiset periaatteet. Hän pyrkii vastaamaan kysymyksiin, missä määrin on eettisesti perusteltua ja tarpeellista ottaa tieteelliseen näyttöön perustuva käytäntö huomioon ja miltä osin tutkimuksiin perustuvaan evidenssiin on suhtauduttava kriittisesti. Yksinkertaistaen voisi sanoa, että näyttöön perustuva käytäntöä voi tulkita suppeasti tai laajasti. Suppean näkemyksen mukaan huomiota kiinnitetään pelkästään toimenpiteen perustana olevaan tieteelliseen evidenssiin. Laajassa näkemyksessä on kyse evidenssin käyttämisestä päätöksenteossa, ei niinkään tieteellisen tutkimuksen perusteella laadittujen ohjeiden yksisilmäisestä noudattamisesta.

Raunion artikkelista ilmenee, että suppea tulkinta voi helposti johtaa eettisesti ongelmallisiin tilanteisiin sosiaalityön käytännöissä. Toisaalta tieteellisen tiedon sivuttamista ei voi pitää eettisesti kestäväenä. Artikkelin tärkeä puheenvuoro aiheesta, jossa helposti ajaututaan ideologissävyytteeseen vastakkainasetteluun.

Riippuvuus sosiaalityössä

Kati Turtiainen kirjoittaa artikkelissaan riippuvuuden ja autonomian välisestä suhteesta pakolaisia vastaanotavassa sosiaalityössä. Riippuvuussuhteet hän jakaa negatiivisiin ja positiivisiin. Teoria perustuu saksalaisen kriittisen koulukunnan edustajan Axel Honnethin (1995) ja suomalaisen filosofin Heikki Ikäheimon (2003) teorioihin tunnustussuhteista. Johtopäätöksenä Turtiainen kirjoittaa, että sosiaalityössä positiivisen riippuvuussuhteen luomisessa keskeistä on kulttuurisensitiivinen työote, jossa tärkeää on sosiaalityöntekijän omien ammatillisten rajojen ja tunteiden sekä erilaisten elämäntapojen, taustojen ja tarpeiden tunnistaminen ja ymmärtäminen. Yksilöiden autonomiaan katsotaan kuuluvaksi oikeus rakentaa erilaisten vaihtoehtojen pohjalta omaa elämäänsä.

Metatasolla autonomian kunnioittaminen on sosiaalityössä sen tiedostamista, että asiakkaan käyttäytyminen koetaan tilanteeseen nähden järkeväksi. Asiakas kommunikoi omista ja työntekijä puolestaan omista lähtökohdistaan. Turtiainen viittaa Ricahard Sennettin (2004) kunnioitusvajeen täyttämisen käsitteeseen sekä Jane Addamsin (1981) ja Ilse Arltin (1934) käsitteeseen tuntemattomaan tutustuminen sosiaalityön eettisenä edellytyksenä. Turtiainen filosofiasta nouseva, teoreettinen argumentointi erilaisuuden ymmärtämisestä vuorovaikutuksessa on erittäin tervetullut näkökulma ihmissuhdepsykologian ja oma-apu oppaiden luvattuna aikakautena.

Vankila auttamistyönä?

Riitta Granfeltin artikkelin haluan nostaa esiin paitsi sisällöllisistä, myös tyyllillisistä syistä. Artikkelissaan Granfelt kysyy, miten sosiaalityön arvot ja eettiset lähtökohdat toteutuvat laitoksessa, joka sijoittuu yhteiskunnan äärimmäiseen marginaaliin. Voiko vankilassa tulla arvostavasti kohdeksi omanlaisenaan ihmisenä eikä ainoastaan rangaistukseen tuomittuna rikollisena? Granfelt lähestyy kysymyksiä traumatisoitumisen ja syyllisyyden sekä niistä vapautumisen näkökulmasta. Tutkimus osoittaa, miten hyvin toteutetussa sosiaalityössä vankilassa voi syntyä luottamuksellisia suhteita vankien ja henkilökunnan välillä, vaikkakin vuorovaikutusta raskaita rakentamalla syventää ja rikastuttaa sekä henkilökohtaista että ammatillista itsetuntemustaan.

On nautinnollista lukea Riitta Granfeltin tyylikästä tutkimusraportointia. Hän elävöittää ja syventää tekstiä kaunokirjallisilla otteilla muun muassa Susanna Alakos-

ken (2010) romaanista *Hyvää vankilaa toivoo Jenna* ja Timo Pusan (1988) romaanista *Tatuoitu sydän*. Tekstissä elävät haastateltujen vankien, työntekijöiden, tutkijoiden ja kirjailijoiden tarinat rinnakkain mielenkiintoisessa, sopuuhmaisessa kerronnassa.

Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo

Pirkko-Liisa Rauhalan ja Elina Virokannaksen informatiivinen ja käytännöllinen artikkeli sijoittuu kirjan neljänteen osaan ja käsittelee tutkimuksen arvoja ja etiikkaa. Tällä artikkelilla on hyötyarvoa sosiaalityön tutkijoille, opettajille ja opiskelijoille. Se antaa konkreettista suuntaa sosiaalityön tutkimuksen ja opetuksen eettisille pelisäännöille sekä sosiaalityön käytännön työn toteuttamiselle.

Artikkelissa Rauhala ja Virokannas tarkastelevat, mitä tutkimuseettinen toiminta ja tutkimuseettisen ennakoarvioinnin periaatteiden ja suositusten soveltaminen merkitsevät sosiaalityön tutkimuksessa ja miten ne vaikuttavat käytäntöihin, joita sosiaalityöntekijät työssään toteuttavat. He virittävät keskustelua siitä, millaista tietoa ja ymmärrystä sosiaalityön oppialalla tarvitaan tutkimuseetikasta ja millaisiin asioihin opetuksessa tulisi kiinnittää huomiota. Olennaisia kysymyksiä ovat tällöin, millaista eettisesti kestävä sosiaalityön tutkimuksen tulisi olla ja mitä tutkimuseettisyys merkitsee sosiaalityön opettamisen näkökulmasta. Tämän lisäksi artikkelissa pohditaan tutkimuseettikan ja tietoarvon keskinäistä suhdetta.

Mitä opiskelija voi vaatia opettajaltaan ja mitä opettajan on huomioitava ohjausprosessin kaikissa vaiheissa? Kirjoittajat tuovat konkreettisesti esiin opinnäytetöiden ohjauksen eettisiä näkökulmia. He kirjoittavat esimerkiksi, että tunteiden huomioiminen on sitä tärkeämpi osa ohjausta, mitä kokemattomampi ohjattava on tutkijana ja mitä vaativampi hänen tutkimusaiheensa on. Kestämätöntä toimintaa ohjaajalta on ylikriittisyys, lanistaminen ja välinpitämättömyys ohjattavaa kohtaan.

Tutkimus- ja ammattieettisten periaatteiden kirjaamisesta huolimatta Rauhala ja Virokannas painottavat, että epävarmuuden kanssa työskenteleminen on sosiaalityössä arkipäivää niin työkäytäntöjen, opetuksen kuin tutkimuksenkin tasolla. Valmiiden ratkaisumallien puuttumista voi kerta kerran jälkeen pitää haasteena, joka kohdataan luomalla tilannekohtaisesti paras mahdollinen ratkaisu kollektiivisesti rakentunutta tietoa ja ammattitaitoa hyödyntäen.

Arvot ja etiikka brittiläisessä sosiaalityön opetuksessa

Olen lukenut vuosikirjaa vertailevalla silmällä, koska olen tällä hetkellä tutkijavaihdossa Iso-Britanniassa, Southamptonin yliopistossa, jossa osallistuin hiljattain maisteriopiskelijoiden kurssiin *Anti-Opressive Values, Ethics, and Empowering Practice*. Peilattessani vuosikirjaa brittiläiseen sosiaalityön opetukseen huomaan painotuseroja arvojen ja etiikan käsittelyssä. Kirjassa ei lainkaan tuoda esiin brittiläisissä sosiaalityön oppikirjoissa keskeisessä asemassa olevaa Zygmunt Baumanin postmoderniin kytkeytyvää eettistä ajattelua.

Huomioin myös, ettei suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa keskustella juuri lainkaan rasisminvastaisesta sosiaalityöstä. Iso-Britanniassa aiheesta on kirjoitettu useita oppikirjoja, muun muassa Lena Dominellin (2008) *Anti-Racist Social Work*, Ellis Cashmoren (1996) *Dictionary of Race and Ethnic Relations* ja Kish Bhatti-Sinclairin (2011) *Anti-Racist Practice in Social Work*. Suomen nykyisessä poliittisessa ilmapiirissä tämäntyyppinen tutkimus olisi tervetullutta ja tarpeellista.

Toinen brittiläisessä keskustelussa käsitelty aihe, joka suomalaisesta näkökulmasta tuntuu vieraalta ja jota *Sosiaalityön arvot ja etiikka* -kirjassa ei käsitellä, on uskonnolliset arvot sosiaalityössä. Pauli Niemelä kylläkin mainitsee artikkelissaan henkiset arvot osana ihmisen kokonaisvaltaista hyvinvointia. Esimerkiksi Mel Grayn ja Stephen A. Webbin (2010) toimittamassa kirjassa *Ethics and Value Perspectives in Social Work* on sosiaalityön uskonnollisille (*spiritual values*) arvonäkökulmille oma lukunsa. Siinä käsitellään arvoja ja eettistä pohdintaa kristinuskon, islamin ja new agen näkökulmista. Luvussa avataan fundamentalististen ja liberaalien lähestymistapojen arvopohjien eroa ja sitä, miten näitä toteutetaan sosiaalityön käytännöissä.

On ollut mielenkiintoista seurata opetustilanteita täällä Southamptonissa. Opiskelijat käyvät kiivasta keskustelua sosiaalityön arvoista ja etiikasta. Eräs sosiaalityön lehtori kertoi olevansa muslimi ja muuttaneensa aikoinaan lapsena Pakistanista Iso-Britanniaan. Hän herätteli keskustelua uskonnon harjoittamisen oikeutuksesta ja haastoi opiskelijat pohtimaan, saako koulu- luokissa olla krusifikseja seinällä tai tarvitaanko muslimille rukoushuoneita julkisilla paikoilla. Keskustelu oli vilkasta ja luentosalissa istuvat opiskelijat kertoivat siitä, mihin heidän arvonsa pohjautuvat afrikkalaisina, irlantilaisina, naisina ja miehinä, nuorina ja keski-ikäisinä. Brittiläisen yhteiskunnan monikulttuurisuus oli sosiaalityön luennolla läsnä. Täällä etnisyydestä ja yhteiskuntaluokista puhuminen ei ole häpeällistä tai kiusallista.

Itsensä opiskelijat määrittivät keskiluokan edustajiksi.

Mielestäni vuosikirja vastaa ansiokkaasti ja monipuolisesti kysymykseen, miten huomioida arvot ja etiikka sosiaalityön käytännöissä, opetuksessa ja tutkimuksessa. Kirja on tervetullut lisä sosiaalityön arvo- ja etiikkakeskusteluun. Uskon, että kirja on mielenkiintoista luettavaa laajemmallekin lukijakunnalle ja samalla se on osoitus suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen monimuotoisuudesta ja laadukkuudesta.

Lähteet

- Addams, Jane (1981) *Twenty years at Hull-House. With autobiographical notes by Jane Addams.* Scarborough: New American Library.
- Alakoski, Susanna (2010) *Hyvää vankilaa toivoo Jenna.* Schildts: Helsinki.
- Arlt, Ilse (1934) *On the way to the scientific analysis of poverty. A Journal of Case Work and Social Effort.* Vol. VIII, 2–21.
- Bauman, Zygmund (1993) *Postmodern ethics.* Oxford: Blackwell.
- Bhatti-Sinclair, Kish (2011) *Anti-Racist Practice in Social Work.* Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Cashmore, Ellis (1996) *Dictionary of Race and Ethnic Relations.* London: Routledge.
- Dominelli, Lena (2008) *Anti-Racist Social Work.* Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Granfelt, Riitta (2011) *Vankila auttamistyön ympäristönä?* Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka.* Jyväskylä: PS-kustannus.
- Gray, Mel & Webb, Stephen A. (toim.) (2010) *Ethics and Value Perspectives in Social Work.* Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Honneth, Axel (2005) *The struggle for recognition – The moral grammar of social conflicts.* Cambridge: Polity Press.
- Hurtig, Johanna (2006) *Lasten tieto sosiaalityön haasteena.* Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia.* Jyväskylä: PS-kustannus.
- IASSW & IFSW (2004) *Ethics in social work, statement of principles.* [online] <URL: <http://www.iassw-aiets.org>>. Luettu 8.5.2011.
- Ikäheimo, Heikki (2003) *Tunnustus, subjektiviteetti ja inhimillinen elämänmuoto. Tutkimuksia Hegelistä ja persoonien välisestä tunnustussuhteista.* Jyväskylä studies in education, psychology and social research 220. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.) (2010) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka.* Julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura.
- Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) (2002) *Pahan kosketus.* Jyväskylä: PS-kustannus.
- Laitinen, Merja (2004) *Häväistyt ruumiit, rikotut mielet.* Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2007) *Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet.* *Janus* 14 (4), 316–332.
- Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (2010) *Asiakkuus sosiaalityössä.* Helsinki: Gaudeamus.
- Metteri, Anna & Hotari, Kaisa-Elina (2011) *Eettinen kuormittuminen ja toimintaympäristö nuorten palveluissa.* Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka.* Jyväskylä: PS-kustannus.
- Nousiainen, Kirsi (2004) *Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja.* Jyväskylä: Minerva.
- Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin (toim.) (2011) *Sosiaalityön arvot ja etiikka.* Jyväskylä: PS-kustannus.
- Pusa, Timo (1988) *Tatuoitu sydän.* Helsinki: Kirjayhtymä.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) *Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo.* Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka.* Jyväskylä: PS-kustannus.
- Raunio, Kyösti (2011) *Sosiaalityön etiikka näyttöön perustuvan käytännön haasteena.* Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka.* Jyväskylä, PS-kustannus.
- Sennett, Richard (2004) *Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa.* Tampere: Vastapaino.
- Sinko, Päivi & Virokannas, Elina (2009) *Rajallisia äitiysidentiteettejä. Huumeita käyttäneiden naisten kertomuksia lastensa huostaanotoista.* *Janus* 17 (2), 204–120.
- Talentia (2005) *Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet.* Helsinki: Talentia. Ammattieettinen lautakunta.
- Turtiainen, Kati (2011) *Riippuvuus pakolaisia vastaanottavassa sosiaalityössä.* Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka.* Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ylinen, Satu (2008) *Eettiset ongelmat gerontologisen sosiaalityön ”välitiloissa”.* *Janus* 16 (2), 112–126.

Sosiaalityön tutkimuksen seura – Föreningen för forskning i socialt arbete on vuonna 1998 perustettu tieteellinen yhdistys, jonka tarkoituksena on saattaa yhteen sosiaalityön tutkijoita ja toimia väylänä sosiaalityön tutkimuksen ja ammatillisten käytäntöjen välillä.

Puheenjohtaja

Merja Anis, VASSO
merja.anis@vasso.fi
p. 050 559 0767
c/o
Oy Vasso Ab
Käsityöläiskatu 4 a 5.krs.
20100 Turku

Sihteeri

Minna Strömberg-Jakka, TY
mimado@utu.fi
p. 046 559 6156
c/o
Sosiaalitieteiden laitos
Assistentinkatu 7, 3.krs.
20014 Turun yliopisto

Rahastonhoitaja

Aira Juka

Hallituksen jäsenet

Marjaana Seppänen, LY, marjaana.seppanen@ulapland.fi, varapuheenjohtaja
Maria Tapola-Haapala, HY, maria.tapola@helsinki.fi
Leena Eräsaari, JyU, leena.r.m.erasaari@jyu.fi
Kirsi Nousiainen, SOCCA, kirsi.nousiainen@hel.fi
Katja Kuusisto, TaY, katja.n.kuusisto@uta.fi
Piia Puurunen, ISY, piia.puurunen@uef.fi
Mervi Tolonen, Talentia, mervi.tolonen@talentia.fi
Sanna Väyrynen, LY, sanna.vayrynen@ulapland.fi

Varajäsenet

Riitta-Liisa Kokko, THL, riitta-liisa.kokko@thl.fi
Elina Tervo, HY/opiskelija, elina.tervo@helsinki.fi
Helena Palojarvi, Naistenkartano ry, helena.palojarvi@nic.fi
Juhani Johansson, DIAK, juhani.johansson@diak.fi
Taina Heino, ISY, taina.heino@jns.fi
Riikka Korkiamäki, TaY Porin yksikkö, riikka.korkiamaki@uta.fi
Maija Jäppinen, HY, maija.jappinen@helsinki.fi

Jäseneksi Sosiaalityön tutkimuksen seuraan

Jokainen sosiaalityön tutkija, opettaja, asiantuntija, opiskelija tai käytännön ammattilainen on tervetullut Sosiaalityön tutkimuksen seuran jäseneksi.

Sosiaalityön tutkimuksen seuran jäseneksi voit liittyä lähettämällä vapaamuotoisen jäsenhakemuksen sihteerille Minna Strömberg-Jakalle. Jäseneksi voi liittyä myös seuran verkkosivujen lomakkeella tai seuran tapahtumissa.

Jäsenmaksut 2011

42 euroa
30 euroa (ilman Janus-lehteä tai Sospol-yhdistyksen rinnakkaisjäsenet)
18 euroa (perustutkintoa opiskelevat ja eläkeläiset)
205 euroa (yhteisöjäsenet)

Jäsenedut/yksilöjäsenet

Jäsenlehti Janus
NSWR-aikakauslehti jäsenetuhintaan 24 euroa ja Socialvetenskaplig Tidskrift jäsenetuhintaan 17 euroa
Maksuton osallistuminen Sosiaalityön tutkimuksen päiville ja muihin seuran tilaisuuksiin
30 prosentin alennus Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirjoista
Jäsenkirjeet ja -postitukset

Jäsenedut/yhteisöjäsenet

Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja
Jäsenlehti Janus
Jäsenkirjeet ja -postitukset

Valtakunnalliset sosiaalityön tutkimuksen päivät 2012

XIV Valtakunnalliset sosiaalityön tutkimuksen päivät järjestetään 16.–17.2.2012 Tampereella. Tarkemmat tiedot päivien ohjelmasta löytyvät seuran verkkosivuilta.

soσιαalityön
tutkimuksen
seura

föreningen för
forskning i
socialt arbete